SUBCOMANDANTE MARCOS

ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΤΟΥ ΓΕΡΟ-ΑΝΤΟΝΙΟ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΡΑΤΖΑΣ

ΡΟΕΣ ■ ΔΟΚΙΜΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΕΣ
ΤΟΥ ΓΕΡΟ-ΑΝΤΟΝΙΟ

Σειρά: Δοκίμια
Υπεύθυνος: Δρ. Ε. Καρτάκης
Κυκλοφορούν:

ΑΡΑΜΠΑΤΖΗΣ Γ. *Λαϊκισμός και κινηματογράφος*
BENDA J. *Η Προδοσία των Διανοουμένων*
BRUCKBERGER P.L. *Ο Καπιταλισμός; Είναι η ίδια η ζωή!*
ΓΕΡΑΣΗΣ Γ. *Η Νεοελληνική Ταυτότητα*
ΓΕΡΑΣΗΣ Γ. *Η εικόνα ως οντολογία του αγαθού*
ΓΕΡΑΣΗΣ Γ. *Μεταπολίτευση: Ενοχή και υποτέλεια*
CERRONNETI G. *Η σιωπή του σώματος*
GILDER G. *Πλούτος και φτώχεια*
ΘΑΝΑΣΕΚΟΣ Λ. *Η γυναίκα χωρίς φύλο*
ΚΑΛΛΙΓΑΣ Π. *Η εξάντλησις των κομμάτων*
LONDON J. *Οι άνθρωποι της αβύσσου*
MARCOS *Ιστορίες του γερο-Αντόνιο*
MORIN E. *Αφήνοντας τον εικοστό αιώνα*
POUND E. *Η αλφαβήτα της ανάγνωσης*
QUINCEY Th. De. *Η δολοφονία ως μία εκ των καλών τεχνών*
ΡΑΜΦΟΣ ΣΤ. *Νόστος*
ROSENBERG N.-BIRDZELL L.E. *Πώς πλούτισε η Δύση*
ΡΟΖΑΝΗΣ Ι. *Ezra Pound, Ένας νεωτερικός Οδυσσέας*
SERVAN-SCHREIBER J.L. *Η τέχνη του χρόνου*
ΣΟΚΟΛΗΣ Κ.Σ. *Αυτοκρατορία*
SORMAN G. *Οι μεγάλοι στοχαστές της εποχής μας*
ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ *Οι Περιθωριακοί*
ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ *Ιδεολογίες: Η μεγάλη σύγχυση*
ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ *Διανοούμενοι: Ποιος είναι ο ρόλος τους;*
ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ *Ατομικισμός: Η μεγάλη επιστροφή*
THUAL Fr. *Η Κληρονομιά του Βυζαντίου - Γεωπολιτική της Ορθοδοξίας*

SUBCOMANDANTE INSURGENTE MARCOS

Ιστορίες του γερο-Αντόνιο

Μετάφραση: Γιώργος Καρατζάς
Επιμέλεια: Αλεξάνδρα Δημητριάδη

Β΄ ΕΚΔΟΣΗ

ΡΟΕΣ
ΔΟΚΙΜΙΑ

Σειρά: Δοκίμια

Συγγραφέας: Subcomandante Insurgente Marcos
Τίτλος: Ιστορίες του γερο-Αντόνιο

1η έκδοση: Ιούλιος 2003
2η έκδοση: Ιανουάριος 2004

Μετάφραση: Γιώργος Καρατζάς
Επιμέλεια: Αλεξάνδρα Δημητριάδη

© Εκδόσεις ΡΟΕΣ, Αθήνα 2003

Απαγορεύεται η μερική ή ολική αναδημοσίευση του έργου καθώς και η αναπαραγωγή του με κάθε μέσο, χωρίς την άδεια του εκδότη.

PRINTED IN GREECE

Στοιχειοθεσία - σελιδοποίηση: GR ARTS

ISBN: 960-283-169-3

ΛΙΓΑ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Ο Μάρκος είναι ο αδιαμφισβήτητος ηγέτης του νεοζαπατιστικού κινήματος. Κατέχει την ανώτερη θέση στη στρατιωτική ιεραρχία του αντάρτικου, ενώ είναι επιφορτισμένος και με την επικοινωνία των εξεγερμένων ιθαγενικών κοινοτήτων με τον έξω κόσμο, τη μεξικανική και διεθνή «κοινωνία των πολιτών». Για την πρώτη του ιδιότητα αλλά και την καταγωγή του διαβάζουμε σε σχετικό ανακοινωθέν: «Σε ό,τι αφορά την καταγωγή του Μάρκος, υποδιοικητή των ανταρτών, όπως ο ίδιος το διακήρυξε από την 1η Ιανουαρίου 1994, δεν είναι από την Τσιάπας, ούτε ιθαγενής, αλλά είναι Μεξικανός και υπακούει στην πολιτική και οργανωτική μας ηγεσία[1] και σε κανέναν άλλο. Τα στρατιωτικά ζητήματα είναι της απολύτου αρμοδιότητός του και δεν υπάρχει ανώτερος στρατιωτικός από αυτόν, ούτε υπάρχει στη δομή μας άλλος στρατιωτικός με το βαθμό του υποδιοικητή» (EZLN 9/2/1995).

Όμως έχει γίνει περισσότερο γνωστός μέσα από τη δεύτερή του ιδιότητα. Αποφεύγοντας την ξύλινη γλώσσα της αριστεράς, δανειζόμενος εκφραστικά μέσα των ιθαγενών, αλλά και ποιήματα, στίχους τραγουδιών, ατάκες από κινη-

---

1. Γι' αυτό και είναι «υπο-διοικητής» (subcomandante), σε αντιδιαστολή με τους υπόλοιπους, μέλη αυτής της ηγεσίας, που είναι διοικητές (comandantes).

ματογραφικές ταινίες, έχει δημιουργήσει έναν πρωτότυπο λόγο, ικανό να μεταδώσει την πραγματικότητα των ιθαγενών και να κάνει γνωστά τα αιτήματα του κινήματος σε όλο τον κόσμο. Κάνοντας οικονομία στις σφαίρες, βομβαρδίζει τον κόσμο με διηγήματα, παραμύθια, χιουμοριστικές αφηγήσεις και πολιτικούς λόγους που πολλές φορές μοιάζουν περισσότερο με ποιήματα. Εξομολογητικός, συγκινητικός, ρομαντικός, χιουμορίστας, είρων, ναρκισσιστικός και αυτοσαρκαστικός, έκανε κάποιους να τον χαρακτηρίσουν ως το μεγαλύτερο σύγχρονο συγγραφέα στη Λατινική Αμερική. Χρησιμοποιεί όλα τα μέσα: εκδόσεις βιβλίων και πρόσφατα και περιοδικών, φωτογραφήσεις και συνεντεύξεις σε εφημερίδες και περιοδικά, σε τηλεοράσεις και ραδιόφωνα, ακόμα και απευθείας τηλεφωνικές συνδέσεις με κινηματογράφους και φυσικά το διαδίκτυο. Διδασκόμενος ίσως από τους ιθαγενείς, δίνει ιδιαίτερη σημασία στους συμβολισμούς, τόσο στο λόγο όσο και στην εικόνα. Στην εμφάνισή του μπροστά σε φωτογράφους και κάμερες το καθετί έχει τη σημασία του: το τουφέκι και τα φυσεκλίκια δείχνουν πως οι Ζαπατίστας δεν έχουν μετανιώσει για τον ένοπλο ξεσηκωμό τους ούτε έχουν παραδώσει τα όπλα· τα διάφορα αξεσουάρ όπως ασύρματοι κ.λπ. θέλουν να δώσουν την εντύπωση ενός καλά οργανωμένου και σύγχρονου αντάρτικου στρατού· το στραπατσαρισμένο πηλήκιο με τα κόκκινα αστέρια παραπέμπει στη μακρόχρονη ιστορία του αντάρτικου· το «παλιακάτε» – δηλαδή το κόκκινο παραδοσιακό μαντίλι – στον ιθαγενικό χαρακτήρα του κινήματος, ενώ η πίπα προσδίδει προσωπικό στυλ. Τέλος, η μαύρη κουκούλα αποτελεί πλέον το «σήμα κατατεθέν» των Ζαπατίστας, με τους γνωστούς συμβολισμούς που δίνονται

στην αντίστοιχη ιστορία του βιβλίου. Παράλληλα, προσδίδει ακόμα περισσότερη αίγλη και μυστήριο τόσο στον προσωπικό του μύθο όσο και σε αυτόν των Ζαπατίστας, αποτελώντας πρόκληση στην οποία ο φακός δεν μπορεί να αντισταθεί – επιβεβαιώνοντας έτσι τα λεγόμενα των Ζαπατίστας: «Καλύψαμε τα πρόσωπά μας για να μας δείτε».

Οι εκάστοτε κυβερνήσεις έχουν προσπαθήσει με κάθε τρόπο να τον διαβάλουν και να διαλύσουν αυτόν το μύθο, κατηγορώντας τον επειδή δεν είναι ιθαγενής αλλά μιλά εξ ονόματός τους και δίνοντας μεγάλη δημοσιότητα στην αποκάλυψη της ταυτότητάς του. Πράγματι, έπειτα από πολλές αποτυχημένες προσπάθειες, τον Φεβρουάριο του 1995 αποκάλυψαν πως πρόκειται για τον Ραφαέλ Σεμπαστιάν Γκιγιέν Βισέντε, γεννημένο το 1957 στο Ταμπίκο, παράκτια πόλη στον κόλπο του Μεξικού, στην πολιτεία Ταμαουλίπας, με σπουδές φιλοσοφίας στο πανεπιστήμιο UNAM, ο οποίος ακολουθούσε ακαδημαϊκή καριέρα όταν αποφάσισε να ενταχθεί στο αντάρτικο. Η διατριβή του στο πανεπιστήμιο[2], η οποία είναι πλέον αντικείμενο πειρατικών εκδόσεων, αφορούσε τα σχολικά βιβλία ως ιδεολογικό μηχανισμό κι ενώ ο λόγος του είναι σαφώς πιο στρυφνός κι ενταγμένος στα μαρξιστικά-λενινιστικά πρότυπα, παρ' όλα

2. FILOSOFIA Y EDUCACION. (pràcticas discursivas-pràcticas ideologicas) (Sujeto y Cambio Historicos en los libros de texto oficiales para la educatiòn primaria en Mexico). Rafael Sebastian Guillen Vicente. Mexico D.F. Octubre de 1980. UNAM.
Στη βιβλιογραφία κυριαρχεί ο L. Althusser κι ο M. Foucault, χωρίς να λείπουν κείμενα των Marx, Engels, Lenin, Chomsky, Πουλαντζά κ.ά.

αυτά διακρίνονται τα πρώτα σημάδια «ριζοσπαστικότητας» που προαναγγέλλουν το κατοπινό στυλ, με παρεμβολές χιουμοριστικών διαλόγων, ειρωνικά σχόλια και αυτοσαρκασμό.

Η αποκάλυψη της ταυτότητάς του σχολιάστηκε από τον ίδιο ως εξής: «Άκουσα ότι ανακάλυψαν κι άλλον Μάρκος κι ότι είναι από το Ταμπίκο. Δεν ακούγεται κι άσχημο, το λιμάνι είναι όμορφο. [...] Τουλάχιστον αυτός ο καινούριος υποδιοικητής Μάρκος είναι όμορφος; Γιατί τελευταία όλο κακάσχημους μου βάζουν και μου καταστρέφουν όλη τη γυναικεία αλληλογραφία».

Σε πιο αναλυτική απάντηση σχετικά με την ταυτότητά του δηλώνει μεταξύ άλλων: «...ότι ονομάζεται Μάρκος Μόντες ντε λα Σέλβα, γιος του γερο-Αντόνιο και της δόνια Χουανίτα, αδερφός του γιου Αντόνιο, της Ραμόνα και της Σουζάνα, θείος της Τονίτα, του Μπέτο, της Έβα και του Ερμπέρτο...», «...ότι γεννήθηκε σε ένα αντάρτικο στρατόπεδο επονομαζόμενο "Κρύα Νερά", στη ζούγκλα της Λακαντόνα, στην Τσιάπας, τον Αύγουστο του 1984...», «...ότι από τότε που γεννήθηκε έχει συνωμοτήσει ενάντια στις σκιές που σκεπάζουν τον ουρανό των Μεξικανών...», «...ότι πριν γεννηθεί, κι ενώ μπορούσε να τα έχει όλα για να μην έχει τίποτα, αποφάσισε να μην έχει τίποτα για να τα έχει όλα...».

Σε ό,τι αφορά τις κατηγορίες για «ξένο δάκτυλο» και εκπαίδευσή του στο εξωτερικό, απαντά: «Αν ο "Σουπ" είχε λάβει πολιτική και στρατιωτική κατάρτιση από τους Σαντινίστας, τώρα θα είχε κάνει πάρτι με τις κατειλημμένες φυτείες και θα είχε διώξει από την οργάνωση όσους κάνουν κριτική. Αν ο "Σουπ" είχε εκπαιδευθεί από τους Σαλβαδο-

ριανούς, τώρα θα είχε κάνει δώρο το όπλο του στον Κριστιάνι[3]. Αν τον συμβούλευαν οι Ρώσοι τώρα θα είχε βομβαρδίσει την Τσετσενία, συγνώμη, τη Γουαδελούπε Τεπεγιάκ[4]».

Τέλος, απαντά σε όσα τον κατηγορούν:

«Οι λευκοί τον κατηγορούν ότι είναι μαύρος. Ένοχος.

Οι μαύροι τον κατηγορούν ότι είναι λευκός. Ένοχος.

Οι "αυθεντικοί" απόγονοι των Ισπανών τον κατηγορούν ότι είναι ιθαγενής. Ένοχος.

Οι ιθαγενείς προδότες τον κατηγορούν ότι είναι μιγάς. Ένοχος.

Οι φαλλοκράτες τον κατηγορούν ότι είναι φεμινιστής. Ένοχος.

3. Κριστιάνι: πρόεδρος του Σαλβαδόρ με τον οποίον συνθηκολόγησαν οι αντάρτες το 1992.
4. Γουαδελούπε Τεπεγιάκ. Κοινότητα ιθαγενών Tojolabal στη ζούγκλα Λακαντόνα, προπύργιο των Ζαπατίστας. Τον Αύγουστο του 1994 αποτέλεσε το πρώτο «Αγουασκαλιέντες», δηλαδή διοικητικό και πολιτιστικό κέντρο που πήρε την ονομασία του από την τοποθεσία συνάντησης των ηγετών της μεξικανικής επανάστασης στα 1914. Εκεί συγκεντρώθηκαν, έπειτα από πρόσκληση των Ζαπατίστας, κάπου 6.000 εκπρόσωποι της μεξικανικής αριστεράς και γενικότερα της «κοινωνίας των πολιτών» για να συγκροτήσουν την Εθνική Δημοκρατική Συνέλευση. Κατά την κυβερνητική επίθεση του Φεβρουαρίου του 1995, η Γουαδελούπε Τεπεγιάκ καταλήφθηκε, λεηλατήθηκε και μεταβλήθηκε σε στρατόπεδο του μεξικανικού ομοσπονδιακού στρατού. Οι κάτοικοί της κατέφυγαν στα βουνά όπου παρέμειναν πρόσφυγες ως το 2001, οπότε επέστρεψαν μετά την αποχώρηση του στρατού, στα πλαίσια της ικανοποίησης από την κυβέρνηση μερικών από τους ελάχιστους όρους που έθεσαν οι Ζαπατίστας ώστε να ξαναρχίσει ο διάλογος.

Οι φεμινιστές τον κατηγορούν ότι είναι φαλλοκράτης. Ένοχος.

Οι κομμουνιστές τον κατηγορούν ότι είναι αναρχικός. Ένοχος.

Οι αναρχικοί τον κατηγορούν ότι είναι ορθόδοξος κομμουνιστής. Ένοχος.

Οι αγγλόφωνοι τον κατηγορούν ότι είναι ισπανόφωνος. Ένοχος.

Οι αντισημίτες τον κατηγορούν ότι είναι υπέρ των Εβραίων. Ένοχος.

Οι Εβραίοι τον κατηγορούν ότι είναι υπέρ των Αράβων. Ένοχος.

Οι Ευρωπαίοι τον κατηγορούν ότι είναι Ασιάτης. Ένοχος.

Αυτοί που θέλουν να γίνουν κυβέρνηση τον κατηγορούν ότι θέλει πάντα να κάνει αντιπολίτευση. Ένοχος.

Οι ρεφορμιστές τον κατηγορούν ότι είναι ακραίος. Ένοχος.

Οι ακραίοι τον κατηγορούν ότι είναι ρεφορμιστής. Ένοχος.

Η "ιστορική πρωτοπορία" τον κατηγορεί ότι απευθύνεται στην κοινωνία των πολιτών και όχι στο προλεταριάτο. Ένοχος.

Η κοινωνία των πολιτών τον κατηγορεί ότι την ενοχλεί στην ησυχία της. Ένοχος.

Το Χρηματιστήριο Αξιών τον κατηγορεί ότι του χαλάει το μεσημεριανό. Ένοχος.

Η κυβέρνηση τον κατηγορεί ότι προκαλεί αύξηση στην κατανάλωση φαρμάκων για το έλκος στα υπουργεία. Ένοχος.

Οι σοβαροί τον κατηγορούν ότι είναι πλακατζής. Ένοχος.

Οι πλακατζήδες τον κατηγορούν ότι είναι σοβαρός. Ένοχος.

Οι μεγάλοι τον κατηγορούν ότι είναι παιδί. Ένοχος.

Τα παιδιά τον κατηγορούν ότι είναι μεγάλος. Ένοχος.

Οι ορθόδοξοι αριστεροί τον κατηγορούν ότι δεν καταδικάζει τους ομοφυλόφιλους και τις λεσβίες. Ένοχος.

Οι θεωρητικοί τον κατηγορούν ότι είναι πρακτικός. Ένοχος.

Οι πρακτικοί τον κατηγορούν ότι είναι θεωρητικός. Ένοχος.

Όλοι τον κατηγορούν για ό,τι τους έρθει στο κεφάλι. Ένοχος».

Ενώ σε όσους προσπάθησαν να τον μειώσουν χαρακτηρίζοντάς τον ομοφυλόφιλο, απάντησε:

«Σχετικά με όλα όσα λέγονται για το αν ο Μάρκος είναι ομοφυλόφιλος: Ο Μάρκος είναι γκέι στο Σαν Φρανσίσκο, μαύρος στη Νότια Αφρική, Ασιάτης στην Ευρώπη, Μεξικανός των ΗΠΑ στο Σαν Ισίδρο, αναρχικός στην Ισπανία, Παλαιστίνιος στο Ισραήλ, ιθαγενής στους δρόμους του Σαν Κριστόμπαλ, αλητοπαρέα στη Νέζα, ροκάς στην πανεπιστημιούπολη, Εβραίος στη Γερμανία, συνήγορος του πολίτη στο Υπουργείο Άμυνας, φεμινιστής σε πολιτικά κόμματα, κομμουνιστής στη μεταψυχροπολεμική εποχή, κρατούμενος στη Σινταλάπα, ειρηνιστής στη Βοσνία, ιθαγενής Μαπούτσε στις Άνδεις, δάσκαλος του συνδικάτου CNTE, καλλιτέχνης χωρίς γκαλερί ούτε πορτοφόλι, νοικοκυρά ένα Σάββατο βράδυ σε οποιαδήποτε γειτονιά οποιασδήποτε πόλης οποιουδήποτε Μεξικού, αντάρτης στο Μεξικό του τέ-

λους του εικοστού αιώνα, απεργός στη Συνομοσπονδία Εργατών Μεξικού[5], ρεπόρτερ που βουλώνει "τρύπες" στις μεσαίες σελίδες, φαλλοκράτης στο φεμινιστικό κίνημα, γυναίκα μόνη στο μετρό μετά τις δέκα το βράδυ, συνταξιούχος που διαμαρτύρεται στην κεντρική πλατεία, αγρότης χωρίς γη, περιθωριακός εκδότης, άνεργος εργάτης, γιατρός χωρίς ιατρείο, αντικομφορμιστής φοιτητής, διαφωνών με το νεοφιλελευθερισμό, συγγραφέας χωρίς βιβλία ούτε αναγνώστες, και βέβαια Ζαπατίστα του Νοτιοανατολικού Μεξικού. Τελικά ο Μάρκος είναι ένα οποιοδήποτε ανθρώπινο ον, σε αυτό τον κόσμο. Ο Μάρκος είναι όλες οι καταπιεσμένες μειονότητες που αντιστέκονται, εκρήγνυνται και λένε "Φτάνει πια!". Όλες οι μειονότητες την ώρα που πρέπει να μιλήσουν, και όλες οι πλειονότητες την ώρα που πρέπει να σωπάσουν και να υπομείνουν. Όλοι οι αποκλεισμένοι που αναζητούν ένα λόγο, το λόγο τους, αυτό που ξαναδίνει την πλειοψηφία στους αιώνια διασπασμένους, εμάς. Ό,τι ενοχλεί την εξουσία και τις καθησυχασμένες συνειδήσεις, αυτό είναι ο Μάρκος».

5. Η συγκεκριμένη συνομοσπονδία ελέγχεται από την κυβέρνηση κι ένας απεργός σε αυτήν αποτελεί επίσης «μειονότητα».

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ

Κάθε μια από τις *Ιστορίες του γερο-Αντόνιο* αποτελεί μέρος κάποιου από τα ανακοινωθέντα του EZLN («Εθνικοαπελευθερωτικός Ζαπατιστικός Στρατός»). Αρχικά δημοσιεύθηκαν στον τύπο ή και στο διαδίκτυο. Στη συνέχεια συμπεριλήφθηκαν στην πολύτομη έκδοση με όλα τα ανακοινωθέντα του EZLN, από τις εκδόσεις ERA. Το 1999 παρουσιάστηκαν υπό τη μορφή βιβλίου, με την κάθε ιστορία απομονωμένη από το υπόλοιπο πολιτικό κείμενο που τη συνόδευε αρχικά, σε έκδοση του Centro de Informaciòn y Analysis Chiapas (CIACH). Βέβαια, μία τέτοιας μορφής παρουσίαση δεν επιτρέπει στον αναγνώστη να αντιληφθεί το λόγο για τον οποίο γράφτηκε η κάθε ιστορία στη δεδομένη πολιτική συγκυρία. Για παράδειγμα, η πρώτη ιστορία έχει γραφτεί πριν την εξέγερση του 1994 και ουσιαστικά την προαναγγέλλει. Η «Ιστορία του σπαθιού, του δέντρου, της πέτρας και του νερού» εξηγεί τη στάση των Ζαπατίστας να υποχωρήσουν και να μην αντιδράσουν άμεσα στην ξαφνική κυβερνητική αντεπίθεση του Φεβρουαρίου του 1995, η οποία κατέλυσε τη Ζαπατιστική Ζώνη που είχε δημιουργηθεί μετά την εξέγερση. Ή ακόμα, «Το ψάρι στο νερό» αναφέρεται στη στρατηγική της κυβέρνησης να προσπαθεί να στερήσει από τον EZLN τη λαϊκή του βάση. Ωστόσο, η προσέγγιση αυτή, της παράθεσης των ιστοριών αποκομμένων από τα ζαπατιστικά ανακοινωθέντα, φέρνει στο φως

το διαχρονικό μήνυμα και την καθαρά λογοτεχνική αξία των κειμένων.

Η παρούσα έκδοση ακολουθεί την ίδια λογική, δίνοντας σε ένα αναγνωστικό κοινό που δεν είναι σε θέση να γνωρίζει τις λεπτομέρειες της μεξικανικής πολιτικής κατάστασης, όπως το ελληνικό, την ευκαιρία να γνωρίσει μιαν άλλη πτυχή τόσο του ζαπατιστικού κινήματος όσο και του ηγέτη του. Στην ελληνική έκδοση περιλαμβάνονται όλες οι ιστορίες της έκδοσης του CIACH, η «Ιστορία των καθρεφτών» όπως παρουσιάστηκε στο δεύτερο τόμο των ανακοινωθέντων στην πλήρη τους μορφή από τις εκδόσεις ERA, και η «Ιστορία του αέρα και της νύχτας» όπως δημοσιεύτηκε στον τύπο τον Μάρτιο του 2000.

Γ. Κ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μύθοι στο Παγκόσμιο Χωριό

Η απρόσιτη εμπειρία που η ανθρωπότητα έχει εκφράσει συμβολικά κατά τη διάρκεια χιλιετιών μέσα από μύθους, παραμύθια, τελετουργίες, εκστάσεις συνεχίζει να είναι ένα από τα κρυμμένα κέντρα του πολιτισμού μας, του τρόπου μας να υπάρχουμε στον κόσμο.

CARLO GINZBURG, *Historia nocturna,* σελ. 35.

I

Λέει ο μύθος των Tzotzil[1] ότι ο λευκός «έκλεψε το βιβλίο». Γεννημένος από τη συνεύρεση ενός ινδιάνου με μια σκύλα, ο λευκός αποδείχτηκε φαύλος και, με το που γεννήθηκε, άρπαξε από την κοινότητα το γραπτό λόγο, τη συμβολική βάση της γνώσης. Ως αποτέλεσμα αυτής της αρχικής κλοπής, τους ινδιάνους τούς λένε αδαείς και οι λευκοί αυτοαναγορεύονται «άνθρωποι της λογικής».

---

1. Μια από τις κυριότερες φυλές ινδιάνων στην Τσιάπας του Μεξικού. Κατάγονται από τους Μάγιας! Ζουν κυρίως στα βουνά, βόρεια από το Σαν Κριστόμπαλ.

Στο τέλος, όμως, της χιλιετίας, ο μύθος αποκτά τη δέουσα συμβολική συμμετρία, όταν άλλος λευκός, αυτήν τη φορά δίκαιος και μυταράς, επιστρέφει το βιβλίο στους Μάγιας της Τσιάπας. Με τη μεσολάβησή του, από την 1η Ιανουαρίου του 1994, ο ινδιάνικος λόγος «σερφάρει» στο διαδίκτυο και σε άλλα μέσα.

Εάν το κλεμμένο «βιβλίο» συμβολίζει τη δυνατότητα ενός διαλόγου πιο πέρα από τη συλλογική προφορική ανταλλαγή, το «βιβλίο» των ημερών μας είναι το Internet, η τηλεόραση, το ραδιόφωνο, το βίντεο, οι εφημερίδες· μέσα μαζικής επικοινωνίας, στα οποία σήμερα φτάνει η ινδιάνικη φωνή, ενισχυμένη από την εξέγερση του Εθνικοαπελευθερωτικού Ζαπατιστικού Στρατού (EZLN) και μεταφρασμένη από τον υποδιοικητή Μάρκος, τον λευκό που βοήθησε να ισιώσει το στραβό.

II

Αποκλεισμένη από το δημόσιο λόγο από τον καιρό της κατάκτησης, η φωνή των Μάγιας της Τσιάπας είχε φιλτραριστεί σε γραπτά ανθρωπολόγων και λογοτεχνών, όπως το *Juan Pérez Jolote* του Ricardo Pozas και το *Los peligros del alma* (Οι κίνδυνοι της ψυχής) της Calixta Guiteras και επανεμφανιζόταν σε κείμενα προφορικής μνήμης, όπως η δίγλωσση έκδοση αφηγημάτων Tzotzil, *Of Cabbages and Kings, Tales of Zinacantán*[2] του Robert M. Laughling ή το

2. Παραδοσιακή και τουριστική πια κοινότητα Tzotzil στα περίχωρα του Σαν Κριστόμπαλ.

Memoria baldía (Ακαλλιέργητη μνήμη), βιβλίο με μαρτυρίες των Tojolabal[3] συγκεντρωμένες από τους Antonio Gómez και Mario Ruiz.

Αλλά εκεί οι ινδιάνοι ήταν απλώς πρώτη ύλη, «πληροφοριοδότες» του ανθρωπολόγου ή του γλωσσολόγου, που είχε το κασετόφωνο και την πρωτοβουλία. Αν και η ηχώ της φωνής τους ήταν παρούσα σ' αυτά τα βιβλία – χρήσιμα, ειλικρινή και καλοδεχούμενα – οι Μάγιας δεν είχαν επανακτήσει «το βιβλίο».

Τα πράγματα άρχισαν ν' αλλάζουν στο ινδιάνικο Κογκρέσο της Τσιάπας το 1974, όταν μια ομάδα νεαρών μεταφραστών μπήκε στον κόπο να συγκεντρώσει τις γνώμες των πληθυσμών όσον αφορά «τη γη, την αγορά, τη δικαιοσύνη και την κουλτούρα» και να τις καταχωρίσει σε τέσσερις ανακοινώσεις που αντιστοιχούσαν στις τέσσερις αυτόχθονες γλώσσες που κυριαρχούσαν στην περιοχή: tzeltal, tzotzil, tojolabal και chol.

Παρά την ενοχλητική παρουσία της κυβέρνησης και την αμφιλεγόμενη συμμετοχή της εκκλησίας, η κυριαρχία του ινδιάνικου λόγου, τόσο προφορικού, όσο και γραπτού, έκανε το Κογκρέσο μια συνάντηση αλήθειας. Μια πολύχρωμη συνέλευση, όπου οι Tzeltal, οι Tzotzil, οι Chol και οι Tojolabal, από σκόρπιες, ακόμα και αντιμαχόμενες περιοχές, διαπίστωσαν ότι ταυτίζονται όσον αφορά τη γλώσσα τους, τις απόψεις τους σε βασικά ζητήματα και τους κοινούς τους αντιπάλους, και όπου άρχισε να θεμελιώνεται μια νέα ταυτότητα

3. Άλλη ινδιάνικη φυλή καταγόμενη από τους Μάγιας που ζει κυρίως στο νότιο τμήμα της ζούγκλας (selva) Lacandona (στην ανατολική Τσιάπας, στα σύνορα με τη Γουατεμάλα).

Μάγια της Τσιάπας χάρη στον ανέκδοτο δημόσιο διάλογο των τεσσάρων μεγάλων γλωσσικών ομάδων της περιοχής.

Για πρώτη φορά ήταν ινδιάνικες η φωνή και η ακοή, τα θέματα και η πρόθεση· και για πρώτη φορά οι φτωχοί χρησιμοποιούσαν ευρύτατα το γραπτό λόγο για να επεκτείνουν το διάλογο μέσα στο χώρο και το χρόνο. Το Κογκρέσο άφησε ένα σωρό από χαρτιά: τις ανακοινώσεις, τις γενικές αποφάσεις και πολλά αντίτυπα μιας εφημερίδας στις τέσσερις γλώσσες, που διαβαζόταν μεγαλόφωνα στις συνελεύσεις των κοινοτήτων.

Ακολουθώντας το παράδειγμα των «μεταφραστών», στα τέλη της δεκαετίας του '70, άλλοι νεαροί γραμματιζούμενοι ινδιάνοι συγκέντρωσαν τις επαναστατικές αναμνήσεις των γερόντων του Zinacantán και τις δημοσίευσαν σε tzotzil και ισπανικά στο βιβλίο *K' alal ich' ay mosoal* (Cuando dejamos de ser aplastados – Όταν σταματήσαμε να είμαστε ισοπεδωμένοι). Το σχέδιο συντονίστηκε απ' τον Andres Aubry και την ομάδα του INAREMAC, οι οποίοι έκαναν μια αξιόλογη δουλειά, συγκεντρώνοντας, καταγράφοντας και δημοσιεύοντας σε δίγλωσσα τετραδιάκια πολυάριθμες ινδιάνικες μαρτυρίες από την περιοχή Los Altos[4].

III

Η φωνή των Μάγιας της Τσιάπας, ψιθύριζε πια το μήνυμά της σε βιβλία, φυλλάδια κι εφημερίδες, αλλά ακούστηκε από όλους, μονάχα όταν συνοδεύτηκε από τον κρότο των όπλων.

---

4. Τα βουνά στα βόρεια του Σαν Κριστόμπαλ.

Στην πραγματικότητα, «το βιβλίο» επέστρεψε στα χέρια των Tzotzil, την 1η Ιανουαρίου 1994, μέρα που ξυπνήσαμε με την είδηση πως οι ινδιάνοι μόλις είχαν καταλάβει την Ciudad Real[5] και χάρη σ' αυτό είχαν πάρει για τα καλά το λόγο.

Αν ο σύντομος διάλογος ανάμεσα στις εθνότητες είχε χρειαστεί «μεταφραστές», ικανούς να μεταφέρουν τα μηνύματα στις τέσσερις κυρίαρχες γλώσσες, η συζήτηση με το έθνος απαιτούσε έναν ιδιαίτερο «μεταφραστή», ένα διερμηνέα ικανό να ξεβουλώσει τα αυτιά των «caxlan»[6]. Όλες οι ινδιάνικες εξεγέρσεις χρησιμοποιούν φωνές ικανές να εμπνεύσουν, φωνές που μιλούν εν ονόματι του συνόλου: μια αγία, μια πέτρα, ένας σταυρός. Οι ινδιάνοι των Κοιλάδων προσέτρεξαν σε μια ομιλούσα πίπα. Κι ο Υποδιοικητής αποδείχτηκε ένας έξοχος επικοινωνιολόγος, ένας γραφιάς ικανός να συγχωνεύσει τον τρόπο ομιλίας των ινδιάνων με τη γλώσσα των λευκών (μιγάδων) σ' ένα συνθετικό λόγο που αποτέλεσε το τσιμεντοκονίαμα του νεοζαπατισμού.

Σε καιρούς πλουραλισμού, όταν εγκαταλείπονται τα δόγματα και καταρρέουν οι απόλυτες αλήθειες, όλες οι εκκλησίες γίνονται πιο ελαστικές. Η θεολογία της απελευθέρωσης[7] παραδέχεται ότι ο χριστιανικός Θεός δεν αποκαλύ-

---

5. Άλλο όνομα για το Σαν Κριστόμπαλ ντε λας Κάσας.
6. Caxlan (κασλάν): ινδιάνικη λέξη για τους λευκούς και μιγάδες.
7. Προοδευτικό θεολογικό ρεύμα στη Λατινική Αμερική, το οποίο αναπτύχθηκε και συμπορεύτηκε με τα αριστερά αντάρτικα στον αγώνα για κοινωνική απελευθέρωση των καταπιεσμένων πληθυσμών. Στην Τσιάπας, κυριότερος εκφραστής του ήταν ο επί 40ετία αρχιεπίσκοπος Samuel Ruiz, που συνταξιοδοτήθηκε το 2000.

πτεται μονάχα στην Αγία Γραφή, αλλά και στα διάφορα έπη των πιστών και, κατά τον ίδιο τρόπο, ο πολιτικός λόγος του νεοζαπατισμού διοχετεύει τόσο στη λογοτεχνία και την πολιτική πρακτική της δυτικής αριστεράς, όσο και στους μύθους, τα νοήματα και τους τρόπους των εθνοτήτων όπου έχει τη βάση του.

Τα ανακοινωθέντα, τα Υστερόγραφα και οι Ιστορίες του Durito[8] είναι χαρακτηριστικά για τη «γλώσσα» τους όπως και για τις «λέξεις» τους, όπως θα 'λεγε κι ο Saussure.

Και οφείλεται, πάνω απ' όλα, σ' ένα χιούμορ που δυναμιτίζει εκ των έσω τον παραδοσιακό λόγο της αριστεράς, επίσημο, κενό και ατσαλάκωτο όσο λίγοι. Αλλά είναι στις Ιστορίες του γερο-Αντόνιο, που παντρεύεται καλύτερα η αυτόχθονη με τη μιγαδική φαντασία. Οι παραβολές του μανιώδη καπνιστή συγκεντρώνουν τη δομή, το σφυγμό και τα θέματα της ινδιάνικης μυθολογίας της Τσιάπας, χωρίς να απαρνούνται τα εφόδια της δυτικής κουλτούρας.

Έτσι, βρίσκουμε αναφορές στους Chaacob, θεούς της βροχής, τους Kuilob Kaaxob, κυρίους της γης, και τον Kisin, αφέντη των εγκάτων, χαρακτηριστικούς της σκέψης των Μάγιας, αλλά επίσης στους Mercedes Sosa και Pablo Neruda, που κατέχουν μια μόνιμη θέση στα σκονισμένα ράφια των αριστερών.

Η αντίφαση ανάμεσα στους ανθρώπους από χρυσάφι και τους ανθρώπους από ξύλο, που καταλήγει σε μια πολύ-

8. Don Durito de la Lacandona: φανταστικός ήρωας- σκαθάρι, alter-ego του Μάρκος σε κωμικές ιστορίες που αποστέλλονταν μαζί με τα Ανακοινωθέντα και συγκεντρώθηκαν σε άλλο βιβλίο.

χρωμη ανθρωπότητα από καλαμπόκι, παραπέμπει στις συνήθεις αντιπαραθέσεις της προϊσπανικής φαντασίας, αλλά επίσης και στα ισχυρά συνδεδεμένα εγελιανά τρίγωνα. Τριπλά συγκρητική, η συμβολική επανίδρυση της αγροτικής επανάστασης της Τσιάπας μετατρέπει σε φετίχ μια παλιά καρτ-ποστάλ του Casasola και με τον Ik' al και τον Votán τονίζει τους εδώ Ολύμπους, αλλά για έναν Ευρωπαίο που κατεβάζει το κείμενο από το διαδίκτυο, ο Votán-Zapata ακούγεται σαν τον Wótan, πολεμιστή της γερμανικής μυθολογίας, συγγενικό του βόρειου Όντιν. Και γιατί όχι – αφού ο νεοζαπατισμός είναι μια μυθολογία «διαγαλαξιακή» και παγκοσμιοποιημένη. Αλλά και ο «αντωνιακός» ορισμός της δημοκρατίας είναι πολυσήμαντος, αφού παραπέμπει στην παράδοση να καταλήγουν από κοινού σε συναινετικές αποφάσεις, αλλά κάνει ιδιαίτερη προσπάθεια να υπογραμμίσει το σεβασμό στις μειοψηφίες, πράγμα τόσο πολύτιμο για την «κοινωνία των πολιτών», όπου ο καθένας ενδιαφέρεται για το δικό του σκοπό.

Στις κοινότητες της Τσιάπας η παραδοσιακή κουλτούρα που κατάγεται από τους Μάγιας ανταμιγνύεται με ταμπούρλα, ταινίες του Pedro Infante και ιστοριούλες συνειδητοποίησης του Rius[9]. Είναι λογικό, μια και ο νεοζαπατιστικός λόγος για τα αυτιά των μιγάδων προστρέχει στην παρωδία των ιπποτικών μυθιστορημάτων, όπως στις ιστορίες του Durito, και χρησιμοποιεί τα αποτελεσματικά μέσα του Castaneda, μετατρέποντας τον Don Juan, «σαμάν» yaqui, που του έπαιρνε συνέντευξη ο βραζιλιάνος ανθρωπολόγος,

9. Σκιτσογράφος κόμικς πολιτικού χαρακτήρα.

σε γερο-Αντόνιο, συμβολικό ιδρυτή του EZLN και επαναστατική συνείδηση της κοινότητας.

Πρόκειται για ένα συγκρητισμό σκόπιμο, προμελετημένο και ιδιόρρυθμο, έναν υβριδισμό, του οποίου η ορμή δεν προέρχεται από την αυταρχική δυτική κουλτούρα, αλλά από το τραχύ πείσμα των αυτοχθόνων. Κατά τη διάρκεια της κατάκτησης, οι ιεραπόστολοι μετέφεραν τις χριστιανικές παραβολές στη γλώσσα των Tlacuilos για να κατηχήσουν καλύτερα τους ντόπιους· πεντακόσια χρόνια μετά, ο Μάρκος μεταφέρει στην ψηφιακή γλώσσα του διαδικτύου τους ρυθμούς του αγροτικού προφορικού λόγου και τη συμβολική δομή των μύθων που σχετίζονται με το κυνήγι και την καλλιέργεια της γης, θέτοντάς τους στην υπηρεσία ενός απελευθερωτικού πολιτικού μηνύματος.

IV

Όλες οι επαναστάσεις αγροτικής βάσης (μήπως υπάρχουν κι άλλες;) κατασκεύασαν το λόγο τους με την ελλειπτική γλώσσα του μύθου, χρησιμοποιώντας παραμύθια και γνωμικά με μηνύματα ευρέος φάσματος, εύκολα να απομνημονευτούν. Έτσι, η κινέζικη επανάσταση είχε έναν «χαζό γέρο που μετακινούσε τα βουνά» κι ο EZLN ένα γερο-Αντόνιο που φωτίζει το βαθύ μήνυμα του αγώνα.

Κι είναι που οι άνθρωποι οι κοινοί, αυτοί που δεν είναι συνηθισμένοι στα υπερβολικά αφηρημένα νοήματα, τα πάνε καλύτερα με το διακριτό σύμπαν των συμβόλων. «Αυτή είναι η ώρα να γίνουμε νερό» θέλει να πει πως η Διοίκηση αποφάσισε να απαντήσει στην επίθεση του Φεβρουαρίου του 1995,

αποφεύγοντας την απευθείας ένοπλη σύγκρουση στις Κοιλάδες και αναπτύσσοντας μια επιθετική πολιτική εθνικού χαρακτήρα. Αλλά λόγω της πολύσημης φύσης του το μεταφορικό σύνθημα σημαίνει αυτό και πολλά άλλα, και ιδιαίτερα για μια κοινωνία αγροτική, όπου το νερό είναι συνώνυμο της γονιμότητας.

Έτσι, όπως και τα μαντεία και οι «σαμάν» προστρέχουν στη ύπνωση και την έκσταση για να επικοινωνήσουν με τον εσωτερικό κόσμο, ο Αντόνιο λαμβάνει στον ύπνο του το μήνυμα «των αρχαίων θεών». Επιπλέον, ο λόγος του είναι πάντα ελλειπτικός. Κατά τον τρόπο του Σωκράτη – που ήταν πρώτα σοφός και μετά φιλόσοφος – ο ηλικιωμένος αγρότης απαντά στις ερωτήσεις μ' άλλες ερωτήσεις, και καθώς ο Μάρκος μιλάει για την ιστορία – την αγροτική επανάσταση του Morelos – ο Αντόνιο διηγείται ιστορίες – το μύθο του Votán Zapata.

Η συνάντηση του Μάρκος με τον γερο-Αντόνιο είναι ένα μοιραίο γεγονός τελετουργικής μύησης και συμβολικού θανάτου του νεαρού, τελετή ίδρυσης πραγματοποιημένη όπως πρέπει, δίπλα στη φωτιά, όπου ο επαναστάτης της πόλης γίνεται στρατευμένος του «Μεξικού του βάθους». Δε λείπουν οι αναφορές σε τίγρεις, νυχτερίδες, πιθήκους και άλλους εκπροσώπους του ζωικού βασιλείου, ούτε η χρήση καπνού, που αποτελεί το βοηθητικό φορέα της τελετουργικής έκστασης. Όταν περάσει η ύπνωση, ο γερο-Αντόνιο μπορεί να πεθάνει ήσυχος, ο «El Sub»[10] έχει μετατραπεί σε

10. «El Sub», συντομογραφία του el subcomandante (ο υποδιοικητής). Προσφιλές προσωνύμιο του Μάρκος μεταξύ των υποστηρικτών του.

«μέντιουμ», δίαυλο επικοινωνίας με τον κόσμο των νεκρών και των «αρχαίων θεών».

V

Με το στόμα του γερο-Αντόνιο – ή του μέντιούμ του, υποδιοικητή Μάρκος – μιλάει η αναμνησιακή και υπερβατική συνείδηση της κοινότητας, η φωνή του λαού του βάθους, ενσαρκωμένη στους γέροντες. Ο σκοπός του δεν είναι να μεταδώσει πληροφορίες ή να δώσει οδηγίες· πρόκειται για μια «συζήτηση»: παλαιά προφορική μέθοδος, με την οποία ανταλλάσσονται «πιστεύω» και απόψεις μέσω της αφήγησης μεταφυσικών εμπειριών.

Το έχει ήδη πει ο Andrés Aubry αναφερόμενος στην επαναστατική μαρτυρία του Zinacantán: η αφήγηση των γερόντων της κοινότητας «δεν είναι ένα βιβλίο... δεν έχει συγγραφέα... δεν έχει αναγνώστη. Είναι μια κουβέντα». Και γενικά είναι μια συζήτηση απρόσωπη: ο λόγος κάποιων γερόντων χωρίς όνομα που απευθύνονται σε μια κοινότητα επίσης ανώνυμων προσώπων.

Αυτή δεν είναι η περίπτωση του γερο-Αντόνιο. Αυτός είναι ένας κάτοικος της Τσιάπας που ντύνεται και φοράει παπούτσια, ένας συγκεκριμένος άντρας, παντρεμένος με την δόνια Χουανίτα, με ένα μεγάλο γιο που ακολουθεί τα βήματά του και μια μικρή κορούλα που την πήρε η πείνα. Ένας αγρότης που καπνίζει στριφτά τσιγάρα και πεθαίνει από φυματίωση το 1994.

Είναι αλήθεια ότι μερικές φορές ο Μάρκος παρασύρεται με το «λαπ-τοπ» του και ο Αντόνιο εμφανίζεται ξαφνι-

κά να καπνίζει πίπα, ξεφεύγοντας από το χαρακτήρα που περιγράφεται στο βιβλίο. Αλλά δεν έχει σημασία πόσοι γέροι υπάρχουν πίσω από τον γερο-Αντόνιο, ο χαρακτήρας είναι προικισμένος με λογοτεχνική μοναδικότητα, είναι ένας άνθρωπος με σάρκα και οστά, αν και η ειδικότητά του είναι οι λέξεις.

Κι αυτό δίνει στο μήνυμά του έναν τόνο φιλίας, έναν αέρα οικειότητας, ο οποίος σχεδόν πάντα απουσιάζει από το μυθικό λόγο. Στο *Historia Nocturna*, ο Carlo Ginzburg ανιχνεύει την προέλευση αυτής της αποπροσωποίησης που φτωχαίνει τα κείμενα:

«Βλέπουμε ξεχωριστά άτομα να αρθρώνουν με τρόπο επίσης ξεχωριστό, ο καθένας με το δικό του τόνο, έναν πυρήνα κοινών πιστεύω. Αυτός ο πλούτος εμπειριών δε βρίσκεται σχεδόν ποτέ στις συνοπτικές περιλήψεις [...] των λαογράφων του δέκατου ένατου αιώνα. Αλλά οι μύθοι, όσο μπορούν να εκφραστούν μέσω αόριστων επίσημων παραθέσεων, άλλο τόσο ενσαρκώνονται, διαβιβάζονται και δρουν σε συγκεκριμένες κοινωνικές καταστάσεις, μέσα από άτομα με σάρκα και οστά».

Θα μπορούσε κανείς να σκεφτεί πως ο προσωπικός τόνος με τον οποίο ο γερο-Αντόνιο προικίζει τη συλλογική συνείδηση της κοινότητας και το μήνυμα των «αρχαίων θεών» θα πρέπει να χρεωθεί στο συγκρητισμό του Μάρκος, ο οποίος μ' αυτό τον τρόπο θα ενσωμάτωνε ατομικούς πρωταγωνισμούς, πολύτιμους στο σύγχρονο κόσμο, στο συλλογικό και υποτίθεται ομοιόμορφο λόγο των αγροτικών κοινωνιών.

Δεν είναι έτσι. Ο Αντόνιο δεν είναι ένα πρόσωπο που ανήκει στη δυτική κουλτούρα, περασμένο στον «απρόσωπο» ινδιάνικο κόσμο. Χωρίς αμφιβολία, οι αγροτικές κοινό-

τητες αποδίδουν την επιβίωσή τους μέσα σ' έναν κόσμο εχθρικό, στην υπεροχή του συλλογικού στοιχείου· αλλά αυτό δεν συνεπάγεται την απουσία της ατομικότητας. Η υπόθεση ότι οι ανθρώπινες μοναδικότητες είναι ιδιότητα των «πολιτισμένων», ενώ οι αγροτικές κοινωνίες είναι η ομοιόμορφη συλλογικότητα, μοιάζει πολύ στη λαϊκή αντίληψη ότι όλοι οι «μαύροι» ή οι «κινέζοι» ή οι «ινδιάνοι» είναι ίδιοι. Ευφυολόγημα ρατσιστικό που στη σοφιστικέ εκδοχή του επέτρεψε σε πολλούς λαογράφους του 19ου αιώνα – και σε μερικούς σύγχρονους εθνολόγους και ανθρωπολόγους – να παρουσιάσουν κάτω από τη δική τους υπογραφή τα ανώνυμα λόγια των «πληροφοριοδοτών», φαντασματικών εκπροσώπων της «πρωτόγονης» κοινότητας.

Στο τέλος της χιλιετίας, οι ινδιάνοι βγαίνουν από τη σκιά και, το δίχως άλλο, ο πρωταγωνιστικός τους ρόλος είναι εν μέρει συλλογικός. Αλλά, μαζί με τους λαούς και τις κοινότητες, το ίδιο ορατά γίνονται και τα άτομα. Πρόσωπα οικεία, όπως ο γερο-Αντόνιο, που είναι εκπρόσωποι του Μεξικού του βάθους, αλλά επίσης άνθρωποι με σάρκα και οστά ή – τουλάχιστον – με λόγια και καπνό.

ARMANDO BARTRA[11]
Πόλη του Μεξικού, Ιούνιος 1998

---

11. Armando Bartra: Φιλόσοφος, διευθυντής του Ινστιτούτου Μελετών για την Αγροτική Ανάπτυξη των Μάγιας και ερευνητής συνεργαζόμενος στη μελέτη «Παράδεισος των Μάγιας: διεθνής ανταγωνιστικότητα και διαμάχη για τους στρατηγικούς πόρους». Συνεργάτης της πολύτομης έκδοσης «Chiapas» του Ινστιτούτου Οικονομικών Ερευνών (I.I.E.) του Αυτόνομου Εθνικού Πανεπιστημίου του Μεξικού (U.N.A.M.).

Βιβλιογραφια

Andrés Aubry, *Cuando dejamos de ser aplastados*, τόμοι 2, Secretaría de Educación Pública, Instituto Nacional Indigenista, México, 1982.

Carlo Ginzburg, *Historia nocturna, un desciframiento del aquelarre*, Muchnik Editores, Barcelona, 1991.

Antonio Gómez y Mario Ruz (επιμ.), *Memoria baldía. Los Tojolabales y las fincas. Testimonios,* UNAM, UACH, México, 1992.

Calixta Guiteras Holmes, *Los peligros del alma: Visión del mundo de un tzotzil*, Fondo de Cultura Económica, México, 1965.

Robert M. Laughlin, "Of Cabbages and Kings, Tales of Zinacantán", *Smithsonian Contributions to Anthropology*, November 3, Washigton, 1977.

Ricardo Pozas Arciniegas, *Juan Pérez Jolote*, Fondo de Cultura Económica, México, 1959.

I

Ονειρεύεται ο Αντόνιο ότι η γη που δουλεύει του ανήκει, ονειρεύεται ότι ο ιδρώτας του πληρώνεται με δικαιοσύνη και αλήθεια, ονειρεύεται ότι υπάρχει σχολείο για να γιατρέψει την άγνοια και φάρμακο για να τρομάξει το θάνατο, ονειρεύεται ότι το σπίτι του φωτίζεται κι ότι το τραπέζι του γεμίζει, ονειρεύεται ότι η γη του είναι λεύτερη κι ότι είναι θέμα του λαού του να κυβερνά και να κυβερνιέται, ονειρεύεται πως είναι εντάξει με τον ίδιο του τον εαυτό και με τον κόσμο. Ονειρεύεται ότι πρέπει να αγωνιστεί για να αποκτήσει αυτό το όνειρο, ονειρεύεται πως πρέπει να υπάρξουν νεκροί για να υπάρξει ζωή. Ονειρεύεται ο Αντόνιο και ξυπνάει... τώρα ξέρει τι να κάνει και βλέπει τη γυναίκα του καθισμένη στις φτέρνες να φυσά τη φωτιά, ακούει το παιδί του να κλαίει, βλέπει τον ήλιο να χαιρετά την ανατολή και ακονίζει τη ματσέτα του χαμογελώντας. Ένας άνεμος σηκώνεται και ανακατεύει τα πάντα, αυτός σηκώνεται και πηγαίνει να συναντήσει άλλους. Κάτι του λέει πως η επιθυμία του είναι επιθυμία πολλών και πηγαίνει να τους βρει.

Ονειρεύεται ο αντιβασιλιάς ότι η γη του σείεται από έναν άνεμο φοβερό που τα πάντα σηκώνει, ονειρεύεται πως αυτό που έκλεψε του το παίρνουν, ονειρεύεται πως το σπίτι του καταστρέφεται κι ότι το βασίλειο που κυβέρνησε κα-

ταρρέει. Ονειρεύεται και δεν κοιμάται. Ο αντιβασιλιάς πηγαίνει στους φεουδάρχες κι αυτοί του λένε πως ονειρεύονται το ίδιο. Ο αντιβασιλιάς δεν ξεκουράζεται, πηγαίνει στους γιατρούς και όλοι μαζί καταλήγουν πως πρόκειται για ινδιάνικη μαγεία κι όλοι μαζί καταλήγουν πως μονάχα με αίμα θα λευτερωθεί από αυτή την κατάρα κι ο αντιβασιλιάς διατάζει να σκοτώσουν και να φυλακίσουν και χτίζει περισσότερες φυλακές και φυλάκια και το όνειρο συνεχίζει να τον κρατά άγρυπνο.

Σ' αυτήν τη χώρα όλοι ονειρεύονται. Πλησιάζει πια η ώρα του ξυπνήματος.

II

«Όταν ο κόσμος κοιμόταν και δεν ήθελε να ξυπνήσει, οι μεγάλοι θεοί έκαναν τη συνέλευσή τους για να αποφασίσουν για τις δουλειές κι έτσι συμφώνησαν να φτιάξουν τον κόσμο και να φτιάξουν τους άντρες και τις γυναίκες. Κι ήρθε στη σκέψη των περισσότερων από τους θεούς να φτιάξουν τον κόσμο και τους ανθρώπους και σκέφτηκαν να τους φτιάξουν να 'ναι πολύ όμορφοι και να αντέχουν πολύ στο χρόνο κι έτσι έφτιαξαν τους πρώτους ανθρώπους από χρυσάφι κι έμειναν ευχαριστημένοι οι θεοί γιατί οι ανθρώποι που έφτιαξαν ήταν λαμπεροί και δυνατοί. Αλλά τότε οι θεοί κατάλαβαν ότι οι ανθρώποι από χρυσάφι δεν κουνιόντουσαν, έστεκαν πάντα χωρίς να περπατούν ή να δουλεύουν, γιατί ήταν πολύ βαριοί.

» Κι έτσι συγκεντρώθηκε η κοινότητα των θεών για να βγάλει απόφαση πώς θα λύσουν αυτό το πρόβλημα κι έτσι βγάλαν απόφαση να κάνουν κι άλλους ανθρώπους και τους έκαναν από ξύλο κι αυτοί οι ανθρώποι είχαν το χρώμα του ξύλου και δούλευαν πολύ και πολύ περπατούσαν κι οι θεοί ήταν πάλι ευχαριστημένοι γιατί ο άνθρωπος πια δούλευε και περπατούσε κι ήταν πια έτοιμοι να πάνε να το γιορτάσουν, όταν κατάλαβαν πως οι άνθρωποι από χρυσάφι ανάγκαζαν τους ανθρώπους από ξύλο να τους φορτώνονται στην πλάτη και να δουλεύουν γι' αυτούς.

» Κι έτσι οι θεοί είδαν ότι ήταν λάθος αυτό που έκαναν και έτσι κάθησαν να συμφωνήσουν για να δουν πώς θα διορθώσουν την κατάσταση κι έτσι πήραν απόφαση να φτιάξουν ανθρώπους από καλαμπόκι, τους ανθρώπους τους καλούς, τους άντρες και τις γυναίκες τους αληθινούς, και πήγαν να κοιμηθούν κι έμειναν οι ανθρώποι από καλαμπόκι, οι άντρες κι οι γυναίκες οι αληθινοί, να δουν πώς να διορθώσουν τα πράγματα γιατί οι θεοί πήγαν για ύπνο.

» Κι οι άνθρωποι από καλαμπόκι μίλησαν τη γλώσσα την αληθινή για να βγάλουν απόφαση μεταξύ τους και φύγαν για τα βουνά για να δουν πώς να φτιάξουν έναν καλό δρόμο για όλους τους ανθρώπους».

Μου διηγήθηκε ο γερο-Αντόνιο πως οι ανθρώποι από χρυσάφι ήταν οι πλούσιοι, με το λευκό το δέρμα, κι ότι οι ανθρώποι από ξύλο ήταν οι φτωχοί, με το σκούρο δέρμα, που δουλεύαν για τους πλούσιους και πάντα τους φορτώνονταν κι ότι οι ανθρώποι από χρυσάφι κι οι ανθρώποι από ξύλο περιμένουν την άφιξη των ανθρώπων από καλαμπόκι, οι πρώτοι με φόβο κι οι δεύτεροι μ' ελπίδα. Ρώτησα τον γερο-Αντόνιο τι χρώμα ήταν το δέρμα των ανθρώπων από καλαμπόκι και μου 'δειξε διάφορους τύπους καλαμποκιού, με διάφορα χρώματα, και μου 'πε πως ήταν από όλα τα δέρματα, αλλά κανείς δεν ήξερε καλά, γιατί οι ανθρώποι από καλαμπόκι, οι άντρες κι οι γυναίκες οι αληθινοί, δεν είχαν πρόσωπο[1]...

Πέθανε ο γερο-Αντόνιο. Τον γνώρισα πριν από δέκα

1. Αναφορά στους Ζαπατίστας που καλύπτουν τα πρόσωπά τους με κουκούλες.

χρόνια σε μια κοινότητα βαθιά μέσα στη ζούγκλα. Κάπνιζε όσο κανείς και, όταν τελείωναν τα τσιγάρα, μου ζήταγε καπνό κι έκανε στριφτά. Κοιτούσε την πίπα μου με περιέργεια και, όταν κάποια φορά θέλησα να του τη δανείσω, μου 'δειξε το στριφτό στο χέρι του, λέγοντάς μου χωρίς λόγια ότι προτιμούσε να καπνίζει με τη δικιά του μέθοδο. Πριν από δυο χρόνια, το 1992, όταν γύρναγα στις κοινότητες κάνοντας συνελεύσεις για να δούμε αν θα άρχιζε ο πόλεμος ή όχι, έφτασα μέχρι το χωριό του γερο-Αντόνιο. Με πρόφτασε ο γιος Αντόνιο και διασχίσαμε λιβάδια και φυτείες καφέ. Όσο η κοινότητα συζητούσε τα του πολέμου, ο γερο-Αντόνιο με πήρε απ' το χέρι και με οδήγησε στο ποτάμι, κάπου εκατό μέτρα παρακάτω από το κέντρο του χωριού. Ήταν Μάιος και το ποτάμι ήταν πράσινο και με διακριτή κοίτη. Ο γερο-Αντόνιο κάθησε σ' έναν κορμό και δεν είπε τίποτα. Μετά από λίγο μίλησε: «Το βλέπεις; Είναι όλα ήσυχα και καθαρά, φαίνεται σαν να μη συμβαίνει τίποτα...». «Χμμ» του είπα, ξέροντας ότι δεν περίμενε ούτε ναι ούτε και όχι. Κατόπιν μου έδειξε την κορυφή του κοντινότερου βουνού. Τα σύννεφα ξαπλώναν, γκρίζα, στην κορυφή κι αστραπές έσπαζαν το διάχυτο μπλε των λόφων. Ήταν μια καταιγίδα από τις αληθινές, αλλά φαινόταν τόσο μακρινή και τόσο λίγο απειλητική που ο γερο-Αντόνιο άρχισε να στρίβει ένα τσιγάρο και να ψάχνει μάταια έναν αναπτήρα που δεν είχε, μοναχά για να μου δώσει αρκετό χρόνο να του προσφέρω τον δικό μου. «Όταν τα πάντα είναι ήσυχα εδώ κάτω, στο βουνό έχει καταιγίδα, οι χείμαρροι αρχίζουν να αποκτούν δύναμη και κατευθύνονται προς την κοιλάδα» είπε μετά από μια ρουφηξιά.

Στην περίοδο των βροχών το ποτάμι είναι βίαιο, ένα καφέ μαστίγιο, ένας σεισμός έξω από την κοίτη, είναι όλο δύ-

ναμη. Δεν προέρχεται η δύναμή του από τη βροχή που πέφτει στις όχθες του, είναι οι χείμαρροι που κατεβαίνουν από το βουνό αυτοί που το τρέφουν. Καταστρέφοντας, το ποτάμι ξαναφτιάχνει τη γη, τα νερά του θα γίνουν καλαμπόκι, φασόλια και ζάχαρη από ζαχαροκάλαμο στα τραπέζια του δάσους.

«Έτσι είναι ο αγώνας μας» μου λέει και λέει και στον εαυτό του ο γερο-Αντόνιο. «Στο βουνό γεννιέται η δύναμη, αλλά δε φαίνεται μέχρι να φτάσει κάτω». Και, απαντώντας στην ερώτησή μου αν πιστεύει ότι είναι πια καιρός να ξεκινήσουμε, προσθέτει: «Είναι πια καιρός το ποτάμι ν' αλλάξει χρώμα...». Ο γερο-Αντόνιο σωπαίνει και ανασηκώνεται στηριζόμενος στον ώμο μου. Επιστρέφουμε σιγά-σιγά. Μου λέει: «Εσείς είσαστε οι χείμαρροι κι εμείς το ποτάμι... πρέπει να κατεβείτε πια...». Συνεχίζει η σιωπή και φτάνουμε στην καλύβα όταν πια νυχτώνει. Ο γιος Αντόνιο επιστρέφει σε λίγο με την απόφαση που έλεγε πάνω-κάτω:

«Οι άντρες και οι γυναίκες και τα παιδιά συγκεντρώθηκαν στο σχολείο της κοινότητας για να δουν μες στην καρδιά τους εάν είναι η ώρα να ξεκινήσουμε τον πόλεμο για την ελευθερία, και χωρίστηκαν σε 3 ομάδες, δηλαδή σε γυναίκες, παιδιά και άντρες για να συζητήσουν, και μετά συγκεντρωθήκαμε άλλη μια φορά στο σχολείο και κατέληξε η σκέψη της πλειοψηφίας ότι πρέπει να ξεκινήσει πια ο πόλεμος γιατί το Μεξικό έχει αρχίσει πια να πουλιέται στους ξένους και ότι την πείνα την αντέχουμε, αλλά δεν ανεχόμαστε να μην είμαστε πια Μεξικάνοι, και στη συμφωνία κατέληξαν 12 άντρες και 23 γυναίκες και 8 παιδιά που είχαν πια ώριμη κρίση και υπέγραψαν αυτοί που ήξεραν και που δεν έβαζαν πια το αποτύπωμά τους».

Έφυγα τα ξημερώματα, ο γερο-Αντόνιο δε βρισκόταν εκεί· είχε φύγει νωρίς για το ποτάμι.

Έτυχε να ξαναδώ τον γερο-Αντόνιο πριν κάνα-δυο μήνες. Δεν είπε τίποτα, όταν με είδε και κάθησα στο πλάι του και, μαζί του, βάλθηκα να βγάζω τους σπόρους από τα καλαμπόκια. «Φούσκωσε το ποτάμι» μου είπε μετά από λίγο. «Ναι» του είπα. Εξήγησα στο γιο Αντόνιο τα του συμβουλίου και του παρέδωσα τα έγγραφα όπου φαίνονται τα αιτήματά μας κι οι απαντήσεις της κυβέρνησης. Μιλήσαμε για το τι συνέβη στο Ocosingo και, πάλι τα ξημερώματα, ξεκίνησα για να επιστρέψω. Στην άκρη του δρόμου με περίμενε ο γερο-Αντόνιο, στάθηκα στο πλάι του και κατέβασα το σάκο μου να ψάξω για καπνό να του προσφέρω. «Όχι τώρα» μου είπε αρνούμενος τη σακούλα που του έδινα. Μ' έβγαλε από τη φάλαγγα και με έφερε στα πόδια μιας ceiba[2]. «Θυμάσαι τι σου είπα για τους χειμάρρους στο βουνό και το ποτάμι;» με ρώτησε. «Ναι» απάντησα με το ίδιο μουρμουρητό που με ρωτούσε. «Ξέχασα να σου πω κάτι» προσθέτει κοιτάζοντας την άκρη των ξυπόλυτων ποδιών του. Απάντησα με μια σιωπή. «Οι χείμαρροι...» σταματάει από το βήχα που κυριεύει το σώμα, παίρνει μια ανάσα και συνεχίζει: «Οι χείμαρροι... όταν κατεβαίνουν...». Μια νέα κρίση βήχα με κάνει να φωνάξω το γιατρό της φάλαγγας· αυτός απορρίπτει το σύντροφο με τον κόκκινο σταυρό στον ώμο· ο αντάρτης με κοιτάζει και του κάνω νόημα να αποσυρθεί. Ο γερο-Αντόνιο περιμένει να απομακρυνθεί το σακίδιο με τα

2. ceiba: ιερό δέντρο για τους ινδιάνους. Σε πολλές κοινότητες το φυτεύουν στα όρια της κοινότητας για να τους προστατεύει.

γιατρικά και, στο ημίφως, συνεχίζει: «Οι χείμαρροι... όταν κατεβαίνουν... πια δεν έχουν επιστροφή... παρά να μπουν κάτω απ' τη γη». Με αγκαλιάζει γρήγορα και γρήγορα φεύγει. Εγώ μένω να κοιτάζω πώς απομακρύνεται η σκιά του, ανάβω την πίπα και φορτώνω το σακίδιο. Καβάλα στο άλογο πια, θυμάμαι τη σκηνή. Δεν ξέρω γιατί, ήταν πολύ σκοτεινά, αλλά ο γερο-Αντόνιο... μου φάνηκε πως έκλαιγε...

Τώρα μου 'ρχεται το γράμμα του γιου Αντόνιο με την απόφαση του χωριού, με την απάντηση στις προτάσεις της κυβέρνησης. Μου λέει ο γιος Αντόνιο πως ο γερο-Αντόνιο σύντομα χειροτέρεψε πολύ, πως δε θέλησε να με ειδοποιήσουν και πως την ίδια νύχτα πέθανε. Λέει ο γιος Αντόνιο ότι, όταν επέμεναν να με φωνάξουν, ο γερο-Αντόνιο είπε μονάχα: «Όχι, τώρα πια του είπα ό,τι είχα να του πω... Αφήστε τον, τώρα έχει πολλή δουλειά...».

III

Στην Επιτροπή συζητάγαμε όλο το απόγευμα. Ψάχνουμε τη λέξη σε ιδίωμα για να πούμε «παραδίνομαι» και δεν τη βρίσκουμε. Δεν έχει μετάφραση σε tzotzil ούτε σε tzeltal, κανείς δε θυμάται αυτή τη λέξη να υπάρχει σε tojolabal ή σε chol. Πάνε ώρες που ψάχνουν συνώνυμα. Έξω βρέχει κι ένα σύννεφο-σύντροφος έρχεται να ξαπλώσει μαζί μας. Ο γερο-Αντόνιο περιμένει να φύγουν όλοι αμίλητοι και να μείνει μονάχα το ταμπούρλο της βροχής πάνω στη σκεπή από λαμαρίνα. Σιωπηλά με πλησιάζει ο γερο-Αντόνιο, βήχοντας από τη φυματίωση, και μου λέει στ' αυτί: «Αυτή η λέξη δεν υπάρχει σε γλώσσα πραγματική, γι' αυτό οι δικοί μας ποτέ δεν παραδίδονται, καλύτερα να πεθάνουν, γιατί οι νεκροί μας προστάζουν πως οι λέξεις που δε μας πηγαίνουν, δε ζουν». Μετά πηγαίνει προς τη φωτιά για να τρομάξει το φόβο και το κρύο. Το διηγούμαι στην Αννα-Μαρία, αυτή με κοιτάζει τρυφερά και μου θυμίζει πως ο γερο-Αντόνιο είναι πια νεκρός...

Η αβεβαιότητα των τελευταίων ωρών τον περασμένο Δεκέμβρη επαναλαμβάνεται. Κάνει κρύο, οι φρουρές αλλάζουν μ' ένα σύνθημα που είναι ένα μουρμουρητό. Βροχή και λάσπη σβήνουν τα πάντα, οι άνθρωποι μουρμουρίζουν και το νερό ουρλιάζει. Κάποιος ζητάει ένα τσιγάρο και το

αναμμένο σπίρτο φωτίζει το πρόσωπο του συμπολεμιστή που βρίσκεται στη σκοπιά... μια στιγμή μονάχα... αλλά είναι αρκετό για να δεις ότι χαμογελάει... Κάποιος έρχεται με το πηλήκιο και το τουφέκι να στάζουν νερό.

«Έχει καφέ» ενημερώνει.

Η Επιτροπή, όπως είναι το έθιμο σ' αυτά τα μέρη, κάνει μια ψηφοφορία για να δει αν θα πιουν καφέ ή αν θα συνεχίσουν να ψάχνουν το αντίστοιχο του «παραδίνομαι» σε πραγματική γλώσσα. Παμψηφεί κερδίζει ο καφές. ΚΑΝΕΙΣ ΔΕΝ ΠΑΡΑΔΙΝΕΤΑΙ...

Θα μείνουμε μόνοι;

IV

Το λιοντάρι σκοτώνει κοιτάζοντας

Ο γερο-Αντόνιο σκότωσε ένα «λιοντάρι του βουνού» (που μοιάζει πολύ με το αμερικάνικο πούμα) με την παλιά του chimba[3]. Εγώ παλιά τον είχα κοροϊδέψει για το όπλο του: «Αυτά τα όπλα τα χρησιμοποιούσαν όταν ο Hernán Cortés κατέλαβε το Μεξικό» του είπα.

Αυτός αμύνθηκε: «Ναι, αλλά κοίτα τώρα σε ποιανού τα χέρια βρίσκεται». Τώρα τραβά τα τελευταία κομμάτια κρέας από το δέρμα για να το βυρσοδέψει. Μου δείχνει περήφανος το δέρμα. Δεν έχει ούτε μια τρύπα. «Ακριβώς στο μάτι» μου κομπάζει. «Είναι ο μόνος τρόπος να μην έχει το δέρμα σημάδια κακομεταχείρισης» προσθέτει. «Και τι θα κάνεις με το δέρμα;» ρωτάω. Ο γερο-Αντόνιο δε μου απαντά, συνεχίζει να σκίζει σιωπηλά το δέρμα του λιονταριού με τη ματσέτα του. Κάθομαι στο πλάι του και, αφού γεμίσω την πίπα, κάνω να του στρίψω ένα τσιγάρο. Του το δίνω χωρίς να πω κουβέντα, αυτός το εξετάζει και το ανοίγει. «Σου λείπει πείρα» μου λέει καθώς το ξαναστρίβει.

Καθόμαστε να συμμετάσχουμε μαζί σ' αυτή την τελετή του καπνίσματος.

---

3. chimba: κυνηγετικό όπλο με φυτίλι.

Ρουφηξιά τη ρουφηξιά, ο γερο-Αντόνιο ξετυλίγει την ιστορία:

«Το λιοντάρι είναι δυνατό, γιατί τα άλλα ζώα είναι αδύναμα. Το λιοντάρι τρώει το κρέας των άλλων, γιατί τα άλλα το αφήνουν να τα φάει. Το λιοντάρι δε σκοτώνει με τα νύχια ή με τα δόντια. Το λιοντάρι σκοτώνει κοιτάζοντας. Στην αρχή πλησιάζει σιγά-σιγά... αθόρυβα, γιατί έχει σύνεφα στα πόδια που σκοτώνουν το θόρυβο. Κατόπιν πηδά και αναποδογυρίζει το θύμα, μια επίθεση που ποντάρει περισσότερο στον αιφνιδιασμό απ' ό,τι στη δύναμη.

» Κατόπιν στέκεται και το κοιτάζει. Κοιτάζει τον αιχμάλωτό του. Έτσι... [ο γερο-Αντόνιο ζαρώνει τα φρύδια και με καρφώνει με τα μαύρα του μάτια]. Το καημένο το ζωάκι που θα πεθάνει, απομένει να κοιτάζει μονάχα, κοιτάζει το λιοντάρι που το κοιτάζει. Το ζωάκι δε βλέπει πια τον ίδιο του τον εαυτό, βλέπει αυτό που βλέπει το λιοντάρι, βλέπει την εικόνα του στη ματιά του λιονταριού, βλέπει ότι, στα μάτια του λιονταριού, είναι μικρό και αδύναμο. Το ζωάκι ούτε που το σκεφτόταν αν είναι μικρό ή αδύναμο, ήταν βλέπεις ένα ζωάκι, ούτε μεγάλο ούτε μικρό, ούτε δυνατό ούτε αδύναμο. Αλλά τώρα βλέπει αυτό που βλέπει το λιοντάρι, βλέπει το φόβο. Και βλέποντας ότι το βλέπουν, το ζωάκι πείθεται, από μόνο του, ότι είναι μικρό και αδύναμο.

» Και βλέποντας το φόβο του που βλέπει ότι το λιοντάρι το βλέπει, φοβάται. Κι έτσι το ζωάκι δε βλέπει τίποτα πια, παγώνουν τα κόκαλά του, έτσι όπως όταν μας πιάνει η βροχή στο βουνό, τη νύχτα, μέσα στο κρύο. Κι έτσι το ζωάκι παραδίνεται έτσι απλά, αφήνεται και το λιοντάρι το καταβροχθίζει αλύπητα. Έτσι σκοτώνει το λιοντάρι. Σκοτώνει κοιτάζοντας. Αλλά υπάρχει ένα ζωάκι που δεν κάνει έτσι, που

όταν το σταματά το λιοντάρι, δε δίνει σημασία και συνεχίζει σαν να μη συμβαίνει τίποτα, κι αν το λιοντάρι το αρπάξει, αυτό απαντά μ' ένα γρατζούνισμα με τα χεράκια του που είναι μικρά αλλά πονάει το αίμα που βγάζουν. Κι αυτό το ζωάκι δεν αφήνεται στο λιοντάρι, γιατί δε βλέπει ότι το βλέπουν... είναι τυφλό. Τυφλοπόντικες τα λένε αυτά τα ζωάκια».

Φαίνεται πως ο γερο-Αντόνιο σταμάτησε να μιλά. Εγώ δοκιμάζω ένα «Ναι, αλλά...». Ο γερο-Αντόνιο δε μ' αφήνει να συνεχίσω, συνεχίζει να διηγείται την ιστορία, καθώς στρίβει άλλο ένα τσιγάρο. Το κάνει αργά, γυρνώντας και κοιτάζοντάς με από καιρού εις καιρό για να δει αν τον προσέχω.

«Ο τυφλοπόντικας έμεινε τυφλός γιατί, αντί να βλέπει προς τα έξω, βάλθηκε να κοιτάζει την καρδιά, έμεινε να κοιτάζει προς τα μέσα. Και κανείς δεν ξέρει γιατί του μπήκε στο μυαλό του τυφλοπόντικα να κοιτάζει προς τα μέσα. Και βρίσκεται ο τυφλοπόντικας να κοιτάζει ανόητα την καρδιά κι έτσι, δε νοιάζεται για δυνατούς κι αδύναμους, για μεγάλους ή μικρούς, γιατί η καρδιά είναι η καρδιά και δε μετριέται όπως μετριούνται τα πράγματα ή τα ζώα. Κι αυτό, το να κοιτάζει προς τα μέσα, μπορούσαν να το κάνουν μονάχα οι θεοί κι έτσι οι θεοί τον τιμώρησαν τον τυφλοπόντικα και δεν τον άφησαν πια να βλέπει προς τα έξω και επιπλέον τον καταδίκασαν να ζει και να περπατά κάτω απ' τη γη. Και γι' αυτό ο τυφλοπόντικας ζει κάτω από τη γη, γιατί τον τιμώρησαν οι θεοί. Κι ο τυφλοπόντικας δε στεναχωρήθηκε γιατί συνέχισε να κοιτάζει προς τα μέσα. Και γι' αυτό ο τυφλοπόντικας δε φοβάται το λιοντάρι. Κι ούτε φοβάται το λιοντάρι ο άνθρωπος που ξέρει να κοιτάζει την καρδιά.

» Γιατί ο άνθρωπος που ξέρει να κοιτά την καρδιά δε

βλέπει τη δύναμη του λιονταριού, βλέπει τη δύναμη της καρδιάς του, κι έτσι κοιτάζει το λιοντάρι και το λιοντάρι τον βλέπει που το κοιτάζει ο άνθρωπος, και το λιοντάρι βλέπει πως στα μάτια του ανθρώπου είναι μόνο ένα λιοντάρι και το λιοντάρι βλέπει πως το βλέπουν και φοβάται και το βάζει στα πόδια».

«Κι εσείς κοιτάξατε την καρδιά σας για να σκοτώσετε αυτό το λιοντάρι;» διακόπτω. Αυτός απαντά: «Εγώ; Όχι, άνθρωπέ μου, εγώ κοίταξα το σκόπευτρο της καραμπίνας και το μάτι του λιονταριού κι έτσι απλά πυροβόλησα... για την καρδιά, ούτε που το θυμήθηκα...». Εγώ ξύνω το κεφάλι μου όπως κάνουν, καθώς έμαθα, εδώ, όποτε δεν καταλαβαίνουν κάτι.

Ο γερο-Αντόνιο σηκώνεται αργά, παίρνει το δέρμα, το εξετάζει προσεκτικά. Μετά το τυλίγει και μου το παραδίδει: «Πάρ' το» μου λέει. «Σ' το χαρίζω για να μην ξεχάσεις ποτέ ότι το λιοντάρι και το φόβο τούς σκοτώνεις αν ξέρεις πού να κοιτάξεις...». Ο γερο-Αντόνιο γυρνά και μπαίνει στην καλύβα του. Στη γλώσσα του γερο-Αντόνιο αυτό σημαίνει: «Τέλειωσα πια. Αντίο». Εγώ έβαλα σε μια πλαστική σακούλα το δέρμα του λιονταριού κι έφυγα...

V

Μια νύχτα, μια βροχή, ένα κρύο. Δεκέμβρης του 1984. Ο γερο-Αντόνιο κοιτά το φως. Στην εστία η φωτιά μάταια περιμένει το κρέας του ελαφιού «άσπρη ουρά» που βγήκαμε να ξετρυπώσουμε με τους φακούς μας, χωρίς όμως να καταφέρουμε τίποτα. Στην εστία χορεύουν τα χρώματα, μιλούν. Ο γερο-Αντόνιο κοιτάζει τη φωτιά, ακούει.

Έρποντας, μόλις νικώντας τον ήχο των γρύλων και το τρίξιμο της φωτιάς, στα λόγια του γερο-Αντόνιο πλέκεται μια ιστορία από πολύ παλιά, όταν οι μεγάλοι ήταν πολύ μεγάλοι κι οι γέροι τού σήμερα περπάταγαν ακόμη με το αίμα να βράζει και η εστία σώπαινε, όπως συμβαίνει και τούτη τη νύχτα, αλλά ήταν δέκα, εκατό, χίλιες, ένα εκατομμύριο νύχτες πριν από αυτή, χωρίς ελάφι, με κρύο, με βροχή, χωρίς κανέναν να μας υπολογίζει:

«Στην αρχή ήταν το νερό της νύχτας. Όλα ήταν νερό, όλα νύχτα ήταν. Περπάταγαν οι θεοί κι οι άνθρωποι σαν τρελοί σκοντάφτοντας και πέφτοντας σαν μεθυσμένοι γέροι. Δεν υπήρχε φως για να δεις πού πηγαίνεις, δεν υπήρχε γη για να ξαπλώσεις την κούραση και την αγάπη.

» Δεν υπήρχε γη, δεν υπήρχε φως, δεν ήταν όμορφος ο κόσμος.

» Τότε οι θεοί, στη νύχτα, στο νερό, άρχισαν να πέφτουν

ο ένας πάνω στον άλλο και νευρίασαν και άρχισαν να λένε βαριές κουβέντες και μεγάλος ήταν ο θυμός των θεών γιατί μεγάλοι ήταν οι θεοί. Κι οι άντρες κι οι γυναίκες, όλο αυτιά, όλο tzots'[4], άντρες και γυναίκες νυχτερίδες, κρύφτηκαν από το θόρυβο των μεγάλων καβγάδων των θεών. Κι έτσι οι θεοί έμειναν μόνοι κι όταν πέρασε ο θυμός τους κατάλαβαν ότι μόνοι ήταν κι ήταν μεγάλη η λύπη τους που μόνοι ήταν και, λυπημένοι καθώς ήταν, βάλθηκαν να κλαίνε οι θεοί και πολύ ήταν το κλάμα τους, γιατί χωρίς τους άντρες και τις γυναίκες οι θεοί μόνοι ήταν. Και δάκρυ το δάκρυ, κλάμα το κλάμα, προστέθηκε κι άλλο νερό στο νερό και δεν υπήρχε γιατριά μια και συνέχιζαν η νύχτα και το νερό να γεμίζουν με τόση νύχτα και νερό από το κλάμα των θεών.

» Και κρύωσαν οι θεοί, γιατί όταν είναι κανείς μόνος κρυώνει, πόσο μάλιστα αν όλα είναι νερό της νύχτας· και σκέφτηκαν οι θεοί να καταλήξουν σε μια καλή συμφωνία που να μην τους άφηνε μόνους, που θα 'κανε τους άντρες και τις γυναίκες νυχτερίδες να βγουν από τις σπηλιές, που θα 'φερνε το φως να φωτίσει τα βήματα και θα 'φερνε τη γη για να ξαπλώσουν πάνω της η κούραση και η αγάπη. Κι έτσι οι θεοί έβγαλαν απόφαση να κάτσουν να ονειρευτούν όλοι μαζί, κι αποφάσισε η καρδιά τους να ονειρευτούν το φως και τη γη. Και βάλθηκαν να ονειρεύονται τη φωτιά κι άρπαξαν τη σιωπή που περπατούσε εκεί κοντά και ονειρεύτηκαν μια φωτιά και, στη μέση της σιωπής, του νερού-νύχτας που γέμιζε τα πάντα, ανάμεσα στους θεούς εμφανίστηκε μια πληγή, ένα σκίσιμο στο νερό-νύχτα, μια λεξούλα

4. tzots': είδος νυχτερίδας.

τοσοδά μικρούλα, που χόρευε και μεγάλη γινόταν και μικρή και μεγάλωνε και χοντρή και λεπτή γινόταν και χόρευε στο κέντρο ανάμεσα στους θεούς που ήταν εφτά, γιατί τώρα φαινόταν ότι ήταν εφτά και κοιτάχτηκαν και μετρήθηκαν και φτάσαν τους εφτά γιατί εφτά ήταν οι θεοί οι πιο μεγάλοι, οι πρώτοι. Και γρήγορα βάλθηκαν οι θεοί να φτιάξουν σπιτάκι στη λεξούλα αυτή που στη μέση χόρευε, και στη σιωπή χόρευε. Και βάλθηκαν να φέρνουν κοντά της άλλες λεξούλες που βγήκαν από τα όνειρά τους. Και "φωτιά" ονόμασαν αυτές τις λεξούλες που χόρευαν, και πια όλες μαζί μιλήσαν κι άρχισε να μαζεύεται η γη και το φως γύρω από τη φωτιά, κι οι άντρες κι οι γυναίκες νυχτερίδες βγήκαν από τις σπηλιές και μαζεύτηκαν και κοιτάχτηκαν και αγγίχτηκαν και αγαπήθηκαν, και πια υπήρχε φως, και γη υπήρχε, και φαίνονταν τα βήματα και πια ξάπλωναν η αγάπη και η κούραση... στο φως... στη γη... Και οι θεοί δεν τους είδαν γιατί πήγαν να κάνουν γενική συνέλευση και βρίσκονταν στην καλύβα τους και δεν έβγαιναν και κανείς δεν μπορούσε να μπει γιατί οι θεοί έκαναν συμφωνία. Και στην καλύβα οι θεοί συμφώνησαν να μη σβήσει η φωτιά γιατί πολύ ήταν το νερό-νύχτα και λιγοστό το φως κι η γη.

» Και βγήκε η απόφαση να μεταφέρουν προς τα πάνω τη φωτιά, στον ουρανό, για να μην τη φτάσει το νερό-νύχτα. Κι έστειλαν μήνυμα στους άντρες και τις γυναίκες νυχτερίδες να μπουν μέσα στις σπηλιές γιατί επρόκειτο να σηκώσουν τη φωτιά, μέχρι τον ουρανό είπαν. Κι έναν κύκλο σχημάτισαν οι θεοί γύρω από τη φωτιά και βάλθηκαν να συζητάνε για το ποιος θα 'πρεπε να μεταφέρει τη φωτιά επάνω και να πεθάνει κάτω για να ζήσει επάνω· και δε συμφωνούσαν οι θεοί γιατί δεν ήθελαν να πεθάνουν κάτω οι θεοί, και

είπαν οι θεοί να πάει ο θεός ο πιο λευκός, γιατί ήταν ο πιο όμορφος κι έτσι η φωτιά θα ήταν όμορφη εκεί ψηλά, αλλά ο λευκός θεός ήταν δειλός και δεν ήθελε να πεθάνει για να ζήσει, κι έτσι ο πιο μαύρος κι ο πιο άσχημος από τους θεούς, ο ik', είπε πως αυτός θα τη μετέφερε επάνω τη φωτιά και πήγε να αρπάξει τη φωτιά και κάηκε με τη φωτιά και έγινε μαύρος και γκρι μετά και άσπρος και κίτρινος και πορτοκαλής μετά και κόκκινος έπειτα και φωτιά έγινε, και υψώθηκε μιλώντας μέχρι τον ουρανό και εκεί έμεινε στρογγυλός κι άλλες φορές είναι κίτρινος κι άλλες φορές πορτοκαλής, κόκκινος, γκρι, άσπρος και μαύρος, και «ήλιο» τον έβγαλαν οι θεοί και έφτασε περισσότερο φως, για να βλέπουν καλύτερα τα βήματα, και περισσότερη γη ήρθε και το νερό-νύχτα έκανε στην άκρη κι ήρθε το βουνό. Κι ο λευκός θεός έμεινε τόσο λυπημένος που πολύ έκλαιγε κι από το πολύ το κλάμα δεν είδε το δρόμο του και σκόνταψε και έπεσε στη φωτιά και έτσι υψώθηκε κι αυτός στον ουρανό, αλλά πιο λυπημένο ήταν το φως που έστελνε αυτός, γιατί πολύ έκλαιγε για τη δειλία του και μια πύρινη σφαίρα, λυπημένη, χλομή, με το χρώμα του λευκού θεού έμεινε στο πλάι του ήλιου και «σελήνη» την έβγαλαν οι θεοί αυτή τη λευκή σφαίρα. Αλλά ο ήλιος κι η σελήνη εκεί πέρα στέκονταν και δεν προχωρούσαν κι οι θεοί κοιτάχτηκαν με στεναχώρια και μεγάλη ήταν η ντροπή τους, και φύσηξαν όλοι τη φωτιά κι έτσι άρχισε να προχωρά ο ήλιος κι η σελήνη βάλθηκε να πηγαίνει ξωπίσω του, για να ζητήσει συγνώμη, λέει.

» Κι ήρθε η μέρα κι ήρθε η νύχτα κι οι άντρες κι οι γυναίκες νυχτερίδες βγήκαν από τις σπηλιές κι έστησαν την καλύβα τους κοντά στη φωτιά κι ήταν πάντα με τους θεούς, μέρα νύχτα, γιατί τη μέρα ο ήλιος και τη νύχτα η σελήνη φωτίζουν.

» Αυτό που ακολούθησε μετά δεν ήταν συμφωνία των θεών, αυτοί είχαν πια πεθάνει... για να ζήσουν...»

Ο γερο-Αντόνιο ξεχωρίζει με τα χέρια του ένα κάρβουνο από την εστία. Το αφήνει στο πάτωμα. «Κοίτα» μου λέει. Από το κόκκινο, το κάρβουνο ακολουθεί την αντίστροφη πορεία από αυτή του μαύρου κυρίου της ιστορίας: πορτοκαλί, κίτρινο, άσπρο, γκρι, μαύρο. Ακόμα ζεστό, ο γερο-Αντόνιο το πιάνει με τα ροζιασμένα χέρια του και μου το δίνει. Εγώ προσπαθώ να προσποιηθώ ότι δε με καίει, αλλά το αφήνω σχεδόν αμέσως. Ο γερο-Αντόνιο χαμογελά και βήχει, το ξαναπαίρνει από το πάτωμα και το βρέχει σε μια μικρή λακούβα με νερό της βροχής, του νερού-νύχτα. Κρύο πια, μου το ξαναδίνει.

«Πάρ' το... Θυμίσου πως το πρόσωπο το καλυμμένο με μαύρο κρύβει το φως και τη ζεστασιά που θα λείψουν απ' αυτό τον κόσμο» μου λέει και μένει να με κοιτάζει. «Πάμε» προσθέτει καθώς ανασηκώνεται κι εγώ προσθέτω: «Αυτή τη νύχτα το "άσπρη ουρά" δε θα 'ρθει, στο μέρος της τροφής δεν έχει πατημασιές».

Εγώ κάνω να σβήσω τη φωτιά, ο γερο-Αντόνιο μου λέει με την τσάντα του ήδη στον ώμο και την chimba στο χέρι «Άσ' την έτσι... Μ' αυτό το κρύο μέχρι κι η νύχτα ευγνωμονεί για λίγη ζεστασιά...».

Φύγαμε κι οι δυο, σιωπηλά. Έβρεχε και, ναι, έκανε κρύο...

Άλλη νύχτα, άλλη βροχή, άλλο κρύο. 17 Νοεμβρίου 1993. Δέκατη επέτειος από τη δημιουργία του EZLN. Το Γενικό Επιτελείο των Ζαπατίστας μαζεύεται γύρω από τη φωτιά. Υπάρχουν τα γενικά πλάνα κι έχουν προχωρήσει λεπτομέρειες σε τακτικό επίπεδο. Το στράτευμα έχει πάει

να κοιμηθεί, μονάχα οι αξιωματικοί με το βαθμό του Mayor[5] παραμένουν ξύπνιοι. Είναι εκεί επίσης και ο γερο-Αντόνιο, ο μόνος που μπορεί να διαβεί απ' όλα τα ζαπατιστικά μπλόκα και να μπει οπουδήποτε χωρίς κανείς να τολμά να του απαγορεύσει την είσοδο. Η επίσημη συγκέντρωση τελείωσε και τώρα, μεταξύ αστείων κι ανεκδότων, σχεδιάζονται πλάνα και όνειρα. Προκύπτει το θέμα των καλυμμένων προσώπων, κι αν θα είναι με μαντίλια, με μάσκες, με μάσκες σαν του Ζορό, ή με μάσκες αποκριάτικες. Γυρίζουν να με δουν. «Κουκούλες» τους λέω. «Και τι θα κάνουμε εμείς, οι γυναίκες με μακρύ μαλλί;» ρωτά και διαμαρτύρεται η Άννα-Μαρία.

«Να το κόψετε, το μαλλί σας» λέει ο Αλφρέδο. «Όχι, άνθρωπέ μου! Τι λες; Εγώ λέω πως μέχρι και φούστα πρέπει να φοράνε» λέει ο Χοσουέ.

«Φούστα να φορέσει η γιαγιά σου» απαντά η Άννα-Μαρία. Ο Μοϊσές κοιτά το ταβάνι σιωπηλά και διακόπτει τη συζήτηση μ' ένα «και τι χρώμα να 'ναι οι κουκούλες;».

«Καφέ... όπως το πηλήκιο» λέει ο Ρολάντο. Κάποιος άλλος λέει πράσινο. Ο γερο-Αντόνιο μου κάνει νόημα και χωρίζω από την ομάδα. «Έχεις το κάρβουνο εκείνης της νύχτας;» ρωτά.

«Ναι, στο σακίδιο» απαντώ. «Πήγαινε φέρ' το» μου λέει και κατευθύνεται προς την ομάδα γύρω από τη φωτιά. Όταν επιστρέφω με το κάρβουνο όλοι βρίσκονται σιωπηλοί γύρω από την εστία και με τον γερο-Αντόνιο να έχει καρφώσει το βλέμμα του στη φωτιά, όπως εκείνη τη νύχτα του

5. Mayor: Ταγματάρχης.

ελαφιού «άσπρη ουρά». «Να το» του λέω και βάζω το μαύρο κάρβουνο στο χέρι του. Ο γερο-Αντόνιο με κοιτά με βλέμμα σταθερό και ρωτά: «Θυμάσαι;».

Κάθομαι σιωπηλά. Ο γερο-Αντόνιο βάζει το κάρβουνο στη μέση της φωτιάς· γίνεται πρώτα γκρι, μετά άσπρο, κίτρινο, πορτοκαλί, κόκκινο, φωτιά. Το κάρβουνο είναι πια φωτιά και φως. Ο γερο-Αντόνιο με κοιτά άλλη μια φορά και χάνεται στην ομίχλη. Όλοι μένουμε να κοιτάζουμε το κάρβουνο, τη φωτιά, το φως.

«Μαύρες» λέω.

«Τι;» ρωτάει η Άννα-Μαρία.

Εγώ επαναλαμβάνω χωρίς να σταματώ να κοιτώ τη φωτιά: «Μαύρες, οι κουκούλες θα είναι χρώματος μαύρου...».

Κανείς δε φέρνει αντίρρηση...

Άλλη νύχτα, άλλη βροχή, άλλο κρύο. 30 Δεκεμβρίου του 1993. Τα τελευταία στρατεύματα αρχίζουν να πορεύονται για να πάρουν θέσεις. Ένα φορτηγό κολλάει στη λάσπη, οι συμπολεμιστές σπρώχνουν για να το βγάλουν. Ο γερο-Αντόνιο με πλησιάζει μ' ένα σβησμένο τσιγάρο στο στόμα. Του τ' ανάβω κι ανάβω την πίπα με την τρύπα προς τα κάτω, τεχνική που εφεύρα εξαιτίας της βροχής. «Πότε;»» ρωτά ο γερο-Αντόνιο. «Αύριο» απαντώ και προσθέτω «αν φτάσουμε στην ώρα...». «Κάνει κρύο...» λέει εκείνος και κλείνει το παλιό παλτό.

«Χμμμ» απαντώ. Στρίβει κι άλλο ένα τσιγάρο καθώς μου λέει: «Χρειάζεται κάτι από φως και ζεστασιά αυτή η νύχτα». Του χαμογελώ καθώς του δείχνω τη μαύρη κουκούλα. Την παίρνει στα χέρια του, την εξετάζει, μου την ξαναδίνει. «Και το κάρβουνο;» ρωτά. «Έγινε φωτιά εκείνη τη νύχτα... δεν έμεινε τίποτα» του λέω λυπημένος.

«Έτσι είναι» λέει ο γερο-Αντόνιο με τη φωνή σπασμένη. «Να πεθαίνεις για να ζεις» λέει και με αγκαλιάζει. Σκουπίζει τα μάτια με το μανίκι και μουρμουρίζει: «Βρέχει πολύ, μούσκεμα μέχρι τα μάτια έχω γίνει πια». Το φορτηγό ξεκόλλησε και με φωνάζουν, γυρίζω να αποχαιρετίσω τον γερο-Αντόνιο. Δεν ήταν πια εκεί...

VI

Η ιστορία της Νύχτας και των Αστεριών

«Πριν από πολλές νύχτες όλα ήταν νύχτα. Ήταν ένα μεγάλο σκοτεινό στέγαστρο ο ουρανός κι ήταν λυπημένο το τραγούδι των αντρών και των γυναικών. Οι θεοί στεναχωρήθηκαν για το λυπημένο τραγούδι των αντρών και των γυναικών και συγκεντρώθηκαν για να κάνουν μια συμφωνία. Γιατί οι θεοί πάντα συνεννοούνταν μεταξύ τους για να κάνουν τις δουλειές, κι έτσι έμαθαν να κάνουν οι γεροντότεροί μας κι έτσι μάθαμε κι εμείς. Να κάνουμε συμφωνία για να κάνουμε τις δουλειές, μάθαμε. Οι θεοί συμφώνησαν να βγάλουν τη στέγη της νύχτας και το φως που βρισκόταν από πάνω να πέσει όλο στους άντρες και τις γυναίκες, ώστε έτσι να μην είναι λυπημένο το τραγούδι τους, των αντρών και των γυναικών. Και τη βγάλαν όλη τη στέγη της νύχτας κι ήρθε όλο το φως, που ήταν πολύ, γιατί ήταν η νύχτα μακριά και κάλυπτε απ' το ποτάμι μέχρι το βουνό κι ήταν πολύ το φως που κατακρατούσε η μακριά στέγη της νύχτας. Οι άντρες και οι γυναίκες έμειναν τυφλωμένοι γιατί ήταν πολύ το φως και δεν έβρισκαν ξεκούραση τα μάτια και το σώμα δούλευε συνέχεια. Και παραπονέθηκαν οι άντρες κι οι γυναίκες από το τόσο φως που ζημιά τούς έκανε, γιατί ήταν άντρες και γυναίκες νυχτερίδες. Κι οι θεοί είδαν ότι ήταν λάθος αυτό που έκαναν, γιατί ήταν θεοί, αλλά δεν ήταν βλά-

κες και μπορούσαν να καταλάβουν αν ήταν κακή η συμφωνία τους και ξανασυγκεντρώθηκαν κι έκαναν νέα συμφωνία να ξαναβάλουν τη μακριά στέγη της νύχτας ενόσω σκεφτόντουσαν πώς να κάνουν μια καλή συμφωνία. Και άργησαν σ' αυτή τη συμφωνία και άργησε η μακριά νύχτα και γι' αυτό οι άντρες κι οι γυναίκες νυχτερίδες έμαθαν να περπατούν τη νύχτα χωρίς φως, γιατί πολύ άργησαν οι θεοί να λύσουν το πρόβλημα της μακριάς στέγης της νύχτας. Και μετά, σαν τελείωσαν πια οι θεοί τη συμφωνία, πήγαν εκεί όπου βρίσκονταν οι άντρες κι οι γυναίκες και ζήτησαν εθελοντές για να λύσουν το πρόβλημα. Και είπαν οι θεοί ότι οι εθελοντές θα ήταν κομματάκια φως που θα τα σκόρπιζαν στη στέγη της νύχτας για να μην είναι τόσο μεγάλη η νύχτα. "Θα είναι αστέρια" είπαν οι θεοί. Κι όλοι οι άντρες κι οι γυναίκες είπαν ότι ήταν εθελοντές γιατί όλοι ήθελαν να 'ναι αστέρια και δεν ήθελαν πια να είναι άντρες και γυναίκες νυχτερίδες, και όλοι κι όλες έγιναν αστέρια και την τρύπησαν όλη τη στέγη της μακριάς νύχτας και πια δεν έμεινε ούτε ένα κομματάκι ατρύπητο από τη στέγη της νύχτας κι όλα ήταν πάλι σκέτο φως και το πρόβλημα δεν τελείωνε και ήταν χειρότερα γιατί πια είχε τρυπήσει όλη η στέγη της νύχτας και πια δεν μπορούσε να καλυφτεί το φως που έπεφτε απ' όλες τις πλευρές. Κι οι θεοί πια δεν το αντιλήφτηκαν γιατί είχαν πια αποκοιμηθεί, ευχαριστημένοι που πια είχαν λύσει το πρόβλημα και δεν στενοχωριόντουσαν άλλο, και γι' αυτό κοιμήθηκαν.

» Κι έτσι, οι άντρες κι οι γυναίκες νυχτερίδες έπρεπε να λύσουν από μόνοι τους το πρόβλημα που αυτοί κι αυτές μόνοι τους είχαν δημιουργήσει. Κι έτσι έκαναν όπως οι θεοί και συγκεντρώθηκαν για να συμφωνήσουν και είδαν ότι δε

γίνεται τίποτα αν όλοι θέλουν να 'ναι αστέρια, κι ότι για να λάμπουν κάποιοι, κάποιοι άλλοι πρέπει να σβήσουν. Κι έτσι άναψε μια μεγάλη κουβέντα γιατί κανείς δεν ήθελε να σβήσει κι όλοι ήθελαν να λάμπουν και να 'ναι αστέρια. Αλλά τότε οι άντρες κι οι γυναίκες οι αληθινοί, αυτοί που η καρδιά τους είχε το χρώμα της γης, γιατί το καλαμπόκι προέρχεται απ' τη γη, είπαν ότι αυτοί θα έσβηναν κι έτσι έσβησαν κι έτσι απέμεινε η νύχτα γιατί υπήρχε μαύρο κι υπήρχε φως κι έτσι τα αστέρια μπόρεσαν να λάμψουν χάρη σ' αυτά που έσβησαν, ειδάλλως θα ήμασταν ακόμη τυφλωμένοι. Κι οι θεοί ξύπνησαν κι είδαν ότι υπήρχε νύχτα κι ότι ήταν όμορφος ο κόσμος έτσι όπως τον είχαν φτιάξει κι έφυγαν και πίστεψαν ότι αυτοί, οι θεοί, είχαν επιλύσει το πρόβλημα. Αλλά τι να γίνει, ήταν οι άντρες κι οι γυναίκες που έκαναν καλή συμφωνία και την εκπλήρωσαν. Αλλά οι θεοί δεν το ήξεραν γιατί ήταν κοιμισμένοι κι έφυγαν νομίζοντας πως αυτοί τα είχαν κανονίσει όλα, καημενούληδες που ποτέ δεν έμαθαν πώς έγινε και γεννήθηκαν τα αστέρια κι η νύχτα που είναι η στέγη των αντρών και των γυναικών των αληθινών. Κι έτσι έχει η ιστορία... μερικοί πρέπει να είναι σβησμένοι για να λάμπουν άλλοι, αλλά αυτοί που λάμπουν το κάνουν για τους σβησμένους. Ειδάλλως, κανείς δε λάμπει».

VII

Η ιστορία των χρωμάτων

Ο γερο-Αντόνιο δείχνει μια guacamaya[6] που διασχίζει τον απογευματινό ουρανό. «Κοίτα» λέει. Εγώ κοιτάζω αυτή την αστραπή χρωμάτων πάνω στο γκρίζο φόντο μιας βροχής που μας καλωσορίζει. «Μοιάζουν ψέμα τόσα χρώματα για ένα μόνο πουλί» λέω φτάνοντας στην κορυφή του βουνού. Ο γερο-Αντόνιο κάθεται σε μια μικρή πλαγιά που δεν έχει λερωθεί από τη λάσπη που πλημμυρίζει το βασικό δρόμο. Ξανασαίνει καθώς στρίβει άλλο ένα τσιγάρο. Εγώ αντιλαμβάνομαι, μόλις μερικά βήματα πιο μπροστά, πως αυτός έμεινε πίσω. Γυρίζω και κάθομαι στο πλευρό του. «Πιστεύετε πως θα φτάσουμε στο χωριό πριν βρέξει;» τον ρωτώ καθώς ανάβω την πίπα. Ο γερο-Αντόνιο μοιάζει να μην ακούει. Τώρα, την προσοχή του αποσπά ένα σμήνος από tucanes[7]. Στο χέρι του το τσιγάρο περιμένει τη φωτιά για να ξεκινήσει το αργό σχέδιο του καπνού. Καθαρίζει το λαιμό του, ανάβει το τσιγάρο και βολεύεται όπως μπορεί, για να ξεκινήσει, αργά.

«Δεν ήταν έτσι η guacamaya. Δεν είχε χρώματα. Σκέτο

---

6. guacamaya: παπαγάλος της Λατινικής Αμερικής.
7. tucan, πληθ. tucanes: ραμφαστός, είδος πουλιού που ζει στις υγρές τροπικές selvas (ζούγκλες) του Μεξικού.

γκρι ήταν. Τα φτερά της ήταν κοντά σαν βρεγμένης κότας. Άλλο ένα, μέσα στα τόσα πουλιά που ποιος ξέρει πώς ήρθαν στον κόσμο, γιατί οι θεοί δεν ήξεραν ποιος ή πώς είχε φτιάξει τα πουλιά. Κι έτσι ήταν. Οι θεοί ξύπνησαν μετά που η νύχτα είπε "φτάνει, μέχρι εδώ" στη μέρα κι οι άντρες κι οι γυναίκες κοιμόντουσαν ή αγαπιόντουσαν, που είναι ένας ωραίος τρόπος για να κουράζεσαι, ώστε να κοιμηθείς μετά. Οι θεοί καβγάδιζαν, όλο καβγάδιζαν αυτοί οι θεοί που βγήκαν πολύ καβγατζήδες, όχι όπως οι πρώτοι, οι εφτά θεοί που γέννησαν τον κόσμο, οι πιο πρώτοι. Κι οι θεοί καβγάδιζαν, γιατί πολύ βαρετός ήταν ο κόσμος με μόνο δύο χρώματα που τον χρωμάτιζαν. Κι ήταν αληθινός ο θυμός των θεών γιατί μόνο δυο χρώματα εναλλάσσονταν στον κόσμο: το ένα ήταν το μαύρο που κυριαρχούσε τη νύχτα και το άλλο ήταν το άσπρο που πορευόταν τη μέρα και το τρίτο δεν ήταν χρώμα, ήταν το γκρι που χρωμάτιζε απογεύματα και ξημερώματα για να μην ξεπηδούν τόσο απότομα το μαύρο και το άσπρο. Κι ήταν αυτοί οι θεοί καβγατζήδες μα και γνωστικοί. Και σε μια συγκέντρωση που έκαναν συμφώνησαν να φτιάξουν τα χρώματα πιο μακριά για να είναι χαρούμενο το περπάτημα και η αγάπη των αντρών και γυναικών νυχτερίδων.

» Ένας από τους θεούς πήρε τους δρόμους για να σκεφτεί καλύτερα το μυαλό και τόσο σκεφτόταν το μυαλό του, που δεν είδε το δρόμο μπροστά του και σκόνταψε σε μια πέτρα να, τόσο μεγάλη, και χτύπησε στο κεφάλι και βγήκε αίμα απ' το κεφάλι του. Κι ο θεός, μετά που έσκουξε για κάμποση ώρα, κοίταξε το αίμα του και το είδε πως ήταν άλλο χρώμα και δεν είναι τα δυο χρώματα και έφυγε τρέχοντας προς τα κει όπου βρισκόντουσαν οι υπόλοιποι θεοί και τους έδειξε το νέο χρώμα και "κόκκινο" το έβγαλαν αυτό το

χρώμα, το τρίτο που γεννιόταν. Κατόπιν, ένας άλλος απ' τους θεούς έψαχνε ένα χρώμα για να χρωματίσει την ελπίδα. Το βρήκε μετά από αρκετή ώρα, πήγε και το έδειξε στη συνέλευση των θεών και "πράσινο" το έβγαλαν αυτό το χρώμα, το τέταρτο. Ένας άλλος άρχισε να σκαλίζει τη γη. "Τι κάνεις;" τον ρώτησαν οι υπόλοιποι θεοί. "Ψάχνω την καρδιά της γης" απάντησε καθώς πετούσε χώματα από δω κι από κει. Σε λίγο τη βρήκε την καρδιά της γης και την έδειξε στους υπόλοιπους θεούς και "καφέ" το έβγαλαν αυτό το πέμπτο χρώμα. Άλλος θεός έφυγε προς τα πάνω. "Πάω να δω τι χρώμα είναι ο κόσμος" είπε και βάλθηκε να σκαρφαλώνει και να σκαρφαλώνει μέχρι εκεί ψηλά. Όταν έφτασε πολύ ψηλά, κοίταξε προς τα κάτω και είδε το χρώμα του κόσμου, αλλά δεν ήξερε πώς να το μεταφέρει μέχρις εκεί που βρισκόντουσαν οι υπόλοιποι θεοί, έτσι έμεινε να κοιτάζει κάμποση ώρα, ώσπου έμεινε τυφλός γιατί είχε πια κολλημένο στα μάτια το χρώμα του κόσμου. Κατέβηκε όπως όπως τα εμπόδια και έφτασε στον τόπο της συνέλευσης των θεών και τους είπε: "Στα μάτια μου φέρνω το χρώμα του κόσμου" και "μπλε" το έβγαλαν το χρώμα το έκτο. Άλλος θεός έψαχνε χρώματα, όταν άκουσε ένα μωρό να γελάει, πλησίασε προσεχτικά κι όταν δεν πρόσεχε το μωρό, ο θεός τού άρπαξε το γέλιο και το άφησε να κλαίει. Γι' αυτό λένε πως τα μωρά ξαφνικά γελάνε και ξαφνικά κλαίνε. Ο θεός πήρε το γέλιο του μωρού και "κίτρινο" το έβγαλαν το έβδομο χρώμα.

» Τότε οι θεοί ήταν πια κουρασμένοι και πήγαν να πιουν pozol[8] και να κοιμηθούν και τα άφησαν τα χρώματα σ' ένα κουτάκι πεταμένο κάτω από μια ceiba.

---

8. pozol: καλαμποκόζουμο, νερό με αλεσμένο καλαμπόκι.

» Το κουτάκι δεν ήταν καλά κλεισμένο και τα χρώματα βγήκαν κι άρχισαν να κάνουν χαρές και αγαπήθηκαν και βγήκαν περισσότερα χρώματα διαφορετικά και νέα και η ceiba τα είδε όλα αυτά και τα σκέπασε, ώστε να μην τα σβήσει η βροχή, τα χρώματα, και όταν ήρθαν οι θεοί δεν ήταν πια εφτά τα χρώματα παρά αρκετά και κοίταξαν τη ceiba και της είπαν: "Εσύ γέννησες τα χρώματα, εσύ θα φυλάς τον κόσμο κι από την κορυφή σου θα βάψουμε τον κόσμο".

» Και ανέβηκαν στη φουντωτή ceiba κι από εκεί άρχισαν να πετάν τα χρώματα έτσι απλά και το μπλε έμεινε ένα μέρος στο νερό κι άλλο μέρος στον ουρανό, και το πράσινο τους έπεσε στα δέντρα και στα φυτά, και το καφέ, που ήταν πιο βαρύ, έπεσε στη γη και το κίτρινο, που ήταν το γέλιο ενός μωρού πέταξε μέχρι που έβαψε τον ήλιο, και το κόκκινο έφτασε στο στόμα των ανθρώπων και των ζώων και το κατάπιαν και βάφτηκαν κόκκινοι από μέσα και το άσπρο και το μαύρο ήδη ανέκαθεν υπήρχαν στον κόσμο, κι ήταν μια διασκέδαση το πώς πετούσαν τα χρώματα οι θεοί, ούτε που κοίταγαν πού πήγαινε το χρώμα που πέταγαν και μερικά χρώματα πιτσίλισαν τους ανθρώπους, γι' αυτό υπάρχουν άνθρωποι διαφορετικών χρωμάτων και διαφορετικών σκέψεων.

» Κι έπειτα πια κουράστηκαν οι θεοί και πήγαν πάλι για ύπνο. Όλο ύπνο ήθελαν αυτοί οι θεοί που δεν ήταν οι πρώτοι, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο.

» Κι έτσι, για να μη ξεχάσουν τα χρώματα και να μη χαθούν, έψαξαν τρόπο να τα φυλάξουν. Και σκέφτονταν με την καρδιά τους τι να κάνουν, όταν είδαν τη guacamaya κι έτσι την άρπαξαν κι άρχισαν να της βάζουν από πάνω όλα τα χρώματα και της μάκρυναν τα φτερά για να χωράνε όλα.

Κι έτσι κι έγινε και η guacamaya πήρε χρώμα και πάνω στα φτερά της το περιφέρει, μήπως οι άντρες κι οι γυναίκες ξεχάσουν πως πολλά είναι τα χρώματα κι οι σκέψεις και πως ο κόσμος θα 'ναι χαρούμενος αν όλα τα χρώματα κι όλες οι σκέψεις έχουν τη θέση τους».

VIII

Η ιστορία των σύννεφων και της βροχής

Ένας ξαφνικός ζεστός άνεμος μας πέταξε στη γη.

Ένας κεραυνός έπεσε σ' ένα κοντινό δέντρο.

Η μαύρη μουτζούρα άρχισε να φλέγεται και, με το φως που έριχνε, άρχισα να ψάχνω για τον γερο-Αντόνιο για να δω αν ήταν καλά. Ο γερο-Αντόνιο ήταν, όπως κι εγώ, καταλασπωμένος και βιαζόταν να τεντώσει το νάιλον προσπαθώντας να μας προστατέψει από μια βροχή που, όπως το καταλάβαινα εγώ σαν πρωτάρης, δε σταματούσε ποτέ. Πλησίασα να τον βοηθήσω και, κατόπιν, καθήσαμε να περιμένουμε πότε θα σταματούσε να βρέχει. Ο γερο-Αντόνιο αφήνει, για μια στιγμή, το πλαστικό σκέπαστρο και χάνεται ανάμεσα στα δέντρα. Σε λίγο επιστρέφει με κομμάτια κλαδιών του κομμένου από τον κεραυνό δέντρου, μερικά με φωτιά ακόμα. Γρήγορα ανάβει μια φωτιά και κάνει αυτό που, στο βουνό, κάνει κανείς σ' αυτές τις περιπτώσεις όταν είναι βρεγμένος μέχρι το κόκαλο, δηλαδή βάζει να στεγνώσει το πιο σημαντικό: ο καπνός.

Εγώ έχω μάθει πια να φυλάω την πίπα και τον καπνό σε μια πλαστική σακουλίτσα, αλλά περιμένω να στεγνώσει ο καπνός του γερο-Αντόνιο, να στρίψει το τσιγάρο, ν' ανάψει την ιεροτελεστία του λόγου, να ξετυλιχτεί, μέσα στη ζεστασιά που μας χαϊδεύει τα χέρια και τα μάγουλα, σαν τον κα-

πνό απ' τα χείλη του γερο-Αντόνιο, μια υγρή και γεμάτη συγκρούσεις ιστορία.

«Οι πρώτοι θεοί, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο, βάλθηκαν να πεθαίνουν για να έχει η γη φως και να πορεύονται η αλήθεια κι η αγάπη στα βήματα των αντρών και των γυναικών νυχτερίδων. Αλλά πριν από αυτό, οι πρώτοι θεοί, που ήταν εφτά, βάλθηκαν να ονειρεύονται τους εαυτούς τους για να μην πεθάνουν όταν θα πέθαιναν. Τα όνειρα των εφτά πρώτων θεών, αυτών που γέννησαν τον κόσμο, απέμειναν να ανεμίζουν σαν τρύπια πατσαβούρια. Άσπρα, πετούσαν όπου θέλαν αυτά τα όνειρα και λερώθηκαν με χώμα, και γκρι και λίγο καφέ έγιναν αυτά τα "σύννεφα" και έτσι τα ονόμασαν οι άντρες κι οι γυναίκες οι αληθινοί, τα ενθύμια που οι πρώτοι θεοί, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο, άφησαν για να μην πεθάνουν όταν θα πέθαιναν.

» Όταν οι εφτά πρώτοι θεοί πέθαναν για να ζήσουν, ήρθε ένας μεγάλος πόνος για να πονέσει τα βήματα του κόσμου όλου. Πονώντας πονούσε ο πόνος επειδή δεν είχαν πια τους πρώτους πατέρες, τους θεούς που γέννησαν τον κόσμο.

» Τόσο πονούσε το νερό που έκανε στην άκρη και πονούσε προς τα μέσα και μικρό γινόταν. Από τον πόνο η γη ξεραινόταν και πονώντας ξεραινόταν η κοιλιά κι η όρεξη των αντρών και των γυναικών των αληθινών. Πονούσαν οι πατούσες στα βήματα, η μέρα πονούσε, πονούσε η νύχτα, ούρλιαζε ο πόνος, στις νύχτες των γρύλων και των cocuyos[9], ούρλιαζε ο πόνος, στα τζιτζίκια και στα σκαθάρια

9. cocuyos: Νυχτόβιο και φασαριόζικο πουλί.

της μέρας. Τα πάντα ήταν πόνος, οι πέτρες ήταν πόνος και πονούσε η ελπίδα. Ο πόνος έφτασε ως τα βουνά, τόπο που ξεκουράζονταν τα σύννεφα, τα όνειρα των πρώτων θεών, αυτών που γέννησαν τον κόσμο, αυτών που χρειάστηκε να πεθάνουν για να ζήσουν. Ξύπνησε ο πόνος τα σύννεφα. Σιγά-σιγά ξύπνησε ο πόνος που πονούσε τα σύννεφα, γιατί με τόση λάσπη και γκρι, σαν χαρτόνι ήταν και δεν κουνιόντουσαν γρήγορα. Σιγά-σιγά ξυπνούσαν, όπως όταν η αγάπη ή ο πόνος κάνουν τα κόκαλα να πονούν μετά από πολλή αγάπη ή πόνο στις νύχτες των βουνών. Μίλησαν λοιπόν τα όνειρα των πρώτων θεών. Τα σύννεφα άρχισαν να βλέπουν το μεγάλο πόνο που ξέραινε τον κόσμο και βάλθηκαν να μιλάνε για το πώς θα λύσουν το πρόβλημα του πονεμένου πόνου που πονούσε τους άντρες και τις γυναίκες τους αληθινούς. Αλλά γρήγορα έφτασε στο λόγο τους των έξι σύννεφων ο θυμός και άσχημα μιλούσαν και έκαναν κριτική και δυνατά μιλούσαν και βροντούσε ο ουρανός, όταν μάλωναν τα σύννεφα, τα όνειρα των πρώτων θεών.

» Και σύντομα δεν τσακώνονταν πια μόνο με τα λόγια, αλλά άρχισαν να παλεύουν με γροθιές και δυνατά χτυπιόντουσαν τα σύννεφα στην προσπάθειά τους να μην υπερισχύσει η γνώμη αυτού που υπερηφανευόταν ότι ήταν το πιο μεγάλο, και φωτιές έβγαιναν από τα χτυπήματα, και στο ψηλότερο σημείο του βουνού διακρίνονταν αστραπές. Και οι άντρες και οι γυναίκες οι αληθινοί με φόβο κοιτούσαν τις αστραπές κι άκουγαν τις βροντές από τον άγριο καβγά που είχε ξεσπάσει στο βουνό.

» Ενώ μάλωναν τρία εναντίον τριών, ένα από τα σύννεφα, ένα από τα όνειρα των πρώτων θεών, θυμήθηκε από πού προέρχονταν και τι είχαν κάνει οι θεοί οι πρώτοι, που

γέννησαν τον κόσμο. Ο πόνος έγινε νερό κι ένα δάκρυ έχυσε το έβδομο σύννεφο, γιατί εφτά ήταν οι πρώτοι θεοί κι εφτά τα όνειρά τους. Κι αυτός ο πόνος, που δάκρυ ήταν, μίλησε δυνατά ανάμεσα στο μεγάλο τσακωμό των σύννεφων των καβγατζίδικων και είπε: "Ενώ εσείς μαλώνετε, εγώ πάω ν' ανακουφίσω με τον πόνο μου τον πόνο της γης". "Είσαι πολύ μικρό" του είπαν τα άλλα σύννεφα "δε φτάνει τόση λίγη ανακούφιση για τον τόσο πόνο που πονάει τη γη. Τίποτα δε θα καταφέρεις μόνο σου". Αλλά το δάκρυ-πόνος που πονούσε το έβδομο όνειρο επανέλαβε: "Πάω να ανακουφίσω με τον πόνο μου, τον πόνο της γης" και πέταξε από το βουνό προς τα κάτω, ώστε ο υγρός του πόνος να δώσει ένα φιλί ανακούφισης στον πόνο της γης. Άλλος πόνος-δάκρυ κύλησε απ' το έβδομο σύννεφο, κι άλλο ένα, και πολλοί πόνοι, πολλά δάκρυα έγιναν και έπεφταν ξωπίσω από το πρώτο δάκρυ, τον πρώτο πόνο. "Πάω κι εγώ" έλεγαν τα δάκρυα-πόνοι που αφήνονταν να πηγαίνουν έτσι απλά για να φιλήσουν και ν' ανακουφίσουν τη γη. Και βλέποντας πως το έβδομο σύννεφο, αδυνάτιζε από τον τόσο πόνο και πως πονούσαν τα δάκρυα που έριχνε, τα άλλα έξι άφησαν τον καβγά τους να περιμένει και βάλθηκαν κι αυτά να πονούν και να βρέχουν πάνω στον ξερό πόνο της γης. Άρχισε έτσι να βρέχει και μεγάλος ήταν ο πόνος που, καθώς έγινε δάκρυα, ανακούφισε τον πόνο που πονώντας πονούσε στη γη. Κι ανακούφιση βρήκε η γη σ' αυτή τη βροχή και γιατρεύτηκε απ' τον τόσο πόνο, λένε, από το πρώτο δάκρυ.

» Οι άντρες κι οι γυναίκες οι αληθινοί το είδαν αυτό και κατάλαβαν από την καρδιά τους πως καβγάδες που δεν πονούν ανακουφίζοντας, δεν ωφελούν μεταξύ αδελφών κι από τότε, τρεις φορές είναι ο πόνος και τρεις φορές περισσότε-

ρη η ανακούφιση. Τρεις μήνες η ζέστη πονάει τη γη των αντρών και των γυναικών των αληθινών και τρεις φορές, τρεις μήνες, εννιά μήνες, βρέχει η ανακούφιση στα βουνά, στο σπίτι το παντοτινό των αντρών και των γυναικών των αληθινών... στην ανάπαυση των ονείρων των πρώτων θεών, αυτών που γέννησαν τον κόσμο.

» Έτσι δίδαξαν οι πρώτοι θεοί, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο, αυτοί που πεθαμένοι πια έζησαν και στον πόνο τους και στο όνειρό τους ανακούφισαν τον πονεμένο πόνο της γης. Έτσι είναι ανέκαθεν. Για να θυμίζουν στους άντρες και τις γυναίκες τους αληθινούς ότι ο καβγάς που δε βρέχει για να ανακουφίσει τη γη είναι άχρηστος, αστραπές και βροντές στην κορυφή των βουνών. Άγρια τσακώνονται τα σύννεφα και κουράζονται, αλλά δε θα βρέξει μέχρι που να καταλάβουν, όπως τότε που γεννήθηκε ο κόσμος, πως πάλη είναι να πεθάνεις ανακουφίζοντας τη γη μ' ένα φιλί. Χωρίς όνομα, χωρίς πρόσωπο, διεκδικώντας το προνόμιο να είσαι πάντα ανακούφιση του πονετικού και πονεμένου πόνου της γης».

IX

Η ιστορία των ερωτήσεων

Χειροτερεύει το κρύο σ' αυτό το βουνό. Η Άννα-Μαρία και ο Μάριο με συνοδεύουν σ' αυτή την αναγνώριση, δέκα χρόνια πριν από την αυγή του Ιανουαρίου. Οι δυο τους μόλις έχουν ενταχθεί στο αντάρτικο και εγώ, τότε υπολοχαγός του πεζικού, πρέπει να τους μάθω αυτό που οι άλλοι μού έμαθαν: το να ζεις στο βουνό. Χτες συνάντησα τυχαία τον γερο-Αντόνιο για πρώτη φορά. Είπαμε κι οι δύο ψέματα. Αυτός λέγοντας πως πήγαινε να δει το χωράφι με το καλαμπόκι του, κι εγώ λέγοντας πως πήγαινα για κυνήγι. Και οι δυο το ξέραμε πως λέγαμε ψέματα και ξέραμε ότι το ξέραμε. Άφησα την Άννα-Μαρία να συνεχίζει την πορεία της κι εγώ γύρισα και πλησίασα προς το ποτάμι για να δω αν με το κλισιοσκόπιο μπορούσα να τοποθετήσω στο χάρτη ένα πολύ ψηλό βουνό που είχα μπροστά μου και αν θα έπεφτα πάλι πάνω στον γερο-Αντόνιο. Αυτός πρέπει να είχε σκεφτεί το ίδιο, γιατί εμφανίστηκε στο ίδιο σημείο όπου είχαμε συναντηθεί και την προηγούμενη φορά.

Όπως και χτες, ο γερο-Αντόνιο κάθεται χάμω, ακουμπά την πλάτη του σ' ένα huapac[10] με πράσινα βρύα κι αρχίζει

10. huapac: είδος δέντρου.

να στρίβει ένα τσιγάρο. Εγώ κάθομαι αντίκρυ του κι ανάβω την πίπα. Ο γερο-Αντόνιο αρχίζει:

«Δεν πας για κυνήγι».

Εγώ απαντώ: «Κι εσείς δεν πάτε στο χωράφι σας». Κάτι με κάνει να του μιλήσω με το «εσείς», με σεβασμό σ' αυτό τον άντρα απροσδιόριστης ηλικίας με το πρόσωπο χαρακωμένο σαν δέρμα γουρουνιού, τον οποίο βλέπω για δεύτερη φορά στη ζωή μου.

Ο γερο-Αντόνιο χαμογελά και προθέτει: «Έχω ακούσει για σας. Στις κοιλάδες λένε πως είσαστε ληστές. Στο χωριό μου ανησυχούν γιατί μπορεί να περάσετε από τα μέρη μας».

«Κι εσείς πιστεύετε πως είμαστε ληστές;» ρωτώ. Ο γερο-Αντόνιο αφήνει ένα μεγάλο σύννεφο καπνού, βήχει και κουνά αρνητικά το κεφάλι του. Εγώ χαίρομαι και του κάνω κι άλλη ερώτηση: «Και ποιοι πιστεύετε ότι είμαστε;».

«Προτιμώ να μου το πεις εσύ» απαντά ο γερο-Αντόνιο κι απομένει να με κοιτάζει στα μάτια.

«Είναι μεγάλη ιστορία» λέω και αρχίζω να διηγούμαι για τότε με τον Ζαπάτα και τον Βίγια και για την επανάσταση, και για τη γη και την αδικία και την πείνα και την άγνοια και την αρρώστια και την καταπίεση κι όλα αυτά. Και τελειώνω μ' ένα: «Κι έτσι εμείς είμαστε ο Εθνικοαπελευθερωτικός Στρατός των Ζαπατίστας». Περιμένω κάποιο σημάδι στο πρόσωπο του γερο-Αντόνιο που δεν έχει σταματήσει να με κοιτά όση ώρα του μιλάω.

«Πες μου κι άλλα γι' αυτόν το Ζαπάτα» λέει μετά από καπνό και βήχα.

Εγώ αρχίζω με το Anenecuilco, συνεχίζω με το Plan de Ayala, την εκστρατεία, την οργάνωση του λαού, την προ-

δοσία της Chinameca[11]. Ο γερο-Αντόνιο συνεχίζει να με κοιτάζει καθώς τελειώνω τη διήγηση.

«Δεν έγινε έτσι» μου λέει. Εγώ κάνω μια χειρονομία έκπληξης και καταφέρνω μόνο να ψελλίσω:

«Όχι;»

«Όχι» επιμένει ο γερο-Αντόνιο. «Εγώ θα σου πω την αληθινή ιστορία αυτού του Ζαπάτα».

Βγάζοντας τον καπνό και το τσιγαρόχαρτο, ο γερο-Αντόνιο αρχίζει την ιστορία του, που ενώνει και μπερδεύει παλιούς και νέους καιρούς, έτσι όπως μπερδεύονται και ενώνονται ο καπνός της πίπας μου και του τσιγάρου του.

«Πάνε πολλές ιστορίες, όταν οι πιο πρώτοι θεοί, αυτοί που έφτιαξαν τον κόσμο, βρίσκονταν ακόμη να σεριανάνε μέσα στη νύχτα, μιλάγαν δυο θεοί που ήταν ο Ik' al κι ο Votán. Οι δυο τους ήταν ένα μοναχά. Γυρνώντας ο ένας εμφανιζόταν ο άλλος, γυρνώντας ο άλλος εμφανιζόταν ο ένας. Ήταν αντίθετοι. Ο ένας φως ήταν, σαν μαγιάτικο πρωινό στο ποτάμι. Ο άλλος ήταν σκοτεινός, σαν παγερή νύχτα και σαν σπηλιά. Ήταν το ίδιο. Ήταν ένα οι δυο τους, γιατί ο ένας έκανε τον άλλο. Αλλά δεν περπατούσαν, σταματημένοι βρίσκονταν συνέχεια αυτοί οι δυο θεοί που ήταν ένα χωρίς να κινούνται. "Τι να κάνουμε λοιπόν;" αναρωτήθηκαν οι δυο τους. "Είναι στενάχωρη η ζωή έτσι όπως είμαστε" στεναχωριόντουσαν οι δυο που ένα ήταν το είναι τους. "Δεν περνά η νύχτα" είπε ο Ik' al. "Δεν περνά η μέρα"

11. Anenecuilco: Σημείο εκκίνησης του Ζαπάτα. Plan de Ayala: Το πολιτικό πρόγραμμά του με κεντρικό σημείο την αγροτική μεταρρύθμιση που συντάχθηκε το 1911. Chinameca: Τοποθεσία της ενέδρας όπου έχασε τη ζωή του στις 10-4-1919.

είπε ο Votán. "Ας περπατήσουμε" είπε ο ένας που δυο ήταν. "Πώς;" ρώτησε ο άλλος. "Προς τα πού;" ρώτησε ο ένας. Και είδαν πως έτσι κουνήθηκαν λιγάκι, ρωτώντας πρώτα πώς και μετά προς τα πού. Χάρηκε ο ένας που δυο ήταν όταν είδε πως κουνιόντουσαν λιγάκι. Θέλησαν οι δυο τους να κουνηθούν την ίδια στιγμή και δεν τα κατάφεραν. "Πώς να το κάνουμε λοιπόν;" Και γύρισε πρώτα ο ένας και μετά ο άλλος και μετακινήθηκαν λιγουλάκι ακόμα και κατάλαβαν πως αν προσπαθούσαν πρώτα ο ένας και μετά ο άλλος, τότε, ναι, μπορούσαν να μετακινηθούν και συμφώνησαν πως, για να μετακινούνται, πρώτα θα μετακινείται ο ένας και μετά ο άλλος κι άρχισαν να μετακινούνται και κανείς δε θυμάται ποιος μετακινήθηκε πρώτος για να αρχίσουν να μετακινούνται γιατί πολύ χαρούμενοι ήταν που πια μετακινόντουσαν και "Τι σημασία έχει ποιος είναι ο πρώτος αφού πια μετακινούμαστε;" έλεγαν οι δυο θεοί που ένα και το αυτό ήταν και γελούσαν και η πρώτη συμφωνία που έκαναν ήταν να χορέψουν και χόρεψαν, ένα βηματάκι ο ένας, ένα βηματάκι ο άλλος και κράτησε πολύ ο χορός γιατί χαρούμενοι ήταν γι' αυτό που είχαν ανακαλύψει. Και μετά πια κουράστηκαν από τον τόσο χορό και έψαξαν να βρουν τι άλλο μπορούσαν να κάνουν και σκέφτηκαν πως η πρώτη ερώτηση "πώς να μετακινηθούμε;" έφερε την απάντηση "μαζί αλλά χώρια με συμφωνία", κι αυτή η ερώτηση δεν τους ενδιέφερε και πολύ γιατί, όταν το κατάλαβαν, είχαν πια αρχίσει να μετακινούνται κι έτσι ήρθε άλλη ερώτηση όταν είδαν πως υπήρχαν δύο δρόμοι: ο ένας ήταν πολύ μικρός κι έφτανε λιγάκι παρακάτω και ήταν φανερό πως εκεί κοντά τελείωνε ο δρόμος αυτός, και τόσο άρεσε στα πόδια τους το περπάτημα που σύντομα είπαν πως το δρόμο που

ήταν μικρός δεν τον πολυήθελαν να τον περπατήσουν και συμφώνησαν να πάρουν το δρόμο το μακρύ και πάνω που πήγαν να αρχίσουν το περπάτημα, η απάντηση να διαλέξουν το δρόμο το μακρύ τούς έφερε άλλη ερώτηση "πού βγάζει αυτός ο δρόμος;"· άργησαν σκεφτόμενοι την απάντηση, και, στους δύο που ήταν ένα, τους ήρθε σύντομα η ιδέα πως μόνο αν τον περπατούσαν, το δρόμο το μακρύ, θα μάθαιναν πού πηγαίνει γιατί έτσι όπως καθόντουσαν εκεί ποτέ δε θα μάθαιναν πού πηγαίνει ο δρόμος ο μακρύς. Κι έτσι είπαν ο ένας που δυο ήταν: "Άντε λοιπόν, πάμε να τον περπατήσουμε" και άρχισαν να τον περπατάνε πρώτα ο ένας και μετά ο άλλος. Κι εκεί λίγο παρακάτω κατάλαβαν πως θα τους έπαιρνε πολύ καιρό να περπατήσουν το δρόμο το μακρύ κι έτσι ήρθε η άλλη ερώτηση "Πώς να το κάνουμε για να περπατήσουμε για πολύ καιρό;" κι απέμειναν να σκέφτονται για κάμποση ώρα και τότε ο Ik' al το 'πε ξεκάθαρα ότι αυτός δεν ήξερε να περπατά τη μέρα κι ο Votán είπε πως φοβόταν να περπατά τη νύχτα κι απέμειναν να κλαίνε για κάμποση ώρα και μετά πια που σταμάτησαν την γκρίνια τους, συμφώνησαν και είδαν πως μια κι ο Ik' al μπορούσε να περπατήσει τη νύχτα και ο Votán τη μέρα, ο Ik' al θα περπατούσε τον Votán τη νύχτα κι έτσι απάντησαν στην ερώτηση πώς να περπατάνε συνέχεια. Από τότε οι θεοί περπατάνε με ερωτήσεις, και ποτέ δε σταματάνε, ποτέ δε φτάνουν και ποτέ δεν πάνε. Κι έτσι έμαθαν οι άντρες κι οι γυναίκες οι αληθινοί ότι οι ερωτήσεις χρησιμεύουν για να προχωράς, κι όχι για να μένεις σταματημένος σ' ένα σημείο. Κι από τότε οι άντρες κι οι γυναίκες οι αληθινοί για να περπατήσουν ρωτάνε, για να φτάσουν αποχαιρετούν και για να πάνε χαιρετούν. Ποτέ δεν είναι σταματημένοι».

Εγώ μένω να μασουλάω τον ήδη κοντό σωλήνα της πίπας περιμένοντας τον γερο-Αντόνιο να συνεχίσει, αλλά αυτός μοιάζει να μην έχει πια την πρόθεση να κάνει κάτι τέτοιο. Με φόβο μήπως διακόψω κάτι πολύ σοβαρό, ρωτάω: «Κι ο Ζαπάτα;».

Ο γερο-Αντόνιο χαμογελά: «Το έμαθες πια πως για να ξέρεις και για να περπατάς πρέπει να ρωτάς». Βήχει κι ανάβει κι άλλο τσιγάρο που δεν ξέρω πότε το έστριψε, κι ανάμεσα απ' τον καπνό που βγαίνει από τα χείλη του, πέφτουν τα λόγια, σαν σπόροι στη γη.

«Εκείνος ο Ζαπάτα εμφανίστηκε εδώ στα βουνά. Δεν γεννήθηκε, λένε. Έτσι απλά εμφανίστηκε. Λένε πως είναι ο Ik' al κι ο Votán που έφτασαν μέχρι εδώ και σταμάτησαν στο μακρύ τους δρόμο και που, για να μην τρομάξουν τους καλούς ανθρώπους, έγιναν ένας μόνο. Γιατί, από το τόσο που περπάτησαν μαζί, ο Ik' al και ο Votán έμαθαν ότι ήταν το ίδιο και ότι μπορούσαν να γίνουν ένας και μοναδικός τη μέρα και τη νύχτα. Κι όταν έφτασαν εδώ και πήραν το όνομα Ζαπάτα κι είπε ο Ζαπάτα πως μέχρι εδώ είχε φτάσει κι ότι εδώ θα έβρισκε την απάντηση στο πού βγάζει ο δρόμος ο μακρύς κι είπε ότι άλλες φορές θα είναι φως κι άλλες φορές σκοτάδι, αλλά ότι ήταν ο ίδιος, ο Votán Ζαπάτα κι ο Ik' al Ζαπάτα, ο λευκός Ζαπάτα κι ο μαύρος Ζαπάτα κι ότι ήταν οι δυο τους ο ίδιος δρόμος για τους άντρες και τις γυναίκες τους αληθινούς».

Ο γερο-Αντόνιο βγάζει από την τσάντα του ένα πλαστικό σακουλάκι. Από μέσα βγάζει μια φωτογραφία πολύ παλιά, του 1910, του Εμιλιάνο Ζαπάτα. Έχει ο Ζαπάτα στο αριστερό του χέρι σφιγμένο το σπαθί στο ύψος της ζώνης. Έχει στο δεξί μια καραμπίνα· δυο ζώνες φυσεκλίκια σταυ-

ρώνουν στο στήθος του, μια λωρίδα δίχρωμη, άσπρη και μαύρη, τον κόβει από τα αριστερά προς τα δεξιά. Έχει τα πόδια όπως κάποιος που στέκεται ακίνητος ή που περπατά και στη ματιά κάτι σαν «εδώ είμαι» ή «εκεί πηγαίνω». Υπάρχουν δυο σκάλες. Από τη μια που ξεπροβάλλει απ' το σκοτάδι, φαίνονται κι άλλοι zapatistas με μελαψά πρόσωπα, σαν να βγαίνουν από κάποιον πάτο· στην άλλη σκάλα, που είναι φωτισμένη, δεν υπάρχει κανείς και δε φαίνεται πού οδηγεί ή από πού έρχεται. Θα ήταν ψέμα αν έλεγα πως εγώ πρόσεξα όλες αυτές τις λεπτομέρειες. Ήταν ο γερο-Αντόνιο αυτός που μ' έκανε να τις προσέξω. Πίσω από τη φωτογραφία γράφει:

«*Gral. Emiliano Zapata, Jefe del Ejército Suriano*[12]. *Gen. Emiliano Zapata, commander in chief of the southern army.*

Le Général Emiliano Zapata, chef de l'Armée de Sud.

C. 1910. Photo by: Agustín V. Casasola».

Ο γερο-Αντόνιο μου λέει: «Εγώ σ' αυτήν τη φωτογραφία έχω κάνει πολλές ερωτήσεις. Έτσι έφτασα ως εδώ». Βήχει, και πετά το αποτσίγαρο. Μου δίνει τη φωτογραφία. «Πάρ' τη» μου λέει. «Για να μάθεις να ρωτάς... και να περπατάς».

«Είναι καλύτερα να αποχαιρετάς όταν φτάνεις. Έτσι δεν πονά τόσο όταν φεύγει κανείς» μου λέει ο γερο-Αντόνιο δίνοντάς μου το χέρι για να μου πει ότι φεύγει πια, δηλαδή ότι έρχεται. Από τότε ο γερο-Αντόνιο, όταν έρχεται, χαιρετά μ' ένα «αντίο» και αποχαιρετά κουνώντας το χέρι κι απομακρυνόμενος μ' ένα «έρχομαι».

---

12. Στρατηγός Εμιλιάνο Ζαπάτα, Αρχηγός του Στρατού του Νότου.

X

Ένας γνωστός κύριος τραπεζίτης, εξέχον μέλος του πιο ισχυρού κοινωνικού τομέα, εγκληματίας και κυνικός της ιστορίας της ανθρωπότητας, του οικονομικού κεφαλαίου δηλαδή, άφησε να ξεφύγουν οι λέξεις σαν να τις έφτυνε:

«Το πρόβλημα της μεξικανικής οικονομίας λέγεται υποδιοικητής Μάρκος».

Η θανατική καταδίκη είχε απαγγελθεί. Οι λεφτάδες αρχίζουν να ψάχνουν την τιμή της σφαίρας που θα εξαλείψει αυτό το «πρόβλημα».

Την ίδια ώρα που ο κύριος τραπεζίτης αναγγέλλει την απόφαση, ο γιος Αντόνιο τουρτουρίζει κάτω από τη βροχή και το κρύο στα βουνά του νοτιοανατολικού Μεξικού. Τρέμει ο γιος Αντόνιο, αλλά όχι από φόβο, τρέμει γιατί δεν υπάρχει μια φωτιά ετούτη τη νύχτα για να τρομάξει το κρύο, για να σταματήσει το νερό, για να φωτίσει τη νύχτα. Ο Μάρκος πλησιάζει το γιο Αντόνιο και κάθεται μαζί του.

«Κάνει κρύο» λέει.

Ο γιος Αντόνιο κάθεται σιωπηλός. Κάτω από το μαύρο πλαστικό που φτιάχνει άλλη μια νυχτερινή στέγη κάτω από τη στέγη της βροχής και του κρύου, βρίσκονται οι δύο άντρες που είναι το ίδιο. Δεν υπάρχει φωτιά, είναι βέβαιο. Αλλά να, πλησιάζει ο γερο-Αντόνιο κρατώντας μια άλλου

είδους ζεστασιά στα χέρια: το λόγο. Ο γερο-Αντόνιο αφήνει το λόγο κατάχαμα, ανάμεσα στους τρεις τους, κι αρχίζει να μιλά, αρχίζει να δίνει ζεστασιά και παρηγοριά με λέξεις που αγκαλιάζουν σαν φίλες, σαν συντρόφισσες. Η ζεστασιά φτάνει ως το στήθος και τα μάτια, ο γιος Αντόνιο και ο Μάρκος μισοκοιμούνται κάτω από τη νύχτα και το κρύο του Δεκέμβρη της Τσιάπας.

Ο γερο-Αντόνιο μιλά για να καθοδηγήσει και να κρατηθεί ξύπνιος. Η φωνή του παίρνει από το χέρι το γιο Αντόνιο και τον Μάρκος και τους οδηγεί σ' έναν προηγούμενο καιρό. Πετά η ιστορία προς τα πίσω, μέχρι να φτάσει δέκα χρόνια πριν από αυτό το κρύο, αυτήν τη νύχτα κι αυτό τον ανήσυχο ύπνο. Επιστρέφει ο χρόνος μέχρι να φτάσει στην...

Ιστορία των λέξεων

Τους έπιασε η νύχτα να κουβεντιάζουν. «Ο φακός μου δεν έχει μπαταρίες» λέει απελπισμένος ο γερο-Αντόνιο. «Εγώ τον ξέχασα στο σάκο» λέει ο Μάρκος κοιτάζοντας το ρολόι. Ο γερο-Αντόνιο φεύγει και επιστρέφει με φύλλα watapil[13]. Χωρίς να πει λέξη, αρχίζει να χτίζει μια μικρή καλύβα. Ο γιος Αντόνιο και ο Μάρκος βοηθάνε. Με bejuco[14] και διχαλωτά ξύλα, σχηματίζεται σιγά-σιγά, ένα στέγαστρο. Κατόπιν, ψάξιμο για ξύλα για προσάναμμα. Πάει ώρα που η βροχή και η νύχτα γίνονται αδέρφια. Μέσα από

13. watapil: είδος δέντρου.
14. bejuco: σχοινί από φυτό.

τα έμπειρα χέρια του γερο-Αντόνιο βγαίνει τελικά μια φλογίτσα που μετατρέπεται σε φωτιά. Ο Μάρκος και ο γιος Αντόνιο βολεύονται όπως μπορούν, ξαπλωμένοι δίπλα στη φωτιά. Καθισμένος ανακούρκουδα, ο γερο-Αντόνιο μιλά και νανουρίζει τη νύχτα και τον ύπνο μ' αυτή την ιστορία, μ' αυτή την κληρονομιά...

«Η αληθινή γλώσσα γεννήθηκε μαζί με τους πρώτους θεούς, αυτούς που έφτιαξαν τον κόσμο. Από την πρώτη λέξη, από την πρώτη φωτιά, σχηματίστηκαν άλλες λέξεις αληθινές και από αυτές βγήκαν, όπως οι σπόροι από το καλαμπόκι στα χέρια του αγρότη, άλλες λέξεις. Τρεις ήταν οι πρώτες λέξεις, τρεις χιλιάδες φορές το τρία γεννήθηκαν άλλες τρεις, κι από αυτές άλλες, κι έτσι γέμισε ο κόσμος λέξεις. Πάνω σε μια μεγάλη πέτρα περπάτησαν όλοι οι θεοί, οι πρώτοι, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο. Από το τόσο περπάτημα, η πέτρα έγινε λεία σαν καθρέφτης. Απέναντι από αυτό τον καθρέφτη μετέφεραν οι πρώτοι θεοί τις πρώτες τρεις λέξεις. Ο καθρέφτης δεν επέστρεφε τις ίδιες λέξεις που λάμβανε παρά γύριζε πίσω άλλες τρεις φορές τρεις λέξεις διαφορετικές. Έτσι πέρασαν λίγη ώρα οι θεοί προβάλλοντας τις λέξεις στον καθρέφτη για να βγουν περισσότερες, μέχρι που βαρέθηκαν. Τότε τους ήρθε μια μεγάλη σκέψη στο κεφάλι τους και βάλθηκαν να περπατούν πάνω σε μια άλλη μεγάλη πέτρα, κι άλλον μεγάλο καθρέφτη γυάλισαν και τον έβαλαν απέναντι στον πρώτο καθρέφτη και πρόβαλαν τις πρώτες τρεις λέξεις στον πρώτο καθρέφτη κι αυτός επέστρεψε τρεις φορές τρεις διαφορετικές λέξεις που πέταξαν, μόνο με τη δύναμη που είχαν, απέναντι, στο δεύτερο καθρέφτη, κι αυτός επέστρεψε στον πρώτο καθρέφτη τρεις φορές το τρία τον αριθμό των λέξεων που έλαβε κι

έτσι προβάλλονταν όλο και περισσότερες λέξεις διαφορετικές, που πετούσαν μόνο με τη δύναμη που είχαν, απέναντι στο δεύτερο καθρέφτη, κι αυτός επέστρεψε στον πρώτο καθρέφτη τρεις φορές το τρία τον αριθμό των λέξεων που έλαβε κι έτσι προβάλλονταν όλο και περισσότερες λέξεις διαφορετικές στους δύο καθρέφτες. Έτσι γεννήθηκε η γλώσσα η αληθινή. Από τους καθρέφτες γεννήθηκε.

» Οι τρεις πρώτες απ' όλες τις λέξεις κι απ' όλες τις γλώσσες είναι: δημοκρατία, ελευθερία, δικαιοσύνη.

» *Δικαιοσύνη* δεν είναι να τιμωρείς, είναι να ξαναδίνεις στον καθένα αυτό που του αξίζει, και ο καθένας αξίζει αυτό που ο καθρέφτης τού επιστρέφει: τον εαυτό του. Εκείνου που έδωσε θάνατο, εξαθλίωση, εκμετάλλευση, αλαζονεία, υπεροψία, του αξίζει μια καλή δόση πόνου και θλίψης για το δρόμο του. Εκείνου που έδωσε δουλειά, ζωή, αγώνα, εκείνου που ήταν αδερφός, του αξίζει ένα φωτάκι να του φωτίζει πάντα το πρόσωπο, το στήθος και το περπάτημα.

» *Ελευθερία* δεν είναι να κάνει ο καθένας ό,τι θέλει, είναι να μπορείς να διαλέξεις όποιον δρόμο σού αρέσει για να βρεις τον καθρέφτη, για να περπατήσεις τη λέξη την αληθινή. Αλλά να διαλέξεις οποιονδήποτε δρόμο που δε σε κάνει να χάσεις τον καθρέφτη. Που δε σε φέρνει να προδώσεις τον ίδιο σου τον εαυτό, τους δικούς σου, τους άλλους.

» *Δημοκρατία* είναι να οδηγούν όλες οι σκέψεις σε μια καλή συμφωνία. Όχι να σκέφτονται όλοι το ίδιο, αλλά όλες οι σκέψεις ή η πλειονότητα των σκέψεων να ψάχνουν και να φτάνουν σε μια κοινή συμφωνία, που να 'ναι καλή για την πλειοψηφία, χωρίς να εξαλείφει αυτούς που 'ναι οι λιγότεροι. Να υπακούει ο λόγος του διοικητή το λόγο της πλειοψηφίας, να έχει το σκήπτρο του διοικητή λόγο συλλο-

γικό και όχι μόνο μία θέληση. Να αντανακλά ο καθρέφτης τα πάντα, οδοιπόρους και δρόμο, και να 'ναι έτσι κίνητρο για σκέψη, και για τον καθένα ξεχωριστά, αλλά και για τον κόσμο όλο.

» Από αυτές τις τρεις λέξεις προέρχονται όλες οι λέξεις, σ' αυτές προστίθενται σαν κρίκοι αλυσίδας οι ζωές και οι θάνατοι των αντρών και των γυναικών των αληθινών. Αυτή είναι η κληρονομιά που άφησαν οι πρώτοι θεοί, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο, στους άντρες και τις γυναίκες τους αληθινούς. Περισσότερο από κληρονομιά, είναι ένα βαρύ φορτίο, ένα φορτίο που κάποιοι το εγκαταλείπουν στη μέση του δρόμου και απλώς το αφήνουν παραπεταμένο, σαν να ήταν το οποιοδήποτε αντικείμενο. Αυτοί που εγκαταλείπουν τούτη την κληρονομιά σπάζουν τον καθρέφτη τους και πορεύονται τυφλοί για πάντα, δίχως πια να γνωρίζουν αυτό που είναι, από πού έρχονται και πού πάνε. Αλλά υπάρχουν αυτοί που φέρουν πάντα την κληρονομιά των τριών πρώτων λέξεων, που περπατούν πάντα σαν σκυφτοί από το βάρος στην πλάτη, όπως όταν το καλαμπόκι, ο καφές ή τα ξύλα κατεβάζουν το βλέμμα στο έδαφος. Μικροί πάντα από τόσο φορτίο, βλέποντας πάντα προς τα κάτω από το τόσο βάρος, οι άντρες και οι γυναίκες οι αληθινοί είναι μεγάλοι και κοιτούν προς τα πάνω. Με αξιοπρέπεια κοιτούν και περπατούν οι άντρες και οι γυναίκες οι αληθινοί, λένε.

» Αλλά για να μη χαθεί η γλώσσα η αληθινή, οι πρώτοι θεοί, αυτοί που έφτιαξαν τον κόσμο, είπαν πως έπρεπε να φυλαχτούν οι τρεις πρώτες λέξεις. Οι καθρέφτες της γλώσσας θα μπορούσαν να σπάσουν κάποια μέρα και τότε οι λέξεις που γέννησαν θα έσπαζαν ακριβώς όπως κι οι καθρέ-

φτες και θα έμενε ο κόσμος χωρίς λέξεις να μιλήσει ή να σωπάσει. Έτσι, πριν να πεθάνουν για να ζήσουν, οι πρώτοι θεοί παρέδωσαν αυτές τις τρεις πρώτες λέξεις στους άντρες και τις γυναίκες από καλαμπόκι για να τις φυλάξουν. Από τότε οι άντρες κι οι γυναίκες οι αληθινοί φυλάσσουν σαν κληρονομιά αυτές τις τρεις λέξεις. Για να μην ξεχαστούν ποτέ, τις περπατούν, τις αγωνίζονται, τις ζουν...»

Όταν ξύπνησαν, ο γερο-Αντόνιο τελείωνε το μαγείρεμα ενός tepescuintle[15]. Στη φωτιά, τα ξύλα φλέγονταν και στέγνωναν συνάμα, μουσκεμένα πρωτύτερα από τη βροχή και τον ιδρώτα της πλάτης του γερο-Αντόνιο.

Ξημέρωνε και, καθώς σηκώθηκαν, ο γιος Αντόνιο και ο Μάρκος ένιωσαν ότι κάτι τούς βάραινε στους ώμους. Από τότε ψάχνουν πώς ν' αλαφρύνουν αυτό το φορτίο... Ακόμα συνεχίζουν...

Ο γιος Αντόνιο ξυπνά και τεντώνεται. Ταρακουνά τον Μάρκος που, καθισμένος στη ρίζα ενός πεύκου, αποκοιμήθηκε με την πίπα ανάμεσα στα χείλη. Τα ελικόπτερα και το γάβγισμα των κυνηγόσκυλων τρομάζουν το πρωινό και τη νύστα. Πρέπει να συνεχίσουν να περπατούν... Πρέπει να συνεχίσουν να ονειρεύονται...

---

15. tepescuintle: το πιο μεγάλο τρωκτικό που ζει στο Μεξικό, νυκτόβιο, κάτοικος των υγρών selvas του νότου. Ζυγίζει μέχρι και 10 κιλά και το κρέας του εκτιμάται ιδιαίτερα από τους ντόπιους.

XI

Μου δίδαξε ο γερο-Αντόνιο πως κάποιος είναι τόσο μεγάλος όσο ο εχθρός που διάλεξε να παλέψει, κι ότι κάποιος είναι τόσο μικρός όσο μεγάλος είναι ο φόβος που τον διακατέχει. «Διάλεξε ένα μεγάλο εχθρό, κι αυτό θα σ' αναγκάσει να μεγαλώσεις για να μπορέσεις να τον αντιμετωπίσεις. Μίκρυνε το φόβο σου, γιατί, αν μεγαλώσει, εσύ θα γίνεις μικρός» μου είπε ο γερο-Αντόνιο ένα βροχερό μαγιάτικο απόγευμα, την ώρα εκείνη που βασιλεύουν το ταμπάκο και ο λόγος. Η κυβέρνηση τον τρέμει το λαό του Μεξικού, γι' αυτό έχει τόσους στρατιώτες κι αστυνομικούς. Έχει ένα φόβο πολύ μεγάλο. Κατά συνέπεια, η ίδια είναι πολύ μικρή. Εμείς φοβόμαστε τη λήθη, που πάμε να τη μικρύνουμε με πόνο και αίμα. Γι' αυτό είμαστε μεγάλοι.

XII[16]

Μάιος 1985. Ξημερώματα. Το φεγγάρι ξεπροβάλλει στον καθρέφτη της λίμνης κι αυτή, ζηλιάρα, του ρυτιδώνει το πρόσωπο με τα κύματά της. Διασχίζουμε τη λίμνη μέσα σ' ένα κανό που είναι τόσο σταθερό όσο και η απόφασή μου να κάνω αυτήν τη διαδρομή. Ο γερο-Αντόνιο με προσκάλεσε να δοκιμάσω το κανό του. Για εικοσιοκτώ νύχτες, από τη νέα σελήνη μέχρι την πανσέληνο, ο γερο-Αντόνιο σκάλιζε, με την κόψη της ματσέτας του και το τσεκούρι, ένα μακρύ κορμό δέντρου. Εφτά μέτρα μήκος έχει το σκάφος. Μου εξηγεί ο γερο-Αντόνιο ότι τα κανό μπορούν να φτιαχτούν από τους κορμούς του κέδρου, του μαονιού, του huanacastle ή του bariy, και μου δείχνει τα δέντρα που κατονομάζει. Ο γερο-Αντόνιο επιμένει να μου δείχνει το ένα και το άλλο, αλλά εγώ δεν καταφέρνω να εκτιμήσω τη διαφορά ανάμεσά τους, για μένα όλα είναι μεγάλα δέντρα.

---

16. Η ιστορία αυτή βρέθηκε στο δεύτερο τόμο των ανακοινωθέντων των Ζαπατίστας και τοποθετείται χρονολογικά αμέσως πριν την «ιστορία του σπαθιού, του δέντρου, της πέτρας και του νερού», όπως ακριβώς παρουσιάζεται στην ελληνική έκδοση. Είναι άγνωστο γιατί δεν περιλαμβάνεται στην πρωτότυπη μεξικανική έκδοση των ιστοριών του γερο-Αντόνιο.

Αλλά αυτό συνέβη τη μέρα· τώρα φεύγουμε με το ξημέρωμα, όπως είναι ο κανόνας, πλέοντας σ' αυτήν τη βαρκούλα από ξύλο κέδρου, την οποία ο γερο-Αντόνιο έχει βαφτίσει *Η Μελαγχολική*.

«Προς τιμήν του φεγγαριού» λέει ο γερο-Αντόνιο καθώς κάνει κουπί μ' ένα μακρόστενο ξύλο. Είμαστε πια στη μέση της λίμνης. Ο άνεμος χτενίζει μερικές μπούκλες από κύματα στο νερό και το κανό ανεβοκατεβαίνει. Ο γερο-Αντόνιο αποφασίζει ότι πρέπει να περιμένει να κοπάσει ο άνεμος κι αφήνει το σκάφος ακυβέρνητο.

«Ένα από αυτά τα κύματα μπορεί να μας τουμπάρει το κανό» λέει καθώς καπνίζει ένα τσιγαράκι. Η σελήνη γεμάτη και, στο φως της, καταφέρνεις να διακρίνεις τις μεγάλες νησίδες που σκορπίζονται στη λίμνη Miramar[17]. Μέσα από μια σπείρα καπνού ο γερο-Αντόνιο ανακαλεί μια παλιά ιστορία. Εμένα αυτό που με ανησυχεί είναι μήπως πνιγούμε (δεν μπορώ ν' αποφασίσω ακόμα μεταξύ της ναυτίας και του τρόμου) κι έτσι δεν είμαι για παραμύθια και ιστορίες. Αυτό, απ' ό,τι βλέπω, ο γερο-Αντόνιο δεν το έχει προσέξει, γιατί, πλαγιασμένος στο βάθος του κανό, αρχίζει, χωρίς κανένα πρόλογο, να μου διηγείται...

17. Miramar: Λίμνη στο εσωτερικό της selva Lacandona, στα όρια του εθνικού πάρκου «Βιόσφαιρα Montes Azules» (Γαλάζια Βουνά) μερικά χιλιόμετρα από την κοινότητα «La Realidad» (Η Πραγματικότητα), «αρχηγείο» των Ζαπατίστας.

Η ιστορία των καθρεφτών

«Διηγούνται οι γέροι οι πιο γέροι ότι η σελήνη γεννήθηκε ακριβώς εδώ, στη selva. Διηγούνται ότι πριν πολλά πολλά χρόνια, οι θεοί είχαν αποκοιμηθεί, κουρασμένοι από το τόσο παιχνίδι και την τόση δημιουργία. Ηταν ο κόσμος κάπως ήσυχος. Σιωπηλός ήταν. Αλλά ένα σιγανό κλαψούρισμα άρχισε ν' ακούγεται εκεί στο βουνό. Φαίνεται πως οι θεοί είχαν ξεχάσει μια λίμνη στη μέση του βουνού. Όταν μοίρασαν τα πράγματα στη Γη, τους περίσσεψε αυτή η λιμνούλα και, μην ξέροντας πού να τη βάλουν, την άφησαν πεταμένη εκεί πέρα, στη μέση κάτι βουνών τόσο ψηλών, που κανείς δεν πλησίαζε σ' αυτά. Έτσι, αυτή η λιμνούλα καθόταν κι έκλαιγε γιατί ήταν μοναχή. Κι έτσι όπως έκλαιγε, της μητέρας Ceiba, αυτής που στηρίζει τον κόσμο, στεναχωρήθηκε η καρδιά της από το κλάμα της λιμνούλας. Μαζεύοντας τα μακριά άσπρα της μεσοφόρια, πλησιάζει η Ceiba ως εκεί που βρισκόταν η λιμνούλα.

"Τι σου συμβαίνει, λοιπόν;" ρωτά η Ceiba το νεράκι που έμοιαζε πια μια λακουβίτσα μοναχά, εξαιτίας του τόσου κλάματος.

"Δε θέλω να 'μαι μόνη" είπε η λιμνούλα.

"Καλά λοιπόν, θα μείνω εγώ στο πλάι σου" είπε η Ceiba που στηρίζει τον κόσμο.

"Δε θέλω να μείνω εδώ" είπε η λιμνούλα.

"Καλά, εγώ θα σε πάρω μαζί μου" είπε η Ceiba.

"Δε θέλω να 'μαι κάτω, κολλημένη στη γη. Θέλω να 'μαι ψηλή. Όπως εσύ" είπε η λιμνούλα.

"Καλά, θα σε σηκώσω εγώ ως το κεφάλι μου. Αλλά μο-

νάχα για λίγο, γιατί ο άνεμος είναι κακός και μπορεί να σε ρίξει" είπε η Ceiba.

» Όπως μπόρεσε, η μητέρα Ceiba ανασήκωσε τα μεσοφόρια της κι έσκυψε για να πάρει στα χέρια της τη λιμνούλα. Με προσοχή, γιατί ήταν η μητέρα, αυτή που στηρίζει τον κόσμο, η Ceiba, τοποθέτησε τη λιμνούλα στο φουντωτό της κεφάλι. Σιγά-σιγά ανασηκώθηκε η μητέρα Ceiba, προσέχοντας να μη χύσει ούτε μια σταγόνα από το νερό της λιμνούλας, γιατί έβλεπε η μητέρα Ceiba ότι πολύ αδύνατη ήταν η λιμνούλα.

» Όταν πια βρισκόταν επάνω, η λιμνούλα αναφώνησε:

"Είναι πολύ χαρούμενα εδώ ψηλά. Πάρε με να γνωρίσω τον κόσμο! Θέλω να δω τα πάντα!"

"Ο κόσμος είναι πολύ μεγάλος, κοριτσάκι, κι από εκεί ψηλά μπορεί να πέσεις" είπε η Ceiba.

"Δεν πειράζει! Πάρε με!" επέμεινε η λιμνούλα κι άρχισε να κάνει ότι κλαίει.

» Η μητέρα Ceiba δε θέλησε να κλάψει κι άλλο η λιμνούλα, κι έτσι άρχισε να περπατά, αλύγιστη, μ' εκείνη πάνω στο κεφάλι της.

» Από τότε έμαθαν οι γυναίκες να περπατούν με την κανάτα γεμάτη νερό στο κεφάλι, χωρίς να τους πέφτει ούτε μια σταγόνα. Σαν τη μητέρα Ceiba περπατούν οι γυναίκες της selva, όταν φέρνουν το νερό απ' το χείμαρρο. Ίσια η πλάτη, σηκωμένο το κεφάλι, κι ένα βήμα όπως του σύννεφου το καλοκαίρι. Έτσι περπατά η γυναίκα όταν μεταφέρει, ψηλά, το νερό που ανακουφίζει.

» Καλή στο περπάτημα ήταν η μητέρα Ceiba, γιατί σ' εκείνους τους καιρούς τα δέντρα δεν ήταν ακίνητα, παρά πήγαιναν από τη μια μεριά στην άλλη, κάνοντας παιδιά

και γεμίζοντας δέντρα τον κόσμο. Αλλά ο άνεμος πηγαινοερχόταν από κει, σφυρίζοντας βαριεστημένα. Και τότε είδε τη μητέρα Ceiba και θέλησε να παίξει σηκώνοντάς της τα μεσοφόρια μ' ένα ράπισμα. Αλλά η Ceiba θύμωσε κι είπε:

"Σώπασε αγέρα! Δε βλέπεις πως έχω στο κεφάλι μια λιμνούλα κλαψιάρα και καπριτσιόζα;"

» Τότε μόνο κοίταξε ο άνεμος τη λιμνούλα, τοποθετημένη εκεί ψηλά, στο σγουρό κεφάλι της Ceiba. Όμορφη τη βρήκε τη λιμνούλα ο άνεμος και σκέφτηκε να την ερωτευτεί. Και έφτασε ο άνεμος ψηλά μέχρι το κεφάλι της Ceiba κι άρχισε να λέει όμορφα λόγια στο αυτί της λιμνούλας. Η λιμνούλα, λοιπόν, μπήκε σε λιγάκι στο νόημα κι είπε στον άνεμο:

"Αν με περπατήσεις στον κόσμο, τότε έρχομαι μαζί σου!"

» Ο άνεμος ούτε που το ξανασκέφτηκε. Έγινε άλογο από σύννεφα και στα καπούλια πήρε τη λιμνούλα, με τόση βιασύνη που η μητέρα Ceiba ούτε που το πήρε χαμπάρι για πότε τής πήραν τη λιμνούλα από το κεφάλι.

» Για κάμποσο έκανε βόλτες η λιμνούλα με τον άνεμο. Κι ότι πολύ όμορφη ήταν, της έλεγε ο άνεμος της λιμνούλας. Κι ότι, τι θεά ήταν, πανάθεμά την, και ποια δίψα δε θα ανακουφιζόταν με το νερό που είχε η λιμνούλα, και πώς να μη βουτήξεις μέσα της, και πολλά άλλα τής έλεγε ο άνεμος της λιμνούλας για να την πείσει να κάνει έρωτα σε μια γωνιά του πρωινού. Και για τα καλά τα πίστεψε όλα όσα τής έλεγε ο άνεμος. Και κάθε που περνούσαν πάνω από μια λακούβα ή μια λίμνη, η λιμνούλα δεν έχανε την ευκαιρία να κοιταχτεί και έφτιαχνε το υγρό μαλλί και μισόκλεινε τα

υγρά μάτια και κινήσεις κοκέτας έκανε με τα κυματάκια της στο στρογγυλό πρόσωπό της.

» Αλλά σκέτο πήγαιν' έλα από τη μια μεριά στην άλλη ήθελε η λιμνούλα και τίποτα για έρωτες σε μια γωνιά του πρωινού και ο άνεμος θύμωσε και την πήρε πολύ ψηλά και εκεί πέρα έβγαλε ένα χλιμίντρισμα και άλλαξε γνώμη και πέταξε τη λιμνούλα και πέφτοντας έφυγε η λιμνούλα και καθώς βρισκόταν πολύ ψηλά, αργούσε πολύ να πέσει και σίγουρα θα είχε χτυπήσει για τα καλά, αν δεν ήταν κάτι αστέρια που την είδαν που έπεφτε κι όπως μπόρεσαν πήγαν και την άρπαξαν με τις άκρες τους. Εφτά αστέρια την άρπαξαν από τα πλευρά και, σαν σεντόνι, τη σήκωσαν και πάλι στον ουρανό. Κατάχλομη είχε μείνει η λιμνούλα από την τρομάρα της ότι θα 'πεφτε. Και καθώς δεν ήθελε πια να κατέβει στη γη, ζήτησε από τα αστέρια να την αφήσουν να μείνει μ' αυτά.

"Καλά" της είπαν τ' αστέρια "αλλά θα πρέπει νά έρχεσαι μαζί μας όπου πάμε".

"Ναι" τους απάντησε η λιμνούλα "εγώ θα έρχομαι μαζί σας".

» Αλλά η λιμνούλα στεναχωριόταν να περπατά πάντα στον ίδιο δρόμο κι άρχισε ξανά το κλάμα. Έτσι, με το κλάμα της ξύπνησαν οι θεοί και πήγαν να δουν τι συνέβαινε ή από πού ερχόταν το κλάμα και είδαν τη λιμνούλα να την τραβούν εφτά αστέρια και να διασχίζουν τη νύχτα. Όταν έμαθαν την ιστορία, οι θεοί θύμωσαν γιατί αυτοί δεν είχαν φτιάξει τις λίμνες για να περπατούν στον ουρανό, παρά να βρίσκονται στη γη. Πήγαν εκεί που βρισκόταν η λιμνούλα και της είπαν:

"Δε θα 'σαι πια λίμνη. Οι λίμνες δε ζουν στον ουρανό. Αλλά, μια και τώρα πια δεν μπορούμε να σε κατεβάσουμε,

θα μείνεις εδώ. Από τώρα θα λέγεσαι σελήνη κι η τιμωρία σου, που ήσουν κοκέτα και φαντασμένη, θα είναι να καθρεφτίζεις πάντα το πηγάδι, όπου φυλάσσεται το φως στη Γη".

» Γιατί καθώς φαίνεται οι θεοί είχαν φυλάξει το φως μέσα στη Γη κι είχαν κάνει μια μεγάλη και στρογγυλή τρύπα για να έρχονται να πίνουν τα αστέρια όταν τους σβήνουν το φως και το κέφι. Έτσι, η σελήνη δεν έχει φως, είναι μόνο ένας καθρέφτης που, όταν εμφανίζεται ως πανσέληνος, καθρεφτίζει καταμέτωπα τη μεγάλη τρύπα του φωτός όπου πίνουν τα αστέρια. Καθρέφτης του φωτός, αυτό είναι η σελήνη. Γι' αυτό, όταν η σελήνη περνά μπροστά από μια λίμνη, ο καθρέφτης κοιτάζεται στον καθρέφτη. Και όπως, ό,τι και να γίνει, ποτέ δεν είναι ούτε ευχαριστημένη, ούτε θυμωμένη η σελήνη, είναι μελαγχολική...

» Τη μητέρα Ceiba την τιμώρησαν κι αυτήν οι θεοί που έκανε τη συμπονετικιά. Της απαγόρεψαν να περπατά και να πηγαινοέρχεται από τη μια μεριά στην άλλη και της έδωσαν να φορτωθεί τον κόσμο, κι επιπλέον της έδωσαν διπλό το δέρμα για να μην αισθάνεται λύπη για τα κλάματα που άκουγε. Από τότε, με το δέρμα σαν πέτρα, η μητέρα Ceiba είναι όρθια και ακίνητη. Αν περπατήσει έστω και λίγο, ο κόσμος πέφτει».

«Έτσι συνέβη» λέει ο γερο-Αντόνιο.

«Από τότε η σελήνη καθρεφτίζει το φως που φυλάσσεται μέσα στη Γη. Γι' αυτό όταν συναντά καμιά λίμνη, η σελήνη στέκεται να φτιάξει το μαλλί και το πρόσωπο. Γι' αυτό επίσης οι γυναίκες, πάντοτε όταν βλέπουν έναν καθρέφτη, στέκονται να κοιταχτούν. Αυτό ήταν δώρο των θεών· σε κάθε γυναίκα έδωσαν ένα κομματάκι σελήνη, για να

μπορεί να φτιάχνει το μαλλί και το πρόσωπο, και για να μην της έρχεται η όρεξη να κάνει βόλτες και να ανεβαίνει στον ουρανό».

Ο γερο-Αντόνιο τελείωσε, αλλά όχι και ο άνεμος, και τα κύματα συνεχίζουν να απειλούν τη βαρκούλα. Αλλά εγώ δε λέω τίποτα. Και δεν είναι ότι σκέφτομαι τα λόγια του γερο-Αντόνιο, παρά το ότι είμαι σίγουρος πως, αν ανοίξω το στόμα, θα ξεράσω μέχρι και το συκώτι στον ταραγμένο καθρέφτη όπου η σελήνη κάνει πρόβα την κοκεταρία της...

XIII

Εκείνη τη χρονιά που ο άλλος σεισμός γκρέμιζε την απάθεια και το κλείσιμο στον εαυτό σου μιας χώρας που τότε ονομαζόταν Μεξικό, εμάς μας ξάφνιασε ένα λασπωμένο και βροχερό σεπτεμβριάτικο ξημέρωμα. Ο γερο-Αντόνιο ζωντάνεψε τη φωτιά της μικρής καλύβας στην οποία είχαμε βρει καταφύγιο. Ήταν μάταιο να προσπαθούμε να στεγνώσουμε, ο γερο-Αντόνιο το ήξερε. Στεγνώνοντας, η λάσπη γινόταν ξερό χώμα που έγδερνε και πλήγωνε το δέρμα και τις αναμνήσεις. Ο γερο-Αντόνιο σκεφτόταν, όπως εγώ, όχι τη λάσπη που κολλούσε μέχρι και στα μαλλιά, αλλά πώς να διώξει τα chaquistes[18] και τα zancudos[19] που γιόρταζαν την υγρή μας άφιξη. Την τελετή της φωτιάς ακολούθησε αυτή του ταμπάκου, κι ανάμεσα στον καπνό της μιας και του άλλου αρχίσαμε μια κουβέντα για τον πόλεμο της ανεξαρτησίας. Ο γερο-Αντόνιο άκουγε και έδειχνε να συμφωνεί με τη ματιά όταν αναφερόμουν στους Hidalgo, Morelos, Guerrero, Mina, Pipita, τους Galeana[20]. Εγώ δεν επαναλάμ-

---

18. chaquistes: Μικρά έντομα που τσιμπούν όπως τα κουνούπια.
19. zancudos: Είδος κουνουπιού.
20. Ήρωες του αγώνα της μεξικανικής ανεξαρτησίας (1810-1821). Πιο συγκεκριμένα:

βανα μια ιστορία που είχα μάθει, ούτε έδινα διάλεξη· προσπαθούσα να ξαναχτίσω τη μοναξιά αυτών των αντρών και γυναικών και την αποφασιστικότητά τους να συνεχίσουν προς τα μπρος παρά το διωγμό και τη συκοφαντία που υπέφεραν. Δεν τελείωσα την κουβέντα μου· ενώ μιλούσα για τη μακρά αντίσταση του αντάρτικου του Vicente Guerrero στα μεξικανικά βουνά, ο γερο-Αντόνιο με διέκοψε καθαρίζοντας το λαιμό του, κάτι που ανακοίνωνε ότι ένα καινούριο θαύμα έφτανε στα χείλη του, όπως έφτανε η ζεστασιά της πίπας που κάπνιζε.

«Αυτό μού θυμίζει κάτι» είπε ο γερο-Αντόνιο, καθώς φυσούσε για να ζωντανέψει τη φωτιά και τις αναμνήσεις. Έτσι, ανάμεσα σε αντάρτες παλιούς και σύγχρονους, ανάμεσα στη συνάντηση του καπνού με τη φωτιά, ο γερο-Αντόνιο ξεφόρτωσε, όπως κάποιος που ελευθερώνεται από ένα βαρύ αλλά πολύτιμο σακί, λόγια που εξιστορούσαν την...

Hidalgo: Πατήρ Miguel Hidalgo (1753-1811), ο Μεξικανός ιερέας που ξεκίνησε τον πόλεμο για την ανεξαρτησία.
Morelos: Πατήρ José Maria Morelos (1765-1815), ο Μεξικανός ιερέας που συνέχισε τον πόλεμο για την ανεξαρτησία.
Guerrero: Vicente Guerrero (1783-1831), από τους στρατιωτικούς διοικητές στον πόλεμο της ανεξαρτησίας, ήρωας ιδιαιτέρως δημοφιλής μετά την ανεξαρτητοποίηση, λόγω της εχθρικής στάσης του προς τους Ισπανούς γαιοκτήμονες και εμπόρους που παρέμειναν στο Μεξικό, Πρόεδρος το 1829, ανατράπηκε, συνελήφθη και εκτελέστηκε. (Υποτίθεται ότι είναι προσωπικός ήρωας του Marcos: Το σύνθημα των δυνάμεών του «Να ζεις για την πατρίδα ή να πεθαίνεις για τη λευτεριά» έγινε σύνθημα του EZLN).

Ιστορία του σπαθιού, του δέντρου, της πέτρας και του νερού

Μασουλά την πίπα ο γερο-Αντόνιο. Μασουλά τις λέξεις και τους δίνει μορφή και νόημα. Μιλά ο γερο-Αντόνιο, η βροχή σταματά για να ακούσει και το νερό και η σκοτεινιά κάνουν ένα διάλειμμα να ξεκουραστούν.

«Οι πιο μεγάλοι μας παππούδες αναγκάστηκαν να αντιμετωπίσουν τον ξένο που ήρθε να κατακτήσει αυτά τα χώματα. Ήρθε ο ξένος να μας επιβάλει άλλο τρόπο, άλλο λόγο, άλλη πίστη, άλλο θεό κι άλλη δικαιοσύνη. Ήταν η δικαιοσύνη του μοναχά για να έχει εκείνος και να απογυμνώνει εμάς. Ήταν ο θεός του το χρυσάφι. Ήταν η πίστη του η υπεροχή του. Ήταν ο λόγος του το ψέμα. Ήταν ο τρόπος του η βιαιότητα. Οι δικοί μας, οι πιο μεγάλοι πολεμιστές, τους αντιμετώπισαν εκείνους τους ξένους, έγιναν μεγάλες μάχες ανάμεσα στους ιθαγενείς αυτής της γης για να υπερασπίσουν τη γη από το χέρι του ξένου. Αλλά μεγάλη ήταν κι η δύναμη που έφερνε το ξένο χέρι. Μεγάλοι και τρανοί πολεμιστές έπεσαν στη μάχη και σκοτώθηκαν. Οι μάχες συνεχίζονταν, λίγοι ήταν πια οι πολεμιστές, κι οι γυναίκες και τα παιδιά έπαιρναν τα όπλα αυτών που έπεφταν.

» Συγκεντρώθηκαν τότε οι πιο σοφοί από τους παππούδες και διηγήθηκαν την ιστορία του σπαθιού, του δέντρου, της πέτρας και του νερού. Διηγήθηκαν ότι στους καιρούς τους πιο παλιούς κι εκεί στα βουνά, μαζεύτηκαν τα πράγματα που οι άνθρωποι είχαν για να δουλεύουν και να αμύνονται. Βρίσκονταν οι θεοί καταπώς συνήθιζαν, δηλαδή κοιμισμένοι ήταν, γιατί πολύ τεμπέληδες ήταν τότε οι θεοί,

που δεν ήταν οι πρώτοι θεοί, οι πιο μεγάλοι, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο. Κι ο άντρας κι η γυναίκα ξοδεύονταν στο σώμα και μεγάλωναν στην καρδιά, κάπου σε μια γωνιά του πρωινού. Σιωπή ήταν η νύχτα. Σιωπηλή ήταν γιατί ήξερε πως πολύ λίγο τής απέμενε. Τότε μίλησε το σπαθί».

«Ένα σπαθί τόσο» διακόπτει την αφήγησή του ο γερο-Αντόνιο και παίρνει μια μεγάλη δίκοπη ματσέτα. Το φως της φωτιάς βγάζει μερικές αχτίδες, μόλις για μια στιγμή, κι έπειτα γίνεται σκιά. Συνεχίζει ο γερο-Αντόνιο:

«Τότε μίλησε το σπαθί και είπε:

"Εγώ είμαι το πιο δυνατό και μπορώ να τους καταστρέψω όλους. Η κόψη μου κόβει και δίνει εξουσία σ' αυτόν που με κρατά και θάνατο σ' αυτόν που με αντιμετωπίζει".

"Ψέματα!" λέει το δέντρο. "Εγώ είμαι το πιο δυνατό, αντιστάθηκα στον άνεμο και στην πιο άγρια καταιγίδα".

» Πάλεψαν το σπαθί και το δέντρο. Δυνατό και σκληρό έγινε το δέντρο κι αντιμετώπισε το σπαθί. Το σπαθί χτύπησε και ξαναχτύπησε μέχρι που έκοψε τον κορμό και γκρέμισε το δέντρο.

"Εγώ είμαι το πιο δυνατό" επανέλαβε το σπαθί.

"Ψέματα!" είπε η πέτρα. "Εγώ είμαι η πιο δυνατή γιατί είμαι σκληρή και αρχαία κι είμαι βαριά και συμπαγής".

» Και πάλεψαν το σπαθί και η πέτρα. Σκληρή και στέρεη έγινε η πέτρα κι αντιμετώπισε το σπαθί. Το σπαθί χτύπησε και ξαναχτύπησε και δεν μπόρεσε να καταστρέψει την πέτρα αλλά την έσπασε σε πολλά κομμάτια. Το σπαθί έμεινε χωρίς κόψη κι η πέτρα πολύ κομματιασμένη.

"Είναι ισοπαλία!" είπαν το σπαθί κι η πέτρα κι έκλαψαν κι οι δυο για την ανώφελη πάλη τους.

» Στο μεταξύ, υπήρχε και το νερό του χειμάρρου που μο-

νάχα παρακολουθούσε την πάλη και δεν έλεγε τίποτα. Το είδε το σπαθί κι είπε:

"Εσύ είσαι το πιο αδύνατο απ' όλους μας! Τίποτα δεν μπορείς να κάνεις σε κανέναν. Είμαι πιο δυνατός από σένα!" και τινάχτηκε το σπαθί με μεγάλη δύναμη ενάντια στο νερό του χειμάρρου. Κι έγινε μεγάλη φασαρία και θόρυβος και τρόμαξαν τα ψάρια αλλά το νερό δεν αντιστάθηκε στο χτύπημα του σπαθιού.

» Λίγο λίγο, χωρίς να πει τίποτα, το νερό ξαναπήρε την αρχική μορφή του, τύλιξε το σπαθί και συνέχισε το δρόμο του στο ποτάμι που θα το μετέφερε στο μεγάλο νερό που είχαν φτιάξει οι θεοί για να γιατρέψουν τη δίψα που είχαν.

» Πέρασε ο καιρός και το σπαθί στο νερό άρχισε να παλιώνει και να σκουριάζει, έχασε την κόψη του και τα ψάρια το πλησίαζαν χωρίς φόβο και το κορόιδευαν. Με πόνο αποσύρθηκε το σπαθί από το νερό του χειμάρρου. Χωρίς κόψη και νικημένο πια, διαμαρτυρήθηκε: "Είμαι πιο δυνατό από εκείνο, αλλά δεν μπορώ να του κάνω ζημιά, κι αυτό, χωρίς να παλέψει, με νίκησε". Πέρασε το ξημέρωμα κι ήρθε ο ήλιος να σηκώσει τον άντρα και τη γυναίκα που είχαν κουραστεί μαζί για να φτιάξουν νέους. Βρήκαν ο άντρας κι η γυναίκα το σπαθί σε μια σκοτεινή γωνιά, την πέτρα κομματιασμένη, το δέντρο κομμένο και το νερό του χειμάρρου να τραγουδάει...

» Τέλειωσαν οι παππούδες να διηγούνται την ιστορία του σπαθιού, του δέντρου, της πέτρας και του νερού και είπαν: "Υπάρχουν φορές που πρέπει να παλέψουμε σαν να ήμασταν σπαθί ενάντια στο ζώο, υπάρχουν φορές που πρέπει να παλέψουμε σαν δέντρο απέναντι στην καταιγίδα, υπάρχουν φορές που πρέπει να παλέψουμε σαν πέτρα ενά-

ντια στο χρόνο. Αλλά υπάρχουν φορές που πρέπει να παλέψουμε όπως το νερό απέναντι στο σπαθί, το δέντρο, την πέτρα. Αυτή είναι η ώρα να γίνουμε νερό και να συνεχίσουμε το δρόμο μας προς το ποτάμι που μας φέρνει στο μεγάλο νερό όπου γιατρεύουν τη δίψα τους οι μεγάλοι θεοί, οι πρώτοι, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο"».

«Έτσι έκαναν οι παππούδες μας» είπε ο γερο-Αντόνιο. «Αντιστάθηκαν όπως το νερό αντιστέκεται στα πιο άγρια χτυπήματα. Έφτασε ο ξένος με τη δύναμή του, τρόμαξε τους αδύναμους, πίστεψε πως νίκησε και με τον καιρό πάλιωσε και σκούριασε. Κατέληξε ο ξένος σε μια γωνιά γεμάτος πόνο και χωρίς να καταλάβει γιατί, αν και νίκησε, ήταν χαμένος».

Ο γερο-Αντόνιο ξανανάβει την πίπα και τα ξύλα της φωτιάς και προσθέτει:

«Έτσι νίκησαν οι πιο μεγάλοι και σοφοί παππούδες μας το μεγάλο πόλεμο με τον ξένο. Ο ξένος έφυγε. Εμείς εδώ είμαστε, όπως το νερό του χειμάρρου συνεχίζουμε να πορευόμαστε προς το ποτάμι που θα πρέπει να μας πάει στο μεγάλο νερό όπου γιατρεύουν τη δίψα τους οι πρώτοι, οι πιο μεγάλοι θεοί, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο...»

Έφυγε το ξημέρωμα και μαζί του έφυγε κι ο γερο-Αντόνιο. Εγώ συνέχισα το δρόμο του ήλιου, προς τη δύση, ακολουθώντας ένα χείμαρρο που στριφογυρνούσε ως το ποτάμι. Μπροστά στον καθρέφτη, ανάμεσα στον ήλιο της ανατολής και τον ήλιο της δύσης, βρίσκεται το γλυκό χάδι του ήλιου του μεσονυκτίου. Μια ανακούφιση που είναι πληγή. Ένα νερό που είναι δίψα. Μια συνάντηση που συνεχίζει να είναι αναζήτηση...

Όπως το σπαθί του παραμυθιού του γερο-Αντόνιο, η κυ-

βερνητική επίθεση του Φεβρουαρίου εισχώρησε χωρίς καμιά δυσκολία στις περιοχές των Ζαπατίστας. Ισχυρό, εκθαμβωτικό, με όμορφη λαβή, το σπαθί της Εξουσίας χτύπησε τη Ζαπατιστική Ζώνη. Όπως το σπαθί της ιστορίας του γερο-Αντόνιο έκανε μεγάλο θόρυβο και φασαρία, όπως αυτό, τρόμαξε μερικά ψάρια. Όπως στο παραμύθι του γερο-Αντόνιο, το χτύπημά του ήταν μεγάλο, δυνατό... και άχρηστο. Όπως το σπαθί της ιστορίας του γερο-Αντόνιο, εξακολουθεί να είναι μέσα στο νερό, να σκουριάζει και να παλιώνει. Το νερό; Συνεχίζει το δρόμο του, τυλίγει το σπαθί και χωρίς να του δίνει σημασία, φτάνει μέχρι το ποτάμι που θα πρέπει να το πάει μέχρι το μεγάλο νερό όπου γιατρεύουν τη δίψα οι πρώτοι θεοί, οι μεγάλοι, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο...

XIV

Ο γερο-Αντόνιο ακόνιζε τη ματσέτα του και κάπνιζε στην είσοδο της καλύβας του. Εγώ λαγοκοιμόμουν στο πλάι του σκεπασμένος με το τραγούδι των γρύλων και την κούραση. Έτσι όπως δέκα χρόνια πριν και δέκα χρόνια μετά τον κοφτερό καπνό του τσιγάρου του γερο-Αντόνιο, ο ουρανός ήταν θάλασσα νυχτερινή, τόσο μεγάλος που δε φαινόταν τέλος ούτε αρχή. Το φεγγάρι πήγε να ξεπροβάλει μόλις λίγα λεπτά πριν. Ένα σύννεφο φωτός σημάδεψε την κορυφή του βουνού, που με ασημένιο μπαλκόνι έμοιαζε, για τους ερωτευμένους, βατήρας για μια βουτιά στο κενό, πλατφόρμα για μια νέα πτήση. Μια χρυσή χαραγματιά μόλις έκλεισε το μάτι στην κοιλάδα που την περίμενε. Μετά άλλαξε το χρυσάφι σε ασημένιο κι από εκεί σε άσπρο μαργαριταρένιο. Μετά πανί φουσκωμένο και μπαλωμένο τινάχτηκε προς τα επάνω. Πλέοντας πέρασε η νύχτα. Κάτω περίμεναν η σιωπή και η νοσταλγία.

Δεκέμβρης, 1975, 1985, 1995. Πάντα η θάλασσα ν' ανοίγεται προς την ανατολή. Δεν έβρεχε, αλλά το κρύο μούσκευε τα ρούχα και τον ανήσυχο κι ασφυκτικό ύπνο στον οποίο βυθιζόμασταν αργά. Ο γερο-Αντόνιο, κοιτάζοντας με την άκρη του ματιού του, επιβεβαίωσε ότι ήμουν ξύπνιος και με ρώτησε: «Τι ονειρεύτηκες;».

«Τίποτα» του είπα καθώς έψαχνα για την πίπα και τον καπνό στη θήκη για τις σφαίρες. «Άσχημο λοιπόν. Ονειρευόμενος κανείς ονειρεύεται και γνωρίζει τον εαυτό του. Ονειρευόμενος μαθαίνει» απάντησε ο γερο-Αντόνιο καθώς ξανάρχιζε να χαϊδεύει με αργές κινήσεις τη μεταλλική λάμα της ματσέτας του.

«Άσχημο; Γιατί;» ρώτησα ανάβοντας την πίπα.

Ο γερο-Αντόνιο σταμάτησε τη δουλειά του κι αφού σιγουρεύτηκε ότι η λάμα ήταν ακονισμένη, άφησε τη ματσέτα του στο πλάι. Με χέρια και χείλη άρχισε να φτιάχνει ένα τσιγάρο και να αφηγείται μια ιστορία:

Η ιστορία των ονείρων

«Την ιστορία που θα σου διηγηθώ δε μου τη διηγήθηκε κανένας. Καλά, μου τη διηγήθηκε ο παππούς μου, αλλά αυτός μού δήλωσε πως θα την καταλάβαινα μονάχα όταν θα την ονειρευόμουν. Έτσι σου διηγούμαι την ιστορία που ονειρεύτηκα κι όχι αυτήν που μου 'πε ο παππούς μου»· ο γερο-Αντόνιο τεντώνει τα πόδια του και τρίβει τα κουρασμένα του γόνατα. Αφήνει να βγει ο καπνός που σκιάζει το καθρέφτισμα του φεγγαριού στο ατσαλένιο φύλλο που αναπαύεται στα πόδια του και συνεχίζει...

«Σε κάθε ζάρα του δέρματος που γεννιέται στο πρόσωπο των μεγάλων παππούδων, φυλάσσονται και ζουν οι θεοί μας. Είναι ο μακρινός χρόνος που φτάνει μέχρις εμάς. Πορεύεται στο χρόνο η λογική των προγόνων μας. Με το στόμα των γέρων, των πιο γέρων, μιλούν οι μεγάλοι θεοί, εμείς ακούμε. Όταν τα σύννεφα ξαπλώνουν πάνω στη γη, μόλις

γραπωμένα με τα χεράκια τους από τα βουνά, τότε κατεβαίνουν οι πρώτοι θεοί να παίξουν με τους άντρες και τις γυναίκες, πράγματα αληθινά να τους διδάξουν. Λίγο φαίνονται οι πρώτοι θεοί, έχουν στο πρόσωπό τους τη νύχτα και τη συννεφιά. Όνειρα είναι που ονειρευόμαστε για να γίνουμε καλύτεροι.

» Με τα όνειρα μας μιλούν και μας διδάσκουν οι πρώτοι θεοί. Ο άνθρωπος που δεν ξέρει να ονειρεύεται, μένει πολύ μόνος και κρύβει την άγνοιά του στο φόβο. Για να μπορούν να μιλούν, για να μπορέσουν να κατακτήσουν τη γνώση και την αυτογνωσία, οι πρώτοι θεοί δίδαξαν τους άντρες και τις γυναίκες από καλαμπόκι να ονειρεύονται, και τους έδωσαν nagual[21], ώστε μ' αυτούς να πορευτούν στη ζωή.

» Οι nagual των αντρών και των γυναικών των αληθινών είναι το τζάγκουαρ, ο αετός και το κογιότ. Το τζάγκουαρ για να πολεμούν, τον αετό για να πετούν στα όνειρα και το κογιότ για να σκέφτονται και να μη δίνουν σημασία στην απάτη αυτού που έχει την εξουσία.

» Στον κόσμο των θεών των πρώτων, αυτών που έφτιαξαν τον κόσμο, όλα είναι όνειρο. Είναι η γη που ζούμε και πεθαίνουμε ένας μεγάλος καθρέφτης του ονείρου, όπου ζουν οι θεοί. Όλοι μαζί έρχονται οι θεοί. Ίσοι είναι. Δεν υπάρχει κάποιος που είναι πάνω και κάποιος που είναι κάτω. Είναι η αδικία που γίνεται κυβέρνηση αυτή που διαλύει τον κόσμο και βάζει λίγους επάνω και πολλούς κάτω. Δεν

---

21. nagual: ζώο-προστάτης που υποτίθεται ότι αντιστοιχεί στον καθένα. Τον προστατεύει και του προσδίδει ιδιότητες ή ικανότητές του.

είναι έτσι στον κόσμο. Ο κόσμος ο αληθινός, ο μεγάλος καθρέφτης του ονείρου των πρώτων θεών, αυτών που γέννησαν τον κόσμο, είναι πολύ μεγάλος κι όλους τούς δείχνει ίσους. Δεν είναι όπως ο τωρινός κόσμος που μικρό τον κάνουν, ώστε οι λίγοι να είναι επάνω κι οι πολλοί κάτω. Ο τωρινός κόσμος δεν είναι σωστός, δεν είναι καλός καθρέφτης που καθρεφτίζει τον κόσμο των ονείρων όπου ζουν οι πρώτοι θεοί.

» Γι' αυτό οι θεοί χάρισαν στους ανθρώπους από καλαμπόκι έναν καθρέφτη που λέγεται αξιοπρέπεια. Σ' αυτόν οι άνθρωποι φαίνονται ίσοι και εξεγείρονται αν δεν είναι ίσοι. Έτσι άρχισε η εξέγερση των πρώτων μας παππούδων, αυτών που σήμερα πεθαίνουν μέσα μας για να ζήσουμε εμείς.

» Ο καθρέφτης της αξιοπρέπειας χρησιμεύει για να νικά τα δαιμόνια που σκορπούν το σκοτάδι. Ιδωμένος στον καθρέφτη, ο άρχοντας του σκότους φαίνεται όπως το τίποτα που τον αποτελεί. Σαν να μην ήταν τίποτα, σε τίποτα μεταβάλλεται μπροστά στον καθρέφτη της αξιοπρέπειας, ο άρχοντας του σκότους, αυτός που άνισο κάνει τον κόσμο.

» Τέσσερα σημεία έβαλαν οι θεοί για να είναι ο κόσμος ξαπλωμένος. Όχι γιατί ήταν κουρασμένος, αλλά για να πορεύονται ίσοι οι άντρες κι οι γυναίκες, για να χωρούν όλοι, για να μην είναι κανείς πάνω από τον άλλο. Δύο σημεία έβαλαν οι θεοί για να μπορεί κανείς να πετάξει ή να μένει στη γη. Ένα σημείο έβαλαν οι θεοί για να πορεύονται οι άντρες κι οι γυναίκες οι αληθινοί. Εφτά είναι τα σημεία που δίνουν νόημα στον κόσμο και δουλειά στους άντρες και τις γυναίκες τους αληθινούς: το εμπρός και το πίσω, το ένα και το άλλο πλευρό, το πάνω και το κάτω και το έβδομο είναι ο

δρόμος που ονειρευόμαστε, ο προορισμός των αντρών και γυναικών από καλαμπόκι, των αληθινών.

» Ένα φεγγάρι στο κάθε στήθος χάρισαν οι θεοί στις γυναίκες μητέρες για να θρέφουν με το όνειρο τους νέους άντρες και γυναίκες. Μ' αυτούς έρχεται η ιστορία και η μνήμη, χωρίς αυτούς ο θάνατος και η λύπη. Έχει η γη, η μεγάλη μας μητέρα, δυο στήθη για τους άντρες και τις γυναίκες τους αληθινούς, λένε "πάμε να ονειρευτούμε", λένε, κι εννοούν "πάμε να αγωνιστούμε"».

Σώπασε ο γερο-Αντόνιο. Σώπασε ή εγώ κοιμήθηκα. Ονειρεύομαι ότι ονειρεύομαι, ονειρεύομαι ότι ξέρω...

Επάνω, το στήθος της σελήνης χάριζε γάλα στο δρόμο του Σαντιάγο[22]. Η αυγή ήταν βασίλισσα κι όλα ήταν έτοιμα για πράξεις, όνειρα κι αγώνες.

---

22. Δρόμος του Σαντιάγο: Άλλο όνομα για το γαλαξία. Σύμφωνα με την παράδοση της καθολικής εκκλησίας, ο γαλαξίας, όπως διακρίνεται στο στερέωμα, αντικατοπτρίζει ή καθοδηγεί (ως άλλο αστέρι της Βηθλεέμ) την πορεία των προσκυνητών προς την πόλη Σαντιάγο ντε Κομποστέλλα (στην επαρχία της Γαλικίας στη Β.Δ. Ισπανία) και την εκκλησία του ομώνυμου αγίου. Έτσι σ' αυτήν τη φράση ο συγγραφέας συνδυάζει τους δύο μύθους που αναφέρονται στο γαλαξία: τον αρχαιοελληνικό και το ρωμαιοκαθολικό.

XV

Η ιστορία του ουράνιου τόξου

Ήταν πια αργά για να σταματήσει να είναι. Υπήρχε αυτό το λαμπερό γκρι που προαναγγέλλει επίσης το ξημέρωμα. Ο γερο-Αντόνιο τελείωσε το βόλεμα των τσουβαλιών καφέ κι ήρθε να κάτσει στο πλάι μου. Εγώ περίμενα την άφιξη ενός συνδέσμου που θα με βοηθούσε να διασχίσω ένα χωριό, όπου δεν υπήρχαν σύντροφοι. Έπρεπε να διασχίσουμε την περιοχή. Ξημέρωνε Γενάρης και ξημέρωνε 1986. Εποχή που κρυβόμασταν ακόμα, κρυβόμασταν από εκείνους, μέρος των οποίων θα γινόμασταν σε λίγο. Εγώ κοιτούσα προς τη δύση και, κρυμμένος πίσω από τον καπνό της πίπας, προσπαθούσα να ονειρευτώ ένα αλλιώτικο πρωινό.

Ο γερο-Αντόνιο έμεινε σιωπηλός και μόλις που έκανε ένα θόρυβο, τον αναγκαίο για να ετοιμάσει ένα στριφτό τσιγάρο από αυτά που προαναγγέλλαν καπνό και ιστορίες. Αλλά ο γερο-Αντόνιο δε μίλησε. Έμεινε να κοιτάζει προς τα εκεί που κοίταζα εγώ και περίμενε υπομονετικά να μιλήσω εγώ:

«Μέχρι πότε θα κρυβόμαστε από τον κόσμο μας;» είπα, ενώ το τελευταίο σύννεφο καπνού δραπέτευε από την πίπα.

Ο γερο-Αντόνιο καθάρισε το λαιμό του και αποφάσισε επιτέλους να ανάψει το τσιγάρο και το λόγο. Αργά, όπως κάποιος ανανεώνει την ελπίδα, ο γερο-Αντόνιο ξαναφώτισε το απόγευμα με την...

Ιστορία των 7 ουράνιων τόξων

«Πολύ στην αρχή των κόσμων, όπου αργότερα πορεύτηκαν οι πιο μεγάλοι μας παππούδες, οι πιο μεγάλοι θεοί, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο, οι πρώτοι, κατέβηκαν να κουβεντιάσουν με τους άντρες και τις γυναίκες από καλαμπόκι. Ήταν ένα απόγευμα σαν και τούτο, με κρύο, βροχή κι έναν ασθενικό ήλιο. Κάθισαν οι πρώτοι πρώτοι θεοί να κουβεντιάσουν με τους άντρες και τις γυναίκες από καλαμπόκι και να κάνουν συμφωνίες για τους δρόμους που θα έπρεπε να ακολουθήσουν οι άντρες και οι γυναίκες, οι αληθινοί. Γιατί αυτοί οι θεοί, που ήταν οι πιο πρώτοι, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο, δεν ήταν από αυτούς που διατάζουν, όπως οι θεοί που ήρθαν μετά. Δεν ήταν από αυτούς που διατάζουν, οι πρώτοι θεοί, ψάχναν τη συμφωνία την καλή μεταξύ αυτών και των αντρών και γυναικών από καλαμπόκι. Έψαχναν πάντα να φτάσουν στον καλό το δρόμο όλοι μαζί, με καλή συμφωνία και καλό λόγο. Κι έτσι βρίσκονταν εκείνο το απόγευμα, που ήταν από τα πρώτα του κόσμου του πρώτου, να κουβεντιάζουν οι θεοί οι πιο μεγάλοι με τους ισάξιούς τους, τους άντρες και τις γυναίκες από καλαμπόκι.

» Συμφωνία έκαναν να ψάξουν τις συμφωνίες τις καλές με άλλους άντρες και γυναίκες, με άλλες γλώσσες κι άλλες σκέψεις. Έπρεπε να προχωρήσουν οι άντρες κι οι γυναίκες από καλαμπόκι, πολύ μακριά μέσα στην καρδιά τους για να ψάξουν τις λέξεις που οι άλλοι άντρες και γυναίκες, άλλα χρώματα, άλλες καρδιές θα καταλάβαιναν.

» Κι έτσι συμφώνησαν για τις δουλειές που έπρεπε να κάνουν οι άντρες και οι γυναίκες από καλαμπόκι για να φτιάξουν έναν κόσμο καλό.

» Κι έτσι συμφώνησαν ότι εφτά ήταν οι δουλειές οι πιο πρώτες, οι πιο σημαντικές για να μας κάνουν καινούριους. Και μίλησαν οι εφτά πρώτοι θεοί, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο, λέγοντας πως εφτά ήταν οι δουλειές που έπρεπε να γίνουν για να γίνει ο κόσμος καλός και να μας κάνει καινούριους. Έλεγαν οι πιο μεγάλοι θεοί ότι εφτά έπρεπε να είναι, γιατί εφτά ήταν οι αέρηδες ή οι ουρανοί που σκέπη έβαζαν στον κόσμο κι έτσι έλεγαν οι θεοί οι πρώτοι ότι αυτοί ήταν οι εφτά ουρανοί. Ο έβδομος ουρανός, ο ουρανός του nohochaacyum, ήταν ο μεγάλος πατέρας Chaac. Στον έκτο ουρανό ήταν οι chaacob ή θεοί της βροχής. Στον πέμπτο οι kuilob kaaxob, οι κύριοι του χέρσου. Στον τέταρτο ουρανό οι φύλακες των ζώων. Στον τρίτο ουρανό τα κακά πνεύματα. Στο δεύτερο οι θεοί του ανέμου. Στον πρώτο, αμέσως πάνω απ' τη γη, οι balamob που φυλάν τους σταυρούς του χωριού και των χωραφιών. Στα έγκατα ήταν ο kisin, ο θεός του σεισμού και του φόβου, ο διάβολος.

» Κι ακόμη έλεγαν οι πρώτοι θεοί ότι εφτά ήταν τα χρώματα κι εφτά ο αριθμός τους όταν μετριόντουσαν. Και την ιστορία των χρωμάτων σ' τη διηγήθηκα ήδη την άλλη φορά και εκείνη των εφτά δουλειών θα σ' την πω μετά, εάν υπάρχει χρόνος και τρόπος να την ακούσεις και να σου μιλήσω» αποτελειώνει ο γερο-Αντόνιο ενώ τραβάει την τελευταία ρουφηξιά από το τσιγάρο του.

Μετά έρχεται η σιωπή, την οποία ο γερο-Αντόνιο ξαναγεμίζει με καπνό και όνειρα. Μια μικροσκοπική αστραπή στο σπίρτο που έχει στο χέρι του και συνεχίζει η φωτιά:

«Κι έτσι οι άντρες κι οι γυναίκες από καλαμπόκι συμφώνησαν να κάνουν τις εφτά δουλειές για να γίνει ο κόσμος καλός και κοίταζαν στο μέρος, όπου ο ήλιος κι η σελήνη

γέρνουν για να κοιμηθούν και ρώτησαν τους πρώτους θεούς, πόσο έπρεπε να περπατήσουν για να κάνουν αυτές τις εφτά δουλειές που χρησιμεύουν για να γίνει ο κόσμος καινούριος κι έτσι οι πρώτοι θεοί είπαν ότι εφτά φορές το εφτά θα περπατήσουν, θα περπατήσουν το εφτά γιατί έτσι είχε βγει το νούμερο που θυμίζει πως δεν μπορούν να είναι όλοι ζευγάρια κι ότι πάντα μπορεί να υπάρχει χώρος για κάποιον άλλο. Κι έτσι οι άντρες κι οι γυναίκες από καλαμπόκι είπαν εντάξει και γύρισαν να κοιτάξουν προς το βουνό που κουτάκι ήταν για να φυλάει τα στήθη της μητέρας γης, με βάρδιες, ένας την ημέρα, τη νύχτα η άλλη. Και κοιτάζοντας οι άντρες κι οι γυναίκες από καλαμπόκι αναρωτήθηκαν πώς ξέρουν πόσες φορές είναι το εφτά φορές το εφτά να περπατάς το νούμερο εφτά κι οι θεοί οι πρώτοι είπαν πως ούτε αυτοί ήξεραν, γιατί ήταν μεν οι πρώτοι θεοί, αλλά δεν ήξεραν τα πάντα κι έπρεπε να μελετήσουν πολύ και γι' αυτό μετά δεν έφευγαν παρά έμειναν εκεί με τους άντρες και τις γυναίκες από καλαμπόκι και βάλθηκαν να σκέφτονται όλοι μαζί, ώστε όλοι μαζί να βρουν τον καλό το δρόμο που καινούριο θα έκανε τον κόσμο.

» Και σ' αυτό το σημείο βρίσκονταν, δηλαδή σκεπτόμενοι, δηλαδή γνωρίζοντας, δηλαδή μιλώντας, δηλαδή μαθαίνοντας, δηλαδή βρισκόμενοι, όταν η βροχή κρεμάστηκε ακριβώς στη μέση του απογεύματος, χωρίς να πέφτει ούτε να σηκώνεται, μονάχα βρισκόμενη εκεί, και οι άντρες κι οι γυναίκες από καλαμπόκι απέμειναν να κοιτάζουν κι επίσης οι πρώτοι θεοί απέμειναν να κοιτάζουν και εκεί αρχίζει να διαγράφεται ένα γεφύρι από φως και σύννεφα και χρώματα κι από το βουνό ερχόταν το γεφύρι και στην πεδιάδα πήγαινε και σε λίγο ξεκάθαρα φαινόταν ότι το γεφύρι των χρωμάτων των σύννε-

φων και του φωτός δεν οδηγούσε πουθενά ούτε ερχόταν από κάπου παρά μονάχα υπήρχε, κι έτσι κατάλαβαν πως το γεφύρι των χρωμάτων, των σύννεφων και του φωτός δεν πάει ούτε έρχεται, παρά χρησιμεύει για να πας και να 'ρθεις κι έτσι χαρήκαν όλοι όσοι σκέφτονταν και μάθαιναν και κατάλαβαν ότι αυτό ήταν το καλό, να είσαι γεφύρι για να πάνε και να 'ρχονται οι κόσμοι οι καλοί, οι καινούριοι που γινόμαστε. Και γρήγορα βγάλαν οι μουσικοί τα όργανά τους και γρήγορα σηκώθηκαν όρθιοι οι πρώτοι θεοί κι οι άντρες κι οι γυναίκες οι αληθινοί και να χορεύουν βάλθηκαν γιατί πια ήταν λίγο κουρασμένοι να σκέφτονται, να γνωρίζουν, να μιλούν, να μαθαίνουν. Κι όταν πια τελείωσαν το χορό, ξανασυγκεντρώθηκαν και βρήκαν ότι εφτά φορές το εφτά σήμαινε ότι εφτά ουράνια τόξα με εφτά χρώματα έπρεπε να περπατήσουν για να μπορέσουν να κάνουν τις εφτά κύριες δουλειές. Και τότε πια κατάλαβαν επίσης ότι, τελειώνοντας τις εφτά, θα ακολουθούσαν άλλες εφτά, γιατί τα γεφύρια από σύννεφα, χρώματα και φως δεν πάνε ούτε έρχονται, δεν έχουν αρχή ούτε τέλος, δεν αρχίζουν ούτε τελειώνουν, παρά περνάνε την ώρα τους διασχίζοντας πάντα από τη μια πλευρά στην άλλη. Κι έτσι έμεινε η συμφωνία που έκαναν οι πρώτοι θεοί με τους άντρες και τις γυναίκες τους αληθινούς. Γι' αυτό, από εκείνο το απόγευμα της χαράς και της γνώσης, οι άντρες κι οι γυναίκες από καλαμπόκι, οι αληθινοί, περνούν τη ζωή τους φτιάχνοντας γεφύρια και όταν πεθάνουν, ακόμα και τότε, φτιάχνουν γεφύρια. Γεφύρια πάντα από χρώματα και σύννεφα και φως, γεφύρια πάντα για να πηγαίνουν από τη μια πλευρά στην άλλη, για να κάνουν τις δουλειές που γεννούν τον κόσμο τον καινούριο, που καλούς μάς κάνει, εφτά φορές το εφτά περπατούν το εφτά οι άντρες και οι γυναίκες από κα-

λαμπόκι, οι αληθινοί. Φτιάχνοντας γεφύρια ζούνε, φτιάχνοντας γεφύρια πεθαίνουν...»

Σωπαίνει ο γερο-Αντόνιο. Εγώ έχω μείνει να τον κοιτάω κι είμαι έτοιμος να τον ρωτήσω τι σχέση έχει αυτό με την ερώτησή μου ως πότε θα κρυβόμαστε, όταν ένα φως τού ζωντανεύει τη ματιά και χαμογελώντας μού κάνει νόημα προς το βουνό, στη δύση. Εγώ γυρίζω και βλέπω ένα ουράνιο τόξο που ούτε πάει ούτε έρχεται, που απλώς βρίσκεται εκεί, γεφυρώνοντας κόσμους, γεφυρώνοντας όνειρα...

XVI

Στις νύχτες τις πιο σκοτεινές, έρχονται εδώ να συναντηθούν οι πιο μεγάλοι θεοί, οι πρώτοι, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο. Και μιλούν το λόγο τους εδώ, οι θεοί οι πρώτοι, και διηγούνται τα καλά και τ' άσχημα, και διηγούνται τις χαρές και τις λύπες τους, γιατί οι πιο μεγάλοι θεοί, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο, οι πρώτοι, έχουν τα δάκρυα και τα γέλια τους, και μερικές φορές απελπίζονται που δε βρίσκουν τον τρόπο να τα πούνε στους άντρες και τις γυναίκες και λέγεται ότι λένε ότι ακόμα έχουν πολλά να πουν και περπατούν τη νύχτα για να βρουν τον γερο-Αντόνιο και του λένε στο αυτί το λόγο τον αληθινό κι ο γερο-Αντόνιο, αν και πεθαμένος, παρ' όλα αυτά στρίβει ένα τσιγάρο, και αρχίζει να καπνίζει και μες στα σύννεφα του καπνού γράφει τις ιστορίες που οι πιο μεγάλοι θεοί, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο, οι πρώτοι, του υπαγορεύουν για να βρει τον τρόπο να τις μάθουν οι άντρες κι οι γυναίκες από καλαμπόκι, οι αληθινοί, κι εγώ λέω πως γι' αυτό καπνίζει τόσο ο γερο-Αντόνιο, καπνίζει για να μην ξεχαστούν οι ιστορίες που του λένε οι θεοί κι ακόμα περπατά τη νύχτα ο γερο-Αντόνιο και τη νύχτα με βρίσκει για να κουβεντιάσουμε ή μοναχά για να του δανείσω ένα σπίρτο ν' ανάψει ένα τσιγάρο και απόψε με βρήκε και του το άναψα το σπίρτο κι η φλογίτσα τού φώ-

τισε το πρόσωπο όταν πλησίασε ν' ανάψει το τσιγάρο κι εγώ είδα τα μάτια του και με είδα μες στα μάτια του και σ' αυτά δεν ήμουν μόνος, ήμουν καθισμένος με τον γερο-Αντόνιο, όπως εκείνη τη νύχτα του Απρίλη, πάνε δέκα χρόνια, όταν η πίεση στο στήθος μ' έπνιγε και παρ' όλα αυτά βρισκόμασταν εκεί κι οι δυο καπνίζοντας, βλέποντας τη φωτιά και τα πόδια μας, γιατί παραπέρα δε φαινόταν τίποτα, κι εγώ νομίζω πως από το πολύ το κοίταγμα των ποδιών, μέσα από τον καπνό της φωτιάς, του τσιγάρου και της πίπας, ο γερο-Αντόνιο θυμήθηκε κάτι και τότε μου διηγήθηκε την...

Ιστορία των δρόμων και των οδοιπόρων

«Στο πριν δεν υπήρχε μετά. Ο χρόνος ήταν τελείως στάσιμος, έτσι δα όπως είναι τώρα η νύχτα. Στο πριν βρίσκονταν οι θεοί οι πιο μεγάλοι, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο, οι πρώτοι. Καθισμένοι ήσαν οι θεοί, δεν είχαν πού να πάνε, γιατί στο πριν δεν υπήρχε μετά, κι έτσι λοιπόν δεν άλλαζαν θέση γιατί δεν μπορούσαν να πουν πως πριν ήταν σε μια μεριά και μετά σε άλλη. Έτσι ήταν οι θεοί στο πριν, κι άρχιζε να μπαίνει στη σκέψη τους ότι ήταν αναγκαίο να εφεύρουν το μετά, γιατί αλλιώς πολύ θλιμμένος θα 'ταν ο κόσμος, πάντα σταματημένος στο πριν χωρίς να φτάνει ποτέ στο μετά. Και τότε ένας από τους εφτά θεούς είπε στους άλλους, δηλαδή στον εαυτό του, ότι έπρεπε να βρουν τον τρόπο να φτάσουν στο μετά και να μην είναι συνέχεια στο πριν και τότε οι θεοί συμφώνησαν και είπαν ναι, ότι είναι πολύ καλή ιδέα να βρούνε το μετά και έτσι βάλθηκαν να χορεύουν από τη χαρά τους, αλλά δεν μπορούσαν να χορέψουν πολύ για-

τί βρίσκονταν συνέχεια στην ίδια θέση, δηλαδή στο πριν, και τότε, έτσι όπως χόρευαν στην ίδια θέση, άρχισαν να πέφτουν ο ένας πάνω στον άλλο και πάνω στο χορό τους πετάχτηκαν στη μια μεριά οι μεν και στην άλλη οι δε κι έτσι το πριν έγινε λιγάκι πιο φαρδύ και με εφτά ακτινούλες κι ένα αστεράκι έμοιαζε το πριν γιατί ακόμα ήταν πολύ μικρό κι έτσι οι θεοί κατάλαβαν ότι πια είχαν εφεύρει το μετά γιατί πριν ήταν όλοι στριμωγμένοι σ' ένα σημείο και τώρα, δηλαδή μετά, ήταν πια λιγάκι πιο απλωμένοι, και πολύ ευχαριστημένοι έμειναν οι θεοί και το 'ριξαν στο χορό, γιατί ανέκαθεν έτσι ήταν αυτοί οι θεοί που όλο να χορεύουν ήθελαν και μονάχα ψάχναν πρόφαση για να αρχινήσουν τη μαρίμπα και το κούνημα των γοφών, και τότε κατάλαβαν ότι το μετά παρέμενε πολύ μικρό γιατί πια δεν προχωρούσαν και το πριν εκεί πιο πέρα ήταν πολύ πολύ κοντά και τότε σοβάρεψαν πολύ και συμφώνησαν να συναντηθούν και πάλι στο πριν για να κάνουν μια καλή ανάλυση της κατάστασης και να βγάλουν μια καλή απόφαση για το πώς να μεγαλώσουν το μετά και να μη μένει τόσο κοντά στο πριν, κι έτσι συναντήθηκαν οι θεοί σε μια συνέλευση, κάτι σαν προπαρασκευαστική, κι εκεί σκέφτηκαν πώς είχαν φτάσει να σχηματίσουν τις εφτά ακτινούλες και το ένα αστεράκι και τότε θυμήθηκαν ότι αυτό έγινε τότε που βάλθηκαν να χορεύουν όλοι μαζί και συγκρούστηκαν και πετάχτηκαν στη μια μεριά και στην άλλη κι ότι αυτό συνέβη στο πριν αλλά ότι στο μετά ήταν ήδη απλωμένοι κι έτσι όταν χόρευαν δεν συγκρούονταν πια κι έτσι δεν έφευγαν στη μια μεριά και στην άλλη. Κι έτσι οι θεοί έμειναν πολύ ευχαριστημένοι άλλη μια φορά και δώσ' του πάλι με το χορό και άντε πάλι συγκρούονται και άντε πάλι μένουν στο μετά κι έτσι μένουν χωρισμένοι,

κι έτσι ξανασοβαρεύουν και ξανασυναντιούνται στο πριν και κάμποση ώρα την περνούν έτσι, μεταξύ του πριν και του μετά, μεταξύ του να σοβαρεύουν και να το ρίχνουν στο χορό, κι εκεί θα βρίσκονταν ακόμα, σ' ένα πριν και σ' ένα μετά πολύ μικρό, αν δεν τους έμπαινε μια καλή ιδέα στο κεφάλι τους και συμφώνησαν να συντροφεύουν τον καθένα όλοι μαζί στο μετά που του αντιστοιχούσε κι εκεί έκαναν άλλον ένα χορό κι άλλο ένα σπρωξίδι κι έβγαιναν εφτά ακτινούλες από κάθε μια από τις εφτά ακτινούλες τις πρώτες, κι ύστερα πήγαιναν στο μετά κάποιου άλλου κι έκαναν το ίδιο κι έτσι έκαναν εφτά φορές κι έτσι συναντήθηκαν εκ νέου στο πριν και είδαν ότι το μετά βρισκόταν πια λιγάκι πιο απομακρυσμένο από το πριν αλλά ακόμα ήταν πολύ μικρό κι είχαν πια εφτά φορές το εφτά ακτινούλες κι είδαν ότι ήταν καλό αλλά όχι αρκετό κι ότι το πριν και το μετά έπρεπε να είναι πολύ απομακρυσμένα το ένα από το άλλο κι ότι έπρεπε να επαναλάβουν το χορό τώρα στο μετά του πριν που ήταν μετά του πριν του πρώτου κι είδαν ότι ήταν πολύ πολύπλοκη αυτή η δουλειά κι είχαν ακόμα να φτιάξουν τον κόσμο, γιατί αυτοί ήταν οι θεοί οι πιο μεγάλοι, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο, οι πρώτοι, κι έτσι συμφώνησαν να δημιουργήσουν κάποιους που να αναλάβουν τη δουλειά του χορού και το να σοβαρεύουν και να συναντιούνται και να χωρίζουν για να ανοίγουν το πριν και το μετά, κι έτσι είπαν ότι έπρεπε να βγάλουν ένα όνομα στις ακτινούλες που έβγαιναν μετά από κάθε σοβαρότητα και κάθε χορό και τις έβγαλαν "δρόμους" αυτές τις ακτινούλες και αυτούς που θα αναλάμβαναν τη δουλειά τούς έβγαλαν "οδοιπόρους" και τους εξήγησαν ποια ήταν η δουλειά τους κι ότι δεν ήταν εύκολη γιατί κάθε λίγο και λιγάκι έπρεπε να γυρίζουν στο

πριν για να μπορούν να πηγαίνουν πιο μακριά στο μετά κι ότι έπρεπε να μάθουν να χορεύουν και να σοβαρεύουν κι ότι έπρεπε να μάθουν να συναντιούνται και μετά πια πήγαν για ύπνο οι πιο μεγάλοι θεοί, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο, οι πρώτοι, γιατί πολύ είχαν κουραστεί από τον τόσο χορό και την τόση σοβαρότητα κι έστειλαν πια τους οδοιπόρους να φτιάξουν δρόμους κι οι θεοί αποκοιμήθηκαν σχηματίζοντας δρόμους από ακτινούλες που γινόντουσαν αστεράκια, κι έτσι δημιουργήθηκαν οι δρόμοι και οι οδοιπόροι, κι ήταν μια εφεύρεση που προερχόταν από τη σοβαρότητα και τη χαρά των πιο μεγάλων θεών, αυτών που γέννησαν τον κόσμο, των πρώτων...»

Σωπαίνει ο γερο-Αντόνιο. Εγώ παύω να κοιτάζω τα πόδια μου και σηκώνω τα μάτια μου και αντιλαμβάνομαι ότι έχει πάρει να χαράζει κι ότι ο γερο-Αντόνιο δεν είναι πια εκεί κι ότι αυτό συνέβη πριν κι ότι τώρα είναι ένα μετά κι ότι πρέπει να το κάνουμε πιο μεγάλο, με σοβαρότητα και κέφι, συναντώντας ο ένας τον άλλο, επιστρέφοντας στο πριν κάθε τόσο... Αλλά στο μετά η νύχτα συνεχίστηκε κλειστή σαν πόρτα μαύρη κι ήταν πολλές οι σκιές και χρειαζόταν πολλή δουλειά για να βρεις τον ήλιο του μεσονυκτίου, αυτόν που συγκεντρώνει γύρω του το λόγο και την επιθυμία, κι εγώ θυμάμαι ότι ήθελα να σας πω να μη φύγετε κι ότι αν μείνετε θα δείτε ακόμα το φεγγάρι να γίνεται ταμπούρλο και τον άνεμο να χτυπά την επιθυμία. Και θα δείτε ότι οι γρύλοι δεν είναι τίποτα περισσότερο από πεφταστέρια, που έχουν πέσει και ξαπλώσει και διαμαρτύρονται συνέχεια γιατί τα ξυπνάνε κι ότι οι πυγολαμπίδες ζωγραφίζουν ακροθαλασσιές κι ότι μπορείς να μαντέψεις ότι υπάρχει φως ακόμα και στις πιο σκοτεινές γωνιές της νύχτας.

XVII

Αγώνας: Έλεγε ο γερο-Αντόνιο ότι ο αγώνας είναι σαν ένας κύκλος. Μπορεί να ξεκινήσει από οποιοδήποτε σημείο, αλλά ποτέ δεν τελειώνει.

XVIII

Εδώ υπάρχει ένας αγώνας δρόμου μεταξύ του χρόνου και της ζωής.

«Αυτός είναι ο χρόνος της πείνας. Και στην πείνα, ο χρόνος προσπαθεί να σκοτώσει τον άνθρωπο. Μοναχά η ελπίδα ανακουφίζει τον άνθρωπο από την πληγή του χρόνου» έλεγε ο γερο-Αντόνιο όταν, ένα πρωινό του Ιούνη, πριν από δέκα χρόνια, έβλεπε στο χωράφι το καλαμπόκι που μόλις είχε αρχίσει να πετάει βλαστούς. «Δεν υπάρχει καλαμπόκι στην καλύβα, ούτε στο χωράφι. Είναι εποχή της πείνας και της αναμονής. Κοίτα πώς το καλαμπόκι αρχίζει να βάφει πράσινο το χωράφι, κοίτα πώς η βροχή αρχίζει να ανακουφίζει το ξερό και το σκληρό. Τα δυο τους, καλαμπόκι και βροχή, μας λένε ότι πρέπει να περιμένουμε, ότι πρέπει να αντιστεκόμαστε, ότι δεν πρέπει να πεθάνουμε. Θα 'ρθει κάποτε ο καιρός που το καλαμπόκι θα φτάσει στην καλύβα και στο τραπέζι των αντρών και των γυναικών των αληθινών, θα 'ρθει κάποτε ο καιρός που η βροχή θα ξεπλύνει τον πόνο της σκληρής γης. Αλλά μέχρι να 'ρθει ο καιρός αυτού του καιρού, πολλοί πεθαίνουν γιατί τους νικούν η πείνα κι ο πόνος». Ο γερο-Αντόνιο μόλις είχε θάψει ένα από τα παιδιά του. «Δεν τα κατάφερε» είπε ο γερο-Αντόνιο

αφού έβαλε το δεμένο με bejuco[23] σταυρό που σημάδευε τον τάφο ενός κοριτσιού, του κοριτσιού που η δόνια Χουανίτα κι αυτός, ο γερο-Αντόνιο, είχαν κάνει για να ζήσει.

«Πείνα κι άνθρωπος. Άνθρωπος και πείνα[24].

» Έτσι ονομάστηκαν αυτά τα αντίθετα, έτσι ονόμασαν το θάνατο και τη ζωή οι πιο πρώτοι θεοί, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο: πείνα ονομάστηκε ο θάνατος, ζωή ονομάστηκε ο άνθρωπος. Για κάποιο λόγο θα 'ναι έτσι...» είπε ο γερο-Αντόνιο, αφού κοίταξε, απελπισμένος, πώς το καλαμπόκι μόλις που υψωνόταν μερικά εκατοστά από το έδαφος. Άναψε την πίπα και, πηγαίνοντας προς το βουνό, με κάλεσε να τον συνοδέψω να ψάξει ρίζες για να διώξουμε το θάνατο.

---

23. bejuco: σχοινί από φυτό. Εδώ δένει τα δύο κομμάτια ξύλο σε σχήμα σταυρού.
24. Σχήμα λόγου με τις λέξεις hambre-πείνα, hombre-άνθρωπος.

XIX

Χτες η βροχή έμπαζε απ' όλες τις μπάντες. Η καλύβα του γερο-Αντόνιο μοιάζει μια άχρηστη σκιά στην καταιγίδα με την οποία ο Ιούνιος ξαναδίνει ζωή στο καλαμπόκι που έσβηνε πια στη σκληρή γη ενός Μαΐου που βάστηξε πολύ. Εγώ δεν ήξερα αν ήμουν μέσα ή έξω από την καλύβα, μουσκευόμουν το ίδιο σαν να μην υπήρχε στέγη. Έκανα να προφυλάξω το όπλο απ' τη βροχή, περισσότερο για να μην πάει χαμένο το πρωινό καθάρισμα, κι όχι από φόβο πως σε λίγο δεν θα λειτουργεί. Μια εσωτερική αστραπή, η σπίθα του γερο-Αντόνιο που άναβε το τσιγάρο του, μου θύμισε πως, παρά το στάξιμο της στέγης και του πηληκίου, βρισκόμαστε μέσα στην αποθήκη για το καλαμπόκι του γερο-Αντόνιο. Περισσότερο αντανακλαστικά, παρά από όρεξη να καπνίσω, δοκίμασα ν' ανάψω την πίπα, αλλά μια τεράστια στάλα κατέστρεψε τον ταμπάκο που άρχιζε να καπνίζει. Ο γερο-Αντόνιο με παρηγόρησε με τον καλύτερο τρόπο που του ήρθε, κι αυτό που του ήρθε ήταν να μου διηγηθεί την...

Ιστορία της αρχής και του τέλους

«Ήταν πια αρκετή ώρα που το χτες βρισκόταν γέρικο

και μόνο σε μια γωνιά του κόσμου. Ήταν πια αρκετή η ώρα που οι πιο μεγάλοι θεοί, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο, οι πρώτοι, είχαν αποκοιμηθεί. Πολύ είχαν κουραστεί να χορεύουν ή να φτιάχνουν δρόμους και ερωτήσεις. Γι' αυτό είχαν πέσει για ύπνο οι θεοί οι πρώτοι. Είχαν πια μιλήσει με τους άντρες και τις γυναίκες τις αληθινές και είχαν πια συμφωνήσει όλοι μεταξύ τους ότι έπρεπε να συνεχίσουν να πορεύονται. Γιατί πορευόμενος ζούσε ο κόσμος, έτσι είπαν οι πιο μεγάλοι θεοί, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο, οι πρώτοι.

"Μέχρι πότε θα συνεχίσουμε να πορευόμαστε;" αναρωτήθηκαν οι άντρες κι οι γυναίκες από καλαμπόκι.

"Πότε αρχίσαμε λοιπόν;" αποκρίθηκαν μόνοι τους οι άντρες κι οι γυναίκες οι αληθινοί, γιατί έτσι είχαν μάθει από τους πρώτους θεούς, ότι μια ερώτηση απαντιέται με άλλη ερώτηση.

» Αλλά σε λίγο οι θεοί ξύπνησαν. Γιατί οι πιο μεγάλοι θεοί, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο, δεν μπορούν να μένουν κοιμισμένοι όταν ακούν μια ερώτηση κι έτσι ξύπνησαν και βάλθηκαν να παίζουν τη μαρίμπα κι ένα τραγούδι έφτιαξαν με τις ερωτήσεις και χόρευαν και τραγουδούσαν: "Μέχρι πότε θα συνεχίσουμε να πορευόμαστε; Πότε αρχίσαμε λοιπόν;". Κι εκεί θα βρίσκονταν ακόμα, χορεύοντας και τραγουδώντας, εάν δεν ήταν που οι άντρες κι οι γυναίκες οι αληθινοί θύμωσαν και τους είπαν πως φτάνει πια με τόσο χορό και τραγούδι και πως ήθελαν απαντήσεις στις ερωτήσεις κι έτσι πια σοβάρεψαν οι πρώτοι θεοί κι είπαν:

"Έχουν απορίες οι άντρες κι οι γυναίκες που φτιάξαμε. Δε μας βγήκαν και πολύ σοφοί αυτοί οι άντρες κι οι γυναίκες από καλαμπόκι. Ψάχνουν την απάντηση μακριά, χωρίς

να καταλαβαίνουν ότι την έχουν πίσω τους και μπροστά τους. Δεν είναι πολύ σοφοί αυτοί οι άντρες κι οι γυναίκες, σαν καλαμπόκι άγουρο είναι" είπαν οι πρώτοι θεοί και δώσ' του πάλι αρχίζουν να χορεύουν και να τραγουδούν και άντε ξανά θυμώνουν οι άντρες κι οι γυναίκες οι αληθινοί και φτάνει πια με την κοροϊδία, λένε, και τι είναι αυτό το "την απάντηση την έχουν μπροστά και πίσω τους" και τους λένε οι θεοί οι πρώτοι ότι στην πλάτη και στη ματιά βρίσκονται οι απαντήσεις κι οι άντρες κι οι γυναίκες από καλαμπόκι κοιτάζονται μεταξύ τους κι όλοι ξέρουν πως δεν καταλαβαίνουν τίποτα αλλά απομένουν σιωπηλοί κι οι θεοί οι πιο μεγάλοι τούς λένε:

"Με την πλάτη ξεκίνησαν οι άντρες κι οι γυναίκες του καλαμποκιού γιατί ξαπλωμένοι γεννήθηκαν και, καθώς είναι από καλαμπόκι, από τη γη γεννήθηκαν. Με την πλάτη ξεκίνησαν και πορεύονται. Η πλάτη τους μένει πάντα πίσω από το βήμα τους ή το σταμάτημά τους. Η πλάτη είναι η αρχή, το χτες του βήματός τους".

» Κι οι άντρες κι οι γυναίκες οι αληθινοί δεν το πολυκατάλαβαν αυτό, αλλά καθώς το ξεκίνημα είχε πια ξεκινήσει και το χτες είχε πια περάσει, δε σκοτίστηκαν γι' αυτό κι έτσι επανέλαβαν:

"Μέχρι πότε θα συνεχίζουμε να πορευόμαστε;"

"Αυτό είναι πιο εύκολο να το μάθετε" είπαν οι θεοί που γέννησαν τον κόσμο.

"Όταν η ματιά σας μπορέσει να δει την πλάτη σας. Φτάνει μοναχά να περπατάτε γύρω γύρω μέχρι να γυρίσετε το βήμα σας και να προλάβετε τον εαυτό σας. Όταν θα έχετε περπατήσει αρκετά και φτάσετε να κοιτάξετε την πλάτη σας, αν και από μακριά, τότε πια θα έχετε τελειώσει, αδελ-

φάκια κι αδελφούλες" είπαν οι πρώτοι θεοί όταν πια είχε αρχίσει να τους παίρνει ο ύπνος.

» Και πολύ ευχαριστημένοι έμειναν οι άντρες κι οι γυναίκες οι αληθινοί γιατί ήξεραν πια ότι έπρεπε μονάχα να περπατήσουν γύρω γύρω μέχρι να φτάσουν να δουν την πλάτη τους.

» Και κάμποση ώρα την πέρασαν έτσι, περπατώντας για να φτάσουν την πλάτη τους και μετά σταμάτησαν πια για λίγο για να σκεφτούν γιατί δεν τελείωνε το περπάτημά τους και είπαν:

"Πολύ κουραστικό αυτό το να προλαβαίνεις την αρχή για να φτάνεις στο τέλος. Δεν τελειώνει αυτό το περπάτημα και πολύ πονάει η σκέψη πότε θα φτάσουμε στην αρχή για να τελειώσουμε το περπάτημά μας". Και μερικοί και μερικές απογοητεύτηκαν κι έμειναν εκεί πέρα καθισμένοι, τσαντισμένοι που ο δρόμος προς την αρχή για να φτάσουν στο τέλος δεν τελείωνε.

» Αλλά άλλοι κι άλλες συνέχισαν να περπατούν με πολλή όρεξη και σταμάτησαν να σκέφτονται το πότε θα φτάσουν στην αρχή για να φτάσουν στο τέλος και καλύτερα που βάλθηκαν να σκέφτονται το δρόμο που περπατούσαν και, όπως ήταν κυκλικός, κάθε γύρο ήθελαν να τον κάνουν καλύτερο και κάθε γύρο που έκαναν καλύτερος τους έβγαινε κι έτσι ήταν ευχαριστημένοι και πολλή ευχαρίστηση τους έδινε αυτό, το να περπατάνε και περπατούσαν κάμποση ώρα και, χωρίς να σταματήσουν το περπάτημα, είπαν:

"Είναι χαρούμενος αυτός ο δρόμος που είμαστε, περπατάμε για να τον κάνουμε πιο καλό το δρόμο. Είμαστε ο δρόμος για να περπατήσουν άλλοι από τη μια πλευρά στην άλλη. Για όλους υπάρχει αρχή και τέλος στο δρόμο τους, όχι

όμως για το δρόμο, όχι για μας. Όλα για όλους, τίποτα για μας[25]. Γιατί είμαστε ο δρόμος, πρέπει, λοιπόν, να συνεχίσουμε".

» Και για να μην ξεχαστούν, έναν κύκλο σχημάτισαν στη γη και περπατώντας κυκλικά όλο τον κόσμο διέσχιζαν και διασχίζουν οι άντρες κι οι γυναίκες οι αληθινοί. Ούτε τελειώνουν ούτε ολοκληρώνουν τον αγώνα τους να κάνουν καλύτερο το δρόμο, να γίνουν καλύτεροι. Γι' αυτό μετά οι άνθρωποι πίστεψαν πως ο κόσμος είναι στρογγυλός, αλλά τι να γίνει, αυτή η μπάλα που είναι ο κόσμος δεν είναι τίποτα περισσότερο από τον αγώνα και το δρόμο των αντρών και των γυναικών των αληθινών, που περπατούν συνέχεια, θέλοντας πάντα να τους βγει καλύτερος ο δρόμος σε κάθε βήμα που κάνουν. Περπατούν αδιάκοπα, και δεν έχουν ούτε αρχή ούτε τέλος στο περπάτημά τους. Ούτε να κουραστούν μπορούν οι άντρες κι οι γυναίκες οι αληθινοί. Θέλουν πάντα να προλάβουν τον εαυτό τους, να τον ξαφνιάσουν από πίσω για να βρουν την αρχή κι έτσι να φτάσουν στο τέλος της πορείας τους. Αλλά δε θα το βρουν ποτέ, το ξέρουν και πια δεν τους νοιάζει. Το μόνο που τους νοιάζει είναι να 'ναι ένας καλός δρόμος που προσπαθεί πάντα να γίνει καλύτερος...»

Σωπαίνει ο γερο-Αντόνιο, όχι όμως και η βροχή. Εγώ ήμουν έτοιμος να τον ρωτήσω πότε θα σταματούσε αυτή η βροχή, αλλά φαίνεται πως η ώρα δεν είναι κατάλληλη για ερωτήσεις σχετικά με αρχή και τέλος. Αποχαιρετώ τον γερο-Αντόνιο.

---

25. Βασικό σύνθημα των Ζαπατίστας.

Βγαίνω στη βροχή και τη νύχτα, αν και ούτε οι καινούριες μπαταρίες ούτε ο φακός μου μπορούν να ξεχωρίσουν τη μια από την άλλη. Ο θόρυβος που κάνουν οι μπότες μου στη λάσπη δε μ' αφήνει ν' ακούσω τα αποχαιρετιστήρια λόγια του γερο-Αντόνιο:

«Μην κουράζεσαι ρωτώντας πότε θα τελειώσει η πορεία σου. Εκεί όπου ενώνονται το αύριο και το χτες, εκεί θα τελειώσει...»

Μου κόστισε πολλή δουλειά να αρχίσω να περπατώ, ήξερα ότι θα γλιστρούσα στη λάσπη εκεί μπροστά, αλλά παρ' ότι το ήξερα, έπρεπε να προχωρήσω προς αυτή την πτώση. Προς αυτήν και προς άλλες που θα ακολουθούσαν μετά. Γιατί το να περπατάς είναι επίσης το να σκοντάφτεις και να πέφτεις. Κι αυτό μού το δίδαξε ο γερο-Αντόνιο, μου το δίδαξε το βουνό και, πιστέψτε με, οι εξετάσεις δεν ήταν καθόλου εύκολες.

XX

Και μιλώντας για μεγάλους θεούς, να που εμφανίζεται ο γερο-Αντόνιο συνοδευόμενος από τους πρώτους, αυτούς που γέννησαν τον κόσμο. Πάντα καπνίζοντας, άλλοτε περπατώντας κι άλλοτε κουβεντιάζοντας, ο γερο-Αντόνιο κάθεται αυτήν τη νύχτα μαζί μου, κάθεται δέκα χρόνια πριν από αυτήν τη νύχτα. Μαζί του, με τον γερο-Αντόνιο, κάθονται μαζί μου όλοι οι άντρες κι οι γυναίκες με το σκούρο αίμα στην αξιοπρεπή καρδιά τους. Κάθονται μαζί μου και μου παίρνουν, τελικά, το λόγο και τη φωνή για να μας διηγηθούν τον αγώνα. Για να μας διηγηθούν λένε και μου λένε, όχι για να μας επαβάλουν, όχι για να μας αναγκάσουν, όχι για να μας αφομοιώσουν. Για να κουβεντιάσουν μαζί μας τον αγώνα εκείνου του καιρού, εκείνης της νύχτας δέκα χρόνια πίσω, με τη βροχή και μια κρύα σκοτεινιά σαν τοίχο και στέγη. Τη νύχτα που, μαζί μου, ο γερο-Αντόνιο περπατά μέσα απ' τη λάσπη, με τη ματσέτα στο χέρι. Είπα ότι ο γερο-Αντόνιο μαζί μου περπατά. Ψέματα, δεν περπατά μαζί μου, εγώ πηγαίνω ξωπίσω του. Δεν αρχίσαμε έτσι να περπατάμε εκείνη τη νύχτα. Πρώτα χαθήκαμε. Ο γερο-Αντόνιο με προσκάλεσε να κυνηγήσουμε ελάφια και τα κυνηγήσαμε, ναι, αλλά δεν τα προφτάσαμε. Όταν το αντιληφθήκαμε ήμασταν πια στη μέση της ζούγκλας, στη μέση της βροχής, κυκλωμένοι από τη νύχτα.

«Χαθήκαμε» λέω άσκοπα.

«Ναι, μωρέ» λέει ο γερο-Αντόνιο που δε φαίνεται και πολύ ανήσυχος, γιατί κάνει χούφτα το ένα του χέρι να προφυλάξει τη φωτιά και με το άλλο ανάβει το τσιγάρο του.

«Πρέπει να βρούμε το δρόμο του γυρισμού» ακούω τη φωνή μου να λέει, και προσθέτω:

«Έχω πυξίδα» του λέω, σαν να έλεγα «έχω κινητό, αν θέλεις να καλέσουμε κάποιον να 'ρθει να μας πάρει».

«Ναι, μωρέ» λέει πάλι ο γερο-Αντόνιο σαν να μου αφήνει την πρωτοβουλία και δείχνοντας ότι είναι διατεθειμένος να με ακολουθήσει.

Εγώ αποδέχομαι την πρόκληση και δηλώνω έτοιμος να κάνω επίδειξη των αντάρτικων γνώσεών μου, μετά από δυο χρόνια στα βουνά. Ζαρώνω κάτω από ένα δέντρο, βγάζω το χάρτη, το υψόμετρο και την πυξίδα. Προσποιούμενος ότι σκέφτομαι φωναχτά, αλλά στην πραγματικότητα κάνοντας επίδειξη μπροστά στον γερο-Αντόνιο, περιγράφω υψόμετρο από το επίπεδο της θάλασσας, βαρομετρική πίεση, βαθμούς και χιλιοστά, σημεία αναγνώρισης κι άλλα τέτοια από αυτά που οι στρατιωτικοί ονομάζουμε «επίγεια πλοήγηση». Ο γερο-Αντόνιο δε μιλά, είναι στο πλάι μου, ακίνητος, υποθέτω ότι μ' ακούει γιατί δε σταματά να καπνίζει. Μετά από λίγη ώρα τεχνικών και επιστημονικών επιδείξεων, σηκώνομαι όρθιος και, με την πυξίδα στο χέρι, δείχνω προς μια γωνιά της νύχτας, λέγοντας με σιγουριά και τραβώντας προς αυτή την κατεύθυνση:

«Είναι προς τα κει».

Εγώ ελπίζω ότι ο γερο-Αντόνιο θα απαντήσει το «Ναι, μωρέ», αλλά ο γερο-Αντόνιο δε λέει τίποτα. Μαζεύει το τουφέκι του, την τσάντα και τη ματσέτα του κι αρχίζει να περπατά πίσω μου.

Περπατήσαμε κάμποση ώρα χωρίς να φτάσουμε σε κανένα γνωστό σημείο. Εγώ αισθανόμουν ντροπιασμένος από την αποτυχία των σύγχρονων επιστημονικών μεθόδων και δεν ήθελα να γυρίσω προς τα πίσω, στο γερο-Αντόνιο που με ακολουθούσε χωρίς να λέει λέξη. Κάποια στιγμή φτάσαμε μπροστά σ' ένα βουνό από σκέτη πέτρα, που σαν λείος τοίχος αντιστεκόταν στο πέρασμά μας. Τα τελευταία υπολείμματα περηφάνιας που μου απέμεναν έγιναν θρύψαλα όταν είπα με δυνατή φωνή:

«Και τώρα;»

Και τότε μόνο μίλησε ο γερο-Αντόνιο. Πρώτα καθάρισε λίγο το λαιμό του κι έφτυσε μερικά φύλλα ταμπάκου, έπειτα άκουσα πίσω μου:

«Όταν δεν ξέρεις τι ακολουθεί, βοηθά πολύ να κοιτάς προς τα πίσω».

Εγώ το πήρα τοις μετρητοίς και γύρισα, όχι για να δω την κατεύθυνση από την οποία ερχόμασταν, αλλά για να κοιτάξω, μ' ένα μίγμα ντροπής, παράκλησης και αγωνίας, τον γερο-Αντόνιο. Ο γερο-Αντόνιο δε λέει τίποτα, με κοιτά και καταλαβαίνει. Τραβά τη ματσέτα από τη θήκη και, ανοίγοντας δρόμο μέσα από τους θάμνους, παίρνει μια νέα κατεύθυνση.

«Από δω είναι;» ρωτώ άσκοπα.

«Ναι, μωρέ» λέει ο γερο-Αντόνιο καθώς κόβει bejucos και υγρά κομμάτια νύχτας. Σε μερικά λεπτά έχουμε ξαναβγεί στον κυρίως δρόμο και οι αστραπές αναγγέλλουν το σκοτεινό περίγραμμα του χωριού του γερο-Αντόνιο. Μουσκεμένος και κουρασμένος έφτασα μέχρι την καλύβα του γερο-Αντόνιο. Η δόνια Χουανίτα έβαλε να φτιάξει καφέ κι εμείς πλησιάσαμε στη φωτιά. Ο γερο-Αντόνιο έβγαλε το

βρεγμένο πουκάμισο και το άφησε να στεγνώσει δίπλα στη φωτιά. Κατόπιν πήγε και κάθησε κατάχαμα σε μια γωνιά και μου πρόσφερε ένα σκαμνί. Εγώ αρχικά αρνήθηκα, από τη μια πλευρά γιατί δεν ήθελα να απομακρυνθώ από τη φωτιά κι από την άλλη γιατί συνέχιζα να νιώθω ντροπή για την άσκοπη επίδειξη του χάρτη, της πυξίδας και του υψόμετρου. Παρ' όλα αυτά, κάθησα. Αρχίσαμε κι οι δυο να καπνίζουμε. Εγώ έσπασα τη σιωπή και τον ρώτησα πώς είχε βρει το δρόμο της επιστροφής.

«Δεν τον βρήκα» μου απαντά ο γερο-Αντόνιο. «Δεν ήταν εκεί. Δεν τον βρήκα. Τον έκανα. Όπως γίνεται πάντα. Περπατώντας, ντε[26]. Εσύ φαντάστηκες ότι ο δρόμος υπήρχε κάπου κι ότι οι συσκευές σου θα μας έλεγαν προς τα πού βρισκόταν ο δρόμος. Αλλά όχι. Κι έπειτα φαντάστηκες ότι εγώ ήξερα πού βρισκόταν ο δρόμος και μ' ακολούθησες. Αλλά όχι. Εγώ δεν ήξερα πού βρισκόταν ο δρόμος. Αυτό που πράγματι ήξερα ήταν ότι έπρεπε να φτιάξουμε το δρόμο μαζί. Έτσι και τον φτιάξαμε. Έτσι φτάσαμε εκεί που θέλαμε. Τον φτιάξαμε το δρόμο. Δεν ήταν εκεί».

«Αλλά γιατί μου είπες πως όταν κάποιος δεν ξέρει τι ακολουθεί πρέπει να κοιτάξει προς τα πίσω; Δεν είναι για να βρει το δρόμο της επιστροφής;» ρώτησα.

«Όχι, μωρέ» απαντά ο γερο-Αντόνιο. «Όχι για να βρει το δρόμο. Είναι για να δει πού ήταν πριν και τι συνέβη και τι ήθελε».

---

26. Πιθανή αναφορά στους στίχους ενός άλλου Αντόνιο, του Antonio Machado: «Cominante, no hay camino. El camino se hace al andar». (Οδοιπόρε, δεν υπάρχει δρόμος· ο δρόμος γίνεται περπατώντας).

«Πώς;» ρωτώ πια χωρίς ντροπή.

«Έτσι είναι. Γυρνώντας για να κοιτάξεις πίσω καταλαβαίνεις πού ήσουν. Δηλαδή έτσι μπορείς να δεις το δρόμο που δεν τον έφτιαξες καλά. Αν κοιτάξεις πίσω καταλαβαίνεις ότι αυτό που ήθελες ήταν να επιστρέψεις κι ότι αυτό που συνέβη είναι ότι απάντησες πως έπρεπε να βρούμε το δρόμο της επιστροφής. Κι εκεί είναι το πρόβλημα. Βάλθηκες να ψάχνεις ένα δρόμο που δεν υπάρχει. Έπρεπε να τον φτιάξεις».

Ο γερο-Αντόνιο χαμογελά ικανοποιημένος.

«Αλλά γιατί λες ότι φτιάξαμε το δρόμο; Εσύ τον έφτιαξες, εγώ απλά περπατούσα πίσω σου» του είπα νιώθοντας κάπως άβολα.

«Όχι, μωρέ» συνεχίζει να χαμογελά ο γερο-Αντόνιο. «Δεν τον έφτιαξα μόνος μου. Κι εσύ επίσης τον έφτιαξες, γιατί ένα κομμάτι το περπάτησες εσύ μπροστά».

«Α! Μα αυτός ο δρόμος δε χρησίμευσε» τον διακόπτω.

«Πώς. Χρησίμευσε, γιατί έτσι μάθαμε ότι δε χρησίμευε κι έτσι πια δεν επιστρέψαμε να τον περπατήσουμε, δηλαδή να τον φτιάξουμε, γιατί μας οδήγησε εκεί που δε θέλαμε κι έτσι μπορέσαμε να φτιάξουμε άλλον για να μας πάει» λέει ο γερο-Αντόνιο.

Εγώ μένω να τον κοιτάζω λίγη ώρα και τον ρωτάω σαν να ξέρω ήδη την απάντηση:

«Οπότε ούτε εσύ ήξερες αν ο δρόμος που έφτιαχνες θα μας έφερνε μέχρις εδώ;»

«Όχι, ντε. Μοναχά περπατώντας φτάνεις. Δουλεύοντας, ντε, αγωνιζόμενος. Είναι το ίδιο. Έτσι είπαν οι πιο μεγάλοι θεοί, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο, οι πρώτοι».

Ο γερο-Αντόνιο σηκώνεται.

«Κι άλλα πολλά πράγματα είπαν, για παράδειγμα, ότι μερικές φορές πρέπει να αγωνιστείς για να μπορέσεις να δουλέψεις κι ότι μερικές φορές πρέπει να δουλέψεις για να μπορέσεις να αγωνιστείς» λέει ο γερο-Αντόνιο που όπως φαίνεται χειρίζεται τη διαλεκτική με την ίδια ικανότητα που χειρίζεται τη ματσέτα.

Έτσι περπάτησα ξωπίσω από τον γερο-Αντόνιο εκείνη τη νύχτα πριν από δέκα χρόνια. Είπα πως περπάτησα ξωπίσω από τον γερο-Αντόνιο; Ψέματα. Δεν περπάτησα ξωπίσω του, μαζί του περπάτησα. Κι αυτό συνέβη εκείνη τη νύχτα, δέκα χρόνια πριν.

XXI

Έβρεχε πολύ. Η «Θάλασσα»[27] κοιμόταν αποκαμωμένη απ' την κούραση που χαρίζει η αγάπη και στο κασετοφωνάκι, η Mercedes Sosa ξεδίπλωνε εκείνο το τραγούδι που

---

27. Στο κείμενο αναγράφεται η λέξη mar (θάλασσα) με μικρό και χωρίς εισαγωγικά, αλλά με το θηλυκό άρθρο κι όχι με το αρσενικό που αντιστοιχεί στη λέξη «θάλασσα». Διαβάζουμε σχετικά στο ανακοινωθέν του Μαρτίου του 2000 με τίτλο «Αντάρτισσες! (Η Mar τον Μάρτιο) Κάρτα 6.ε»:
«...Οι αντάρτισες Ζαπατίστας... Τώρα, αυτήν τη φορά, θέλω να μιλήσω περισσότερο για μια από αυτές. Γι' αυτήν τη γυναίκα μπορώ να σας πω πως είναι μια από μας, αλλά για μένα δεν είναι μια ακόμα, είναι μία και μοναδική. Η Mar δεν είναι ένα πρόσωπο λογοτεχνικό, είναι μια γυναίκα, μια Ζαπατίστα. Αυτή ήταν η αρχιτεκτόνισσα της πανεθνικής και διεθνούς δημοσκόπησης πριν ένα χρόνο – και σημαντικό μέρος όλων και κάθε μιας από τις πρωτοβουλίες ειρήνης σ' αυτά τα 6 χρόνια – και, όπως συχνά συμβαίνει με τους Ζαπατίστας, η ανωνυμία της είναι διπλή από το γεγονός ότι είναι γυναίκα. Τώρα, δεδομένου ότι είναι 8 Μαρτίου, θα ήθελα να ξεκαθαρίσω ότι αν και μου αντιστοιχεί το δημόσιο πρόσωπο τις περισσότερες φορές, πολλές πρωτοβουλίες αντιστοιχούν, στο σχεδιασμό και την πραγματοποίηση σε άλλους συντρόφους και συντρόφισσες. Στην περίπτωση της δημοσκόπησης, ήταν μια γυναίκα: η Mar. Μόλις πέρασε η 21η Μαρτίου, πήρε το σακίδιό της κι ενσωματώθηκε στη μονάδα της...»

λέει «Gracias a la vida que me ha dado tanto...» («Ευχαριστώ τη ζωή που τόσα μού έχει δώσει...»). Ήταν ξημερώματα και το αεροπλάνο είχε πια σκορπίσει το βουητό του θανάτου πάνω από τα σκοτεινά βουνά του νοτιοανατολικού Μεξικού. Θυμόμουν εγώ τον Neftalí Reyes, τον αυτοαποκαλούμενο «Pablo Neruda», σ' αυτό που λέει «...que la hora / llegue a su horario en el istante puro, / y el pueblo llene las calles vacías / con sus frescas y firmes dimensiones. / Aquí está mi ternura para entonces. / La conocéis. No tengo otra bandera.» («...που η ώρα στην ώρα της φτάνει κι ο κόσμος γεμίζει τους άδειους δρόμους με τις νέες και σταθερές του διαστάσεις. Εδώ είναι η στοργή μου για κείνη τη στιγμή. Τη γνωρίζετε. Δεν έχω άλλη σημαία»).

Το ρολόι του πολέμου έδειχνε «14 Φεβρουαρίου του 1997». δέκα χρόνια πριν, το 1987, έβρεχε το ίδιο. Δεν υπήρχε ούτε «Θάλασσα», ούτε κασετοφωνάκι, ούτε αεροπλάνο, αλλά το ξημέρωμα κύκλωνε τη σκοπιά του αντάρτικου στρατοπέδου μας. Ο γερο-Αντόνιο είχε μείνει να κουβεντιάσει. Με το απόγευμα και μ' ένα σακί tostadas[28] είχε καταφθάσει. Στην κουζίνα του στρατοπέδου δεν ήταν πια κανείς, εκτός από μας τους δυο. Η πίπα και το «στριφτό» τσιγάρο ανταγωνίζονταν με τον καπνό που έβγαινε απ' τα κάρβουνα της φωτιάς. Αλλά δεν μπορούσαμε να κουβεντιάσουμε παρά μόνο με κραυγές. Έμοιαζε να υπάρχει ησυχία, αλλά η βροχή έσπαζε όλες τις γωνιές της γης και δεν είχε μείνει ούτε ένα κομματάκι απείραχτο. Ένα θόρυβο έκανε η βροχή πάνω στα δέντρα με τα οποία ντύνεται το βουνό κι

28. tostadas: ξεροψημένες tortillas (πίτες από καλαμπόκι), που διατηρούνται περισσότερο.

άλλο θόρυβο έκανε στο έδαφος. Διπλός ήταν ο θόρυβος της βροχής κάτω, υπήρχε εκείνος που φιλτράριζαν τα δέντρα επάνω, κι εκείνος που ανέκαθεν πονά το έδαφος. Κι ανάμεσα υπήρχε άλλος θόρυβος, αυτός της πλαστικής στέγης που μιλούσε στη βροχή του Φλεβάρη στη ζούγκλα. Θόρυβος επάνω, κάτω, στη μέση. Ούτε μια γωνίτσα για τα λόγια. Ίσως γι' αυτό ξαφνιάστηκα ακούγοντας καθαρά τη φωνή του γερο-Αντόνιο που χωρίς ν' αφήσει από τα χείλη του το ένατο «στριφτό» τσιγάρο, μου διηγούνταν...

Η ιστορία του θορύβου και της σιωπής

«Υπήρχε ένας καιρός τους καιρούς όπου ο καιρός δε μετριόταν. Εκείνον τον καιρό οι πιο μεγάλοι θεοί, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο, περπατούσαν όπως περπατάνε πάντα οι πρώτοι θεοί, δηλαδή χορεύοντας. Εκείνον τον καιρό θόρυβος πολύς υπήρχε, απ' όλες τις μεριές ακούγονταν φωνές και ουρλιαχτά. Πολύς ο θόρυβος και τίποτα δεν ακουγόταν. Κι είναι που ο θόρυβος αυτός που υπήρχε δεν ήταν για να ακούσεις κάτι παρά για να μην ακούς τίποτα. Πίστεψαν στην αρχή οι πρώτοι θεοί ότι ο θόρυβος ήταν μουσική και χορός και γρήγορα πήραν το ταίρι τους κι άρχισαν να χορεύουν, έτσι» κι ο γερο-Αντόνιο σηκώνεται και επιχειρεί ένα βήμα ενός χορού που συνίσταται στο να ισορροπείς στο ένα πόδι πρώτα κι ύστερα στο άλλο. «Αλλά φαίνεται πως ο θόρυβος δεν ήταν μουσική, ούτε χορός ήταν, γιατί ήταν θόρυβος, και δεν μπορούσες να χορέψεις και να 'σαι χαρούμενος. Κι έτσι οι θεοί οι πιο μεγάλοι σταμάτησαν για να ακούσουν με προσοχή για να μάθουν τι ήθελε να πει αυτός

ο θόρυβος που ακουγόταν, αλλά τίποτα δεν ακουγόταν, γιατί ήταν θόρυβος ο θόρυβος, βλέπεις. Κι όπως το θόρυβο δεν μπορούσαν να τον χορέψουν, έτσι οι πρώτοι θεοί, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο, δεν μπορούσαν πια να περπατήσουν γιατί οι θεοί οι πρώτοι περπάταγαν χορεύοντας κι έτσι σταμάτησαν και πολύ λυπημένοι ήταν που δεν περπατούσαν, γιατί πολύ τους άρεσε το περπάτημα αυτών των θεών, των πιο μεγάλων, των πιο ωραίων. Και μερικοί από τους θεούς δοκίμασαν να περπατήσουν, δηλαδή να χορέψουν με το θόρυβο αυτό, αλλά δε γινόταν και χάναν τα βήματά τους και το δρόμο τους και συγκρούονταν ο ένας με τον άλλο κι έπεφταν, κι έπεφταν πάνω σε δέντρα και πέτρες και πολύ πληγώνονταν αυτοί οι θεοί». Σταματά ο γερο-Αντόνιο για να ξανανάψει το τσιγάρο που η βροχή κι ο θόρυβος του είχαν σβήσει. Μετά τη φωτιά ακολουθεί ο καπνός, μετά τον καπνό ακολουθεί ο λόγος: «Έτσι οι θεοί έψαξαν μια σιωπή για να προσανατολιστούν ξανά, αλλά δεν την έβρισκαν πουθενά, ένας θεός ξέρει πού είχε πάει η σιωπή και δικαιολογημένα γιατί πολύς ήταν ο θόρυβος που υπήρχε. Κι απελπίστηκαν οι πιο μεγάλοι θεοί γιατί δεν έβρισκαν τη σιωπή για να βρούνε το δρόμο κι έτσι συμφώνησαν να κάνουν μια συνέλευση των θεών και πολύ τσακώθηκαν στη συνέλευση που έκαναν γιατί γινόταν πολύς θόρυβος και τελικά συμφώνησαν να ψάξει ο καθένας μια σιωπή για να βρει το δρόμο κι έτσι έμειναν ευχαριστημένοι για τη συμφωνία που έκαναν αλλά δε φάνηκε και πολύ γιατί υπήρχε πολύς θόρυβος. Κι έτσι κάθε θεός άρχισε να ψάχνει μια σιωπή για να βρει τον εαυτό του, κι άρχισαν να ψάχνουν δεξιά κι αριστερά, τίποτα, απάνω, τίποτα, κάτω, τίποτα κι όπως πια δεν υπήρχε πού να ψάξει κανείς μια σιωπή, άρχισαν να ψάχνο-

νται μέσα τους, κι άρχισαν να κοιτάνε μέσα τους, κι εκεί έψαξαν τη σιωπή κι εκεί τη βρήκαν, κι εκεί βρήκαν τον εαυτό τους, κι εκεί ξαναβρήκαν το δρόμο τους, οι πιο μεγάλοι θεοί, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο, οι πρώτοι».

Σώπασε ο γερο-Αντόνιο κι η βροχή επίσης. Λίγο κράτησε η σιωπή, γρήγορα ήρθαν οι γρύλοι να σπάσουν τα τελευταία κομμάτια εκείνης της νύχτας του Φλεβάρη πριν δέκα χρόνια.

Ανέτειλε πια στο βουνό, όταν ο γερο-Αντόνιο αποχαιρέτησε μ' ένα «Ήρθα πια». Εγώ απέμεινα να καπνίζω κάτι κομματάκια σιωπής που το ξημέρωμα ξέχασε στα βουνά του νοτιοανατολικού Μεξικού.

XXII

Έλεγε ο γερο-Αντόνιο ότι οι γέροι οι πιο γέροι από τους θεούς δίδαξαν τους ανθρώπους να διαβάζουν τον ουρανό και τη γη. Σ' αυτά τα δυο μεγάλα φύλλα του τετραδίου του κόσμου (είπε ο γερο-Αντόνιο ότι είπαν οι πιο μεγάλοι θεοί, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο) οι άντρες κι οι γυναίκες οι αληθινοί μπορούν να διαβάσουν τον προσανατολισμό για να πορευτεί η καρδιά τους. Όταν σωπαίνει ο ουρανός, όταν ο ήλιος κι η σελήνη βασιλεύουν μέσα στη σιωπή, κι όταν η γη κρύβει, πίσω απ' τη σκληράδα της, την εσωτερική δουλειά της, οι άντρες κι οι γυναίκες από καλαμπόκι φυλάσσουν το λόγο και τον δουλεύουν με τη σκέψη. Όταν η σκεπή της γης ουρλιάζει με σύννεφα, βροχές κι αέρα, όταν η σελήνη κι ο ήλιος προβάλλουν κάθε τόσο, κι όταν η γη ανοίγει με πράσινο και ζωή, οι άντρες κι οι γυναίκες οι αληθινοί γεννούν εκ νέου το λόγο στο βουνό που είναι το σπίτι και ο δρόμος τους.

XXIII

Έλεγε ο γερο-Αντόνιο ότι είναι πολλά τα συστατικά για να φτιάξεις το ψωμί που πολλοί το λένε αύριο.

«Ένα από αυτά είναι ο πόνος» προσθέτει τώρα ο γερο-Αντόνιο καθώς βολεύει τα ξύλα στη φωτιά.

Βγαίνουμε το απόγευμα, που λαμποκοπά έπειτα από μια από αυτές τις βροχές του Ιουλίου που βάφουν με πράσινο τη γη. Η δόνια Χουανίτα μένει να ετοιμάσει το ψωμί από καλαμπόκι και ζάχαρη που εδώ αποκαλούν «marquesote» και που την ώρα που θα το σερβίρει, θα 'χει τη μορφή της κονσέρβας από σαρδέλες που χρησίμευσε για καλούπι.

Δεν ξέρω από πότε είναι ζευγάρι ο γερο-Αντόνιο κι η δόνια Χουανίτα, και ποτέ δεν τους ρώτησα. Σήμερα, αυτό τ' απόγευμα στη ζούγκλα, ο γερο-Αντόνιο μιλά για τον πόνο ως συστατικό της ελπίδας κι η δόνια Χουανίτα τού ετοιμάζει ένα ψωμί σαν επιχείρημα.

Εδώ και νύχτες μια αρρώστια επηρεάζει τον ύπνο της δόνια Χουανίτα κι η ξαγρύπνια του γερο-Αντόνιο την ανακουφίζει με ιστορίες και παιχνίδια. Αυτό το ξημέρωμα ο γερο-Αντόνιο της ετοίμασε ένα υπερθέαμα: παίζοντας με τα χέρια του και το φως που βγαίνει απ' τη φωτιά, της ζωγραφίζει με σκιές ένα πλήθος ζώων της ζούγκλας. Η δόνια Χουανίτα γελά με το νυχτόβιο tepesquintle, με το αεικίνητο

ελάφι «άσπρη ουρά», το βραχνό saraguayo[29], τον επιδεικτικό φασιανό, τη φασαριόζα cójola[30], που ζωγραφίζουν στον καμβά των τοίχων της καλύβας του τα χέρια και το λαρύγγι του γερο-Αντόνιο.

«Δε γιατρεύτηκα, αλλά γέλασα πολύ» μου λέει η δόνια Χουανίτα. «Δεν ήξερα ότι κι οι σκιές είναι χαρούμενες».

Αυτό τ' απόγευμα η δόνια Χουανίτα τού ετοιμάζει ένα marquesote του γερο-Αντόνιο, όχι για να τον ευχαριστήσει για το άχρηστο γιατροσόφι της νύχτας των χαρούμενων σκιών. Ούτε γι' αυτόν και την ευχαρίστησή του...

Είναι για να μαρτυρά ότι ο πόνος, όταν πονούν κάποιοι μαζί, είναι ανακούφιση και σκιά που χαίρεται. Γι' αυτό φτιάχνει η δόνια Χουανίτα το ψωμί που τα χέρια της και τα ξύλα της φωτιάς του γερο-Αντόνιο γεννούν μέσα σε μια παλιά κονσέρβα από σαρδέλες.

Και, για να μη χαθεί ποτέ, με καφέ ζεστό τρώμε τη μαρτυρία του ενωμένου πόνου της δόνια Χουανίτα και του γερο-Αντόνιο, αυτού του πόνου που έγινε ανακούφιση και ψωμί μοιρασμένο.

Αυτό που σας διηγούμαστε συνέβη πριν από πολλά χρόνια, δηλαδή σήμερα.

---

29. saraguayo: είδος πιθήκου.
30. cójola: είδος ορτυκιού.

XXIV

Ξημερώματα πάλι, κάτω από το απειλητικό αεροπλάνο, η «Θάλασσα» δοκιμάζει να διαβάσει ένα βιβλίο ποίησης με την ισχνή βοήθεια ενός μικρού κεριού. Εγώ μουτζουρώνω ένα γράμμα για κάποιον που δε γνωρίζω προσωπικά, που ίσως μιλά άλλη γλώσσα, είναι άλλης κουλτούρας, πιθανόν είναι από άλλη χώρα, άλλου χρώματος και σίγουρα έχει άλλη ιστορία. Περνά το αεροπλάνο κι εγώ κοντοστέκομαι, λιγότερο για ν' ακούσω και περισσότερο για να μου δώσω χρόνο να λύσω το πρόβλημα του να γράψεις ένα γράμμα σε άλλους διαφορετικούς. Εκείνη την ώρα, μέσα από την ομίχλη του ψηλού βουνού και χωρίς να τον βλέπει η «Θάλασσα», έρχεται ο γερο-Αντόνιο στο πλευρό μου και, χτυπώντας μου φιλικά την πλάτη, ανάβει το τσιγάρο του και...

Η ιστορία των άλλων

«Διηγήθηκαν οι πιο γέροι των γερόντων που έζησαν σ' αυτά τα μέρη, ότι οι πιο μεγάλοι θεοί, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο, δε σκέφτονταν όλοι με τον ίδιο τρόπο. Δηλαδή δεν είχαν την ίδια σκέψη, παρά καθένας τη δικιά του σκέψη είχε και έτρεφαν σεβασμό και άκουγαν ο ένας τον άλλο.

Λένε οι πιο γέροι των γερόντων ότι ανέκαθεν έτσι ήταν, γιατί αν δεν ήταν έτσι, ο κόσμος ποτέ δε θα 'χε γεννηθεί, γιατί με σκέτο καβγά θα πέρναγαν την ώρα τους οι πρώτοι θεοί, γιατί διαφορετική ήταν η σκέψη τους που ένιωθαν...

» Λένε οι πιο γέροι των γερόντων ότι γι' αυτό βγήκε ο κόσμος με πολλά χρώματα και μορφές, τόσες όσες και οι σκέψεις των πιο μεγάλων θεών, των πρώτων. Εφτά ήταν οι θεοί οι πιο μεγάλοι, κι εφτά οι σκέψεις που είχε ο καθένας τους, κι εφτά φορές το εφτά οι μορφές και τα χρώματα με τα οποία έντυσαν τον κόσμο». Μου λέει ο γερο-Αντόνιο ότι ρώτησε τους γέρους τους πιο γέρους πώς τα κατάφεραν οι θεοί οι πρώτοι να 'ρθουν σε συμφωνία και να μιλήσουν μεταξύ τους αν και ήταν τόσο διαφορετικές οι σκέψεις τους που ένιωθαν.

«Οι γέροι οι πιο γέροι τού απάντησαν» μου λέει ο γερο-Αντόνιο «ότι έγινε μια συνέλευση των εφτά θεών μαζί με τις εφτά τους σκέψεις τις διαφορετικές του καθενός, κι ότι σ' αυτήν τη συνέλευση έκαναν τη συμφωνία».

Λέει ο γερο-Αντόνιο ότι είπαν οι γέροι οι πιο γέροι ότι εκείνη η συνέλευση των πρώτων θεών, αυτών που γέννησαν τον κόσμο, έγινε πολύ καιρό πριν το χτες, και για την ακρίβεια έγινε τον καιρό που ακόμα δεν υπήρχε χρόνος. «Κι είπαν πως σ' εκείνη τη συνέλευση καθένας από τους πρώτους θεούς είπε το λόγο του κι όλοι είπαν: "Η σκέψη μου που νιώθω είναι διαφορετική από των άλλων". Κι έτσι απέμειναν σιωπηλοί οι θεοί γιατί κατάλαβαν ότι, όταν ο καθένας έλεγε "οι άλλοι" μιλούσε για "άλλους" διαφορετικούς. Μετά από λίγη ώρα που παρέμεναν σιωπηλοί, οι πρώτοι θεοί κατάλαβαν ότι είχαν ήδη μια πρώτη συμφωνία, ότι υπήρχαν "άλλοι" κι ότι αυτοί οι "άλλοι" ήταν διαφορετικοί από τον

καθένα τους. Έτσι και η πρώτη συμφωνία που έκαναν οι θεοί οι πιο πρώτοι ήταν να αναγνωρίσουν τη διαφορά και να αποδεχτούν την ύπαρξη του άλλου. Και τι άλλη λύση τούς απέμενε αφού έτσι ήταν πάντα, θεοί όλοι, πρώτοι όλοι, και έπρεπε να το αποδεχτούν γιατί δεν υπήρχε κάποιος που να 'ταν περίπου όπως οι άλλοι, παρά ήταν όλοι διαφορετικοί κι έτσι έπρεπε να πορευτούν.

» Μετά από αυτή την πρώτη συμφωνία συνεχίστηκε η συζήτηση, γιατί ένα πράγμα είναι να αναγνωρίσεις ότι υπάρχουν άλλοι διαφορετικοί κι άλλο τελείως διαφορετικό να τους αποδεχτείς. Κι έτσι κάμποση ώρα την πέρασαν μιλώντας και συζητώντας το πώς ο καθένας τους ήταν διαφορετικός από τους άλλους, και δεν τους ένοιαζε που αργούσαν σ' αυτήν τους τη συζήτηση γιατί έτσι ήταν, δεν υπήρχε ακόμη χρόνος. Μετά σώπασαν όλοι κι ο καθένας μίλησε για τις διαφορές του και κάθε άλλος από τους θεούς που άκουγε κατάλαβε ότι, ακούγοντας και γνωρίζοντας τις διαφορές του άλλου, περισσότερο και καλύτερα καταλάβαινε τον εαυτό του κι αυτό που είχε διαφορετικό. Κι έτσι έμειναν πολύ ευχαριστημένοι και το 'ριξαν στο χορό, και άργησαν πολύ αλλά δεν τους ένοιαζε γιατί εκείνον τον καιρό δεν υπήρχε ακόμα χρόνος. Μετά από το χορό που έριξαν οι θεοί συμφώνησαν ότι είναι καλό να υπάρχουν άλλοι που να 'ναι διαφορετικοί κι ότι πρέπει να τους ακούμε για να γνωρίζουμε τους εαυτούς μας. Και μέσα πια από αυτήν τη συμφωνία πήγαν να κοιμηθούν γιατί πολύ κουρασμένοι ήταν μετά από τόσο χορό. Από την κουβέντα δεν ήταν κουρασμένοι γιατί ανέκαθεν ήταν πολύ καλοί στα λόγια αυτοί οι πρώτοι θεοί, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο, και που μόλις άρχιζαν να μαθαίνουν να ακούν».

Δεν αντιλήφθηκα τι ώρα έφυγε ο γερο-Αντόνιο. Η «Θάλασσα» έχει πια αποκοιμηθεί και από το μικρό κερί μένει μόνο ένας άμορφος λεκές παραφίνης. Επάνω ο ουρανός αρχίζει να διαλύει το μαύρο του στο φως του πρωινού...

XXV

Στη μέση μιας ακρογιαλιάς από σύννεφα ακουμπά η «Θάλασσα» την κούρασή της (το τέταρτο κλειδί)· η πανσέληνος είναι ένα μαργαριταρένιο αστέρι, τόσο χοντρό που οι πλευρές του έχουν στρογγυλέψει. Ξαπλωμένοι όπως είμαστε, διηγούμαι στη «Θάλασσα» την ιστορία που ο γερο-Αντόνιο μου διηγήθηκε ένα ξημέρωμα σαν κι αυτό, αλλά με τον καπνό του ταμπάκου, να αντικαθιστά τα σύννεφα.

Με ένα τελευταίο δαχτυλίδι καπνού ολοκληρώνουμε το φράκτη που, χωρίς να το έχουμε πει, είχαμε πάει να στήσουμε γύρω από τη σελήνη για να την κρατήσουμε σταθερή στον ουρανό. Ήταν μάταιο· αυτή συνέχισε να προχωρεί νικώντας ώρες και σύννεφα. Ήμασταν σιωπηλοί, έχοντας στήσει καρτέρι σ' ένα tepesquintle. Ο γερο-Αντόνιο είχε προσφερθεί να μου δείξει ότι μπορείς να ξετρυπώσεις με το φακό το tepes ακόμα και με πανσέληνο.

«Εκεί είναι! Το βλέπεις;» μου πέταξε ψιθυριστά ο γερο-Αντόνιο.

«Ναι» είπα ψέματα καθώς έψαχνα μάταια τα διαμαντένια μάτια που υποτίθεται ότι διαγράφονταν στη δέσμη φωτός του φακού του γερο-Αντόνιο.

Η chimba έλαμψε μ' έναν ξερό κρότο που σύντομα έσβησε κάτω από το επίμονο ταμπούρλο των γρύλων.

Έτρεξα προς το σημείο που είχε υποδείξει ο φακός του γερο-Αντόνιο. Ένα tepesquintle, ενάμισι μέτρο μακρύ, έτρεμε και, με την πίσω κόψη της ματσέτας, αποτελείωσα το θήραμα που είχε πρωτοχτυπήσει η chimba του γερο-Αντόνιο. Το πήρα και το έφερα εκεί που ο γερο-Αντόνιο έστριβε κι άλλο τσιγάρο.

«Ούτε που το είδες» μου 'πε χωρίς να με κοιτάξει.

Εγώ, είναι η αλήθεια, χάζευα από δω και από κει περιμένοντας να πέσει το φεγγάρι καμιά φορά, αλλά επανέλαβα σταθερά το ψέμα.

«Φυσικά και το είδα». Το φως ενός αναμμένου σπίρτου φωτίζει το χαμόγελο και το τσιγάρο που ο γερο-Αντόνιο έχει στα χείλη.

«Πώς ήξερες πότε ν' ανάψεις το φακό και πού να φωτίσεις;» τον ρωτώ για ν' αλλάξω θέμα.

«Το είδα από εδώ κάτω» απαντά ο γερο-Αντόνιο και δείχνει με το βλέμμα και το χέρι προς το έδαφος.

«Το είδες κάτω από τη γη;» ρωτώ κοροϊδευτικά. Ο γερο-Αντόνιο δεν μου απαντά. Καλά, τουλάχιστον όχι κατευθείαν. Σύντομα, ξαπλώνοντας, αρχίζει να μου διηγείται...

Η ιστορία του θαμμένου κλειδιού

«Λένε πως οι πιο πρώτοι θεοί, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο, είχαν πολύ κακή μνήμη και γρήγορα ξεχνούσαν τι έκαναν ή έλεγαν.

» Μερικοί λένε πως ήταν επειδή οι πιο μεγάλοι θεοί δεν είχαν λόγο να θυμηθούν κάτι, γιατί αυτοί ήδη υπήρχαν από τότε που ο χρόνος δεν είχε χρόνο, δηλαδή δεν υπήρξε τίπο-

τα πριν από αυτούς κι αν δεν υπήρχε τίποτα πριν, τότε δεν υπήρχε κάτι για να θυμηθούν. Ποιος ξέρει, αλλά το θέμα ήταν ότι ξεχνούσαν τα πάντα. Αυτό το κακό το κληρονόμησαν όλοι οι κυβερνήτες που υπάρχουν και έχουν υπάρξει στον κόσμο. Αλλά οι θεοί οι πιο μεγάλοι, οι πιο πρώτοι, ήξεραν ότι η μνήμη ήταν το κλειδί του μέλλοντος κι ότι έπρεπε να το φυλάξουν όπως φυλάει κανείς τη γη, το σπίτι του και την ιστορία. Έτσι, σαν αντίδοτο για την αμνησία τους, οι πιο πρώτοι θεοί, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο, έκαναν ένα αντίγραφο όλων όσων είχαν φτιάξει και όλων όσων ήξεραν. Αυτό το αντίγραφο το έκρυψαν κάτω από το έδαφος, με τρόπο που να μην μπερδευτεί μ' αυτό που υπήρχε στην επιφάνεια. Έτσι, κάτω από το έδαφος του κόσμου υπάρχει άλλος κόσμος, πανομοιότυπος μ' αυτόν εδώ τον πάνω, με μια ιστορία παράλληλη μ' αυτήν της επιφάνειας. Ο κόσμος ο πρώτος είναι κάτω από τη γη».

Ρώτησα τον γερο-Αντόνιο αν ο υπόγειος κόσμος ήταν ένα αντίγραφο πανομοιότυπο με τον κόσμο που γνωρίζουμε.

«Ήταν» μου απάντησε ο γερο-Αντόνιο, «όχι πια. Κι είναι που» εξήγησε «ο έξω κόσμος έχασε την τάξη του με το πέρασμα του χρόνου. Όταν έφυγαν οι πιο μεγάλοι θεοί, καμιά από τις κυβερνήσεις δε θυμήθηκε να κοιτάξει κάτω για να διορθώσει αυτό που χαλούσε επάνω. Κι έτσι, κάθε νέα γενιά αρχηγών πίστεψε πως ο κόσμος που της έλαχε ήταν ανέκαθεν έτσι και δεν ήταν δυνατόν να υπάρχει άλλος κόσμος. Έτσι, ό,τι είναι από κάτω απ' τη γη είναι ίδιο μ' αυτό αποπάνω, αλλά με διαφορετική μορφή».

Λέει ο γερο-Αντόνιο ότι γι' αυτό είναι έθιμο των αντρών και των γυναικών των αληθινών να θάβουν τον αφαλό του

νεογέννητου. Το κάνουν, ώστε η νέα αυτή ανθρώπινη ύπαρξη να ρίξει μια ματιά στην πραγματική ιστορία του κόσμου και να μάθει να αγωνίζεται για να τον ξαναφέρει εκεί που πρέπει να είναι.

Έτσι κι εκεί κάτω, όχι μονάχα υπάρχει ο κόσμος, παρά υπάρχει κι η δυνατότητα για έναν καλύτερο κόσμο.

«Κι υπάρχουμε κι εμείς οι δυο;» ρωτά η «Θάλασσα» νυσταγμένη.

«Ναι, και είμαστε μαζί» της απαντώ.

«Δε σε πιστεύω» λέει η «Θάλασσα», αλλά με διακριτικότητα γυρίζει στο πλευρό της και κοιτά μέσα σε μια λακουβίτσα που άφησε στο έδαφος μια πετρούλα.

«Στ' αλήθεια» επιμένω «αν είχαμε ένα περισκόπιο θα μπορούσαμε να κοιτάξουμε».

«Ένα περισκόπιο;» μουρμουρίζει.

«Ναι» της λέω «ένα περισκόπιο, ένα περισκόπιο ανεστραμμένο...»

Τελικά μου φαίνεται πως ο γερο-Αντόνιο έχει δίκιο όταν λέει πως αποκάτω μας υπάρχει ένας καλύτερος κόσμος απ' αυτόν που υπομένουμε, κι ότι η μνήμη είναι το κλειδί του μέλλοντος κι ότι – προσθέτω εγώ – η Ιστορία δεν είναι τίποτα περισσότερο από ένα ανεστραμμένο περισκόπιο...

XXVI

Διηγείται ο γερο-Αντόνιο ότι όταν ήταν νέος, ο πατέρας του, ο δον Αντόνιο, του έμαθε να σκοτώνει το λιοντάρι χωρίς πυροβόλο όπλο. Διηγείται ο γερο-Αντόνιο ότι, όταν ήταν νέος Αντόνιο και ο πατέρας του ήταν ο γερο-Αντόνιο, του διηγήθηκε την ιστορία που τώρα μου υπαγορεύει στ' αυτί, ώστε η «Θάλασσα» να την ακούσει από τα χείλη μου. Ο γερο-Αντόνιο μου τη διηγείται έτσι απλά, αλλά εγώ την ονομάζω:

Η ιστορία του λιονταριού και του καθρέφτη

«Το λιοντάρι πρώτα κατακρεουργεί το θύμα του, έπειτα πίνει το αίμα τρώγοντας την καρδιά κι αφήνει τα υπολείμματα για τα κοράκια.

» Δεν υπάρχει τίποτα που να μπορεί ν' αντισταθεί στη δύναμη του λιονταριού. Δεν υπάρχει ζώο που να το αντιμετωπίζει ή άνθρωπος που να μην το βάζει στα πόδια. Το λιοντάρι μπορεί να το νικήσει μοναχά μια δύναμη εξίσου βίαια, αιμοβόρικη και ισχυρή».

Ο τότε γερο-Αντόνιο του τότε νέου Αντόνιο, έστριψε το τσιγάρο του και κάνοντας πως πρόσεχε τα ξύλα που σχη-

μάτιζαν ένα φωτεινό αστέρι στη φωτιά, κοίταξε με την άκρη του ματιού του τον νέο Αντόνιο. Δεν περίμενε πολύ γιατί ο νέος Αντόνιο ρώτησε:

«Και ποια είναι αυτή η δύναμη η τόσο μεγάλη για να νικήσει το λιοντάρι;»

Ο τότε γερο-Αντόνιο έδωσε στον τότε νέο Αντόνιο έναν καθρέφτη.

«Εγώ;» ρώτησε ο τότε νέος Αντόνιο κοιτάζοντας το στρογγυλό καθρεφτάκι.

Ο τότε γερο-Αντόνιο χαμογέλασε καλόκαρδα – αυτό λέει ο τότε νέος Αντόνιο – και του πήρε τον καθρέφτη.

«Όχι, όχι εσύ» του είπε. «Δείχνοντάς σου τον καθρέφτη θέλησα να πω πως η δύναμη που μπορεί να νικήσει το λιοντάρι είναι η ίδια του η δύναμη. Μοναχά το ίδιο το λιοντάρι μπορεί να νικήσει το λιοντάρι».

«Α!» λέει ο τότε νέος Αντόνιο για να πει κάτι.

Ο τότε γερο-Αντόνιο κατάλαβε ότι ο τότε νέος Αντόνιο δεν είχε καταλάβει τίποτα και συνέχισε να διηγείται την ιστορία.

«Όταν καταλάβαμε πως μόνο το λιοντάρι μπορούσε να νικήσει το λιοντάρι αρχίσαμε να σκεφτόμαστε τι να κάνουμε, ώστε το λιοντάρι να έρθει αντιμέτωπο με τον ίδιο του τον εαυτό. Οι γέροι οι πιο γέροι της κοινότητας είπαν πως έπρεπε να γνωρίσουμε το λιοντάρι και ανέθεσαν σ' έναν νέο να το γνωρίσει».

«Σε σένα;» διακόπτει ο τότε νέος Αντόνιο.

Ο τότε γερο-Αντόνιο γνέφει καταφατικά και, αφού τακτοποιήσει τα ξύλα στη φωτιά, συνεχίζει:

«Ανέβασαν τον νέο στην κορφή μιας ceiba και στη βάση της άφησαν μια αγελαδίτσα δεμένη. Έφυγαν. Ο νέος

έπρεπε να παρατηρήσει τι θα έκανε το λιοντάρι με την αγελαδίτσα, να περμένει να φύγει και να επιστρέψει στην κοινότητα να διηγηθεί αυτό που είχε δει. Έτσι κι έκανε, και ήρθε το λιοντάρι και σκότωσε και κατακρεούργησε την αγελαδίτσα, κατόπιν ήπιε το αίμα της τρώγοντας την καρδιά κι έφυγε όταν πια τα κοράκια έκαναν κύκλους περιμένοντας τη σειρά τους.

» Ο νέος πήγε στην κοινότητα και διηγήθηκε αυτό που είδε, οι γέροι οι πιο γέροι σκέφτηκαν λίγο και είπαν: "Ο θάνατος που σκορπά ο φονιάς, ας είναι ο θάνατός του" και παρέδωσαν στον νέο έναν καθρέφτη, μερικά καρφιά για πετάλωμα και μια αγελαδίτσα. "Αύριο είναι η νύχτα της δικαιοσύνης" είπαν οι γέροι και επέστρεψαν στις σκέψεις τους.

» Ο νέος δεν κατάλαβε. Πήγε στην καλύβα του κι έμεινε εκεί για λίγο κοιτάζοντας τη φωτιά. Ήταν εκεί όταν έφτασε ο πατέρας του και τον ρώτησε τι συνέβαινε· ο νέος τού τα διηγήθηκε όλα. Ο πατέρας του νεαρού απέμεινε σιωπηλός πλάι του και μετά από λίγο μίλησε. Ο νέος χαμογελούσε όση ώρα άκουγε τον πατέρα του.

» Την επόμενη μέρα, όταν τ' απόγευμα χρύσιζε πια, και το γκρι της νύχτας αφηνόταν να πέσει στις κορφές των δέντρων, ο νέος έφυγε από την κοινότητα και πήγε στη βάση της ceiba κουβαλώντας μαζί του την αγελαδίτσα. Όταν έφτασε στη βάση του δέντρου-μητέρα, σκότωσε την αγελαδίτσα και της ξερίζωσε την καρδιά. Κατόπιν έσπασε τον καθρέφτη σε πολλά κομματάκια και τα κόλλησε στην καρδιά με το ίδιο της το αίμα, κατόπιν άνοιξε την καρδιά κι έβαλε μέσα τα καρφιά του πεταλώματος. Ξανάβαλε την καρδιά στο στήθος της αγελαδίτσας και με ξύλα έφτιαξε ένα σκε-

λετό για να τη στηρίξει στα πόδια της, σαν να ήταν ζωντανή. Ανέβηκε ο νέος στην κορφή της ceiba, κι εκεί περίμενε. Επάνω, καθώς η νύχτα αφηνόταν να πέσει από τα δέντρα στο έδαφος, θυμήθηκε τα λόγια του πατέρα του: Ο φονιάς θα πεθάνει με τον ίδιο θάνατο που σκορπίζει.

» Όλα ήταν νύχτα πια όταν ήρθε το λιοντάρι. Πλησίασε το ζώο και, μ' ένα σάλτο, επιτέθηκε στην αγελαδίτσα και την κατακρεούργησε. Όταν έγλειψε την καρδιά, το λιοντάρι υποψιάστηκε πως το αίμα ήταν ξερό, αλλά τα κομματάκια του σπασμένου καθρέφτη τού πλήγωσαν τη γλώσσα και την έκαναν να ματώσει. Έτσι το λιοντάρι πίστεψε πως το αίμα του στόματός του ήταν αυτό της καρδιάς της αγελαδίτσας και, με έξαψη, δάγκωσε όλη την καρδιά. Τα καρφιά του πεταλώματος το έκαναν να ματώσει περισσότερο, αλλά το λιοντάρι συνέχισε να πιστεύει πως το αίμα που είχε στο στόμα ήταν αυτό της αγελαδίτσας. Μασώντας και μασώντας, το λιοντάρι όλο και περισσότερο πληγωνόταν το ίδιο και όσο περισσότερο μάτωνε τόσο περισσότερο μασούσε.

» Έτσι έκανε το λιοντάρι μέχρι που πέθανε αιμορραγώντας.

» Ο νέος επέστρεψε με τα νύχια του λιονταριού σαν περιδέραιο και το έδειξε στους γέρους τους πιο γέρους της κοινότητας.

» Αυτοί χαμογέλασαν και είπαν: "Δεν είναι τα νύχια αυτά που πρέπει να φυλάξεις σαν λάφυρο της νίκης, αλλά τον καθρέφτη"».

Έτσι διηγείται ο γερο-Αντόνιο πώς σκοτώνεται το λιοντάρι.

Αλλά, εκτός από το καθρεφτάκι, ο γερο-Αντόνιο πάντα έχει μαζί του την παλιά του chimba.

«Είναι για την περίπτωση που το λιοντάρι δε γνωρίζει την ιστορία» μου λέει χαμογελώντας και κλείνοντάς μου το μάτι.

Δίπλα μου, η «Θάλασσα» προσθέτει: «Για την περίπτωση που το λιοντάρι ή ο Orive[31]».

31. Adolfo Orive: πρώην ηγετικό στέλεχος μαοϊκών οργανώσεων που στη δεκαετία του '70 κατέβηκαν στις ιθαγενικές κοινότητες της Τσιάπας για να οργανώσουν το αγροτικό κίνημα. Σταδιακά «μεταλλάχθηκε» στον καλύτερο σύμβουλο της κυβέρνησης στην περιοχή.

XXVII

Το ψάρι στο νερό

Διηγείται ο γερο-Αντόνιο μια ιστορία που του διηγήθηκαν οι πιο ηλικιωμένοι γέροι της κοινότητας. Λέει η ιστορία πως υπήρχε μια φορά ένα ψάρι πολύ όμορφο που ζούσε στο ποτάμι. Λένε πως το λιοντάρι είδε το ψάρι και του ήρθε η όρεξη να το φάει. Πήγε λοιπόν το λιοντάρι στο ποτάμι, αλλά είδε ότι δεν μπορούσε να κολυμπήσει και να επιτεθεί στο ψάρι. Έτσι το λιοντάρι ζήτησε βοήθεια από την zarigüeya[32] κι αυτή τού είπε «Είναι πολύ απλό, το ψάρι δεν μπορεί να ζήσει χωρίς νερό. Το μόνο που χρειάζεται να κάνεις είναι να πιεις το νερό του ποταμού κι έτσι το ψάρι δε θα μπορεί να κουνηθεί και τότε θα μπορέσεις να του επιτεθείς και να το φας». Το λιοντάρι ικανοποιήθηκε από τη βοήθεια της zarigüeya και την αντάμειψε με μια θέση στο βασίλειό του.

Πήγε το λιοντάρι στην όχθη του ποταμού κι άρχισε να πίνει το νερό.

Πέθανε σκασμένο απ' το νερό.

Η zarigüeya έμεινε άνεργη.

Τελεία και παύλα.

---

32. zarigüeya: Ζώο συγγενικό με το κουνάβι ή τη νυφίτσα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ[33]

Παραμύθι για μια νύχτα αγωνίας

Λέω στη Mar πως για κάποιο λόγο που δεν καταφέρνω να καταλάβω, ο γερο-Αντόνιο μπόρεσε να διαβάσει κάπου το Γερμανό φιλόσοφο Immanuel Kant. Αντί να παθιάζεται με την ξενοφοβία, ο γερο-Αντόνιο προσπαθούσε να βγάλει ό,τι καλύτερο από τον καθένα, χωρίς να δίνει σημασία στη γη που τον είχε γεννήσει. Αναφερόμενος σε καλούς ανθρώπους άλλων εθνών, ο γερο-Αντόνιο χρησιμοποιούσε τον όρο «διεθνείς», και τη λέξη «ξένοι» τη χρησιμοποιούσε μονάχα για τους αλλότριους στην καρδιά, ανεξάρτητα από το αν ήταν του ίδιου χρώματος, γλώσσας ή φυλής. «Καμιά φορά, μέχρι και στο ίδιο αίμα υπάρχουν ξένοι» έλεγε ο γερο-Αντόνιο για να μου εξηγήσει το παράλογο της αναγκαιότητας των διαβατηρίων.

«Αλλά» λέω στη Mar «η ιστορία των εθνοτήτων είναι μια άλλη ιστορία. Αυτή που θυμάμαι τώρα αναφέρεται στη νύχτα και τα μονοπάτια της».

Ήταν ένα ξημέρωμα από αυτά, με τα οποία ο Μάρτιος διακηρύσσει την τάση του για τρέλα. Την ημέρα μ' έναν ήλιο σαν μαστίγιο με εφτά ουρές, ακολούθησε ένα απόγευμα γκρι σύννεφων. Τη νύχτα πια ένας κρύος άνεμος στοί-

33. Από το ανακοινωθέν του Μαρτίου του 2000.

βαζε μαύρα σύννεφα πάνω από ένα φεγγάρι ντροπαλό και ξεπλυμένο.

Ο γερο-Αντόνιο είχε αφήσει να περάσει το πρωί και το απόγευμα με την ίδια ηρεμία με την οποία άναβε τώρα το τσιγάρο του. Μια νυχτερίδα φτερούγισε γύρω μας για μια στιγμή, ενοχλημένη, σίγουρα, από το φως με το οποίο ο γερο-Αντόνιο έδωσε ζωή στο τσιγάρο του. Κι όπως το tzotz, εμφανίστηκε ξάφνου στη μέση της νύχτας...

Η ιστορία του αέρα και της νύχτας

«Όταν οι πιο μεγάλοι θεοί, αυτοί που γέννησαν τον κόσμο, οι πιο πρώτοι, αναλογίστηκαν πώς και γιατί θα έκαναν αυτό που θα έκαναν, έκαναν τις συνελεύσεις τους, όπου ο καθένας έβγαζε το λόγο του για να τον μάθει και να τον μάθουν κι οι άλλοι. Έτσι ο καθένας από τους πρώτους θεούς έβγαζε το λόγο του και τον έριχνε στο κέντρο της συνέλευσης κι εκεί αναπηδούσε και έφτανε σ' άλλο θεό που τον άρπαζε και τον ξαναπέταγε, κι έτσι σαν μπάλα πήγαινε ο λόγος από τη μια μεριά στην άλλη μέχρι που όλοι πια τον καταλάβαιναν και τότε έκαναν τη συμφωνία τους οι θεοί οι πιο μεγάλοι, αυτοί που γέννησαν όλα τα πράγματα που ονομάζουμε κόσμους.

» Μια από τις συμφωνίες που βρήκαν, όταν έβγαζαν τους λόγους τους, ήταν ότι κάθε δρόμος θα είχε τον οδοιπόρο του και κάθε οδοιπόρος το δρόμο του. Κι έτσι γεννιόντουσαν τα πράγματα συμπληρωμένα, δηλαδή ο καθένας με το κατιτίς του.

» Έτσι έγινε όταν γεννήθηκαν ο αέρας και τα πουλιά.

Δηλαδή, δεν έγινε πρώτα ο αέρας και μετά τα πουλιά για να τον διασχίσουν, ούτε έγιναν πρώτα τα πουλιά και μετά ο αέρας για να πετάνε σ' αυτόν. Το ίδιο έκαναν με το νερό και τα ψάρια που το κολυμπάνε, τη γη και τα ζώα που την περπατάνε, το δρόμο και τα πόδια που τον βαδίζουν.

» Αλλά, μιλώντας για πουλιά, ήταν ένα που πολύ διαμαρτυρόταν εναντίον του αέρα. Έλεγε αυτό το πουλί ότι καλύτερα και πιο γρήγορα θα πέταγε αν ο αέρας δεν του εναντιωνόταν. Πολύ γκρίνιαζε αυτό το πουλί γιατί, αν και το πέταγμά του ήταν ευκίνητο και γρήγορο, το ήθελε πάντα καλύτερο και πιο γρήγορο, κι αν δεν το μπορούσε ήταν γιατί, έλεγε αυτό, ο αέρας γινόταν ένα εμπόδιο. Οι θεοί τσαντίστηκαν που τόσο άσχημα μιλούσε αυτό το πουλί που στον αέρα πετούσε, και για τον αέρα γκρίνιαζε.

» Έτσι, σαν τιμωρία, οι πρώτοι θεοί τού πήραν τα φτερά και το φως από τα μάτια. Γυμνό το έστειλαν στο κρύο της νύχτας και τυφλό έπρεπε να πετάει. Έτσι το πέταγμά του, που πρώτα ήταν όμορφο και ελαφρύ, έγινε άτακτο κι αδέξιο.

» Αλλά, συνηθισμένο πια, και μετά από πολλά χτυπήματα και σκουντουφλήματα, το πουλί αυτό απέκτησε την ικανότητα να βλέπει με τα αυτιά. Μιλώντας στα πράγματα, αυτό το πουλί, δηλαδή το tzotz, προσανατολίζει το δρόμο του και αναγνωρίζει τον κόσμο που του απαντάει σε μια γλώσσα που μόνο αυτό ξέρει ν' ακούει. Χωρίς φτερά να το ντύνουν, τυφλό, και μ' ένα πέταγμα νευρικό και σκουντούφλικο, η νυχτερίδα βασιλεύει στη νύχτα του βουνού και κανένα ζώο δε διασχίζει καλύτερα απ' αυτήν το σκοτεινό αέρα.

» Απ' αυτό το πουλί, το tzotz, τη νυχτερίδα, έμαθαν οι άντρες κι οι γυναίκες οι αληθινοί να δίνουν μεγάλη αξία και

ισχύ στο λόγο που ειπώνεται, στον ήχο της σκέψης. Έμαθαν επίσης ότι η νύχτα περικλείει πολλούς κόσμους κι ότι πρέπει να ξέρουμε να τους ακούμε για να ξεθάβονται και να ανθίζουν. Με λόγια γεννιούνται οι κόσμοι που έχει η νύχτα. Αντηχώντας γίνονται φως, και είναι τόσοι πολλοί, που δε χωράνε πια στη γη και πολλοί καταλήγουν να βολεύονται στον ουρανό. Γι' αυτό λένε πως τα αστέρια γεννιούνται στη γη.

» Οι πιο μεγάλοι θεοί γέννησαν ακόμα τους άντρες και τις γυναίκες τους αληθινούς, όχι για να είναι ο ένας δρόμος του άλλου, αλλά για να είναι την ίδια στιγμή δρόμος και οδοιπόρος του άλλου. Διαφορετικούς τούς έκαναν για να ζουν μαζί. Για να αγαπιούνται τους έφτιαξαν οι πιο μεγάλοι θεοί τους άντρες και τις γυναίκες. Γι' αυτό ο αέρας της νύχτας είναι ο πιο κατάλληλος για να πετάς, να σκέφτεσαι, να μιλάς και ν' αγαπιέσαι».

Τελειώνει ο γερο-Αντόνιο την ιστορία του στον εκεί Μάρτιο. Στον εδώ Μάρτιο η Mar πλέει σ' ένα όνειρο όπου ο λόγος και τα κορμιά ξεγυμνώνονται, πορεύονται οι κόσμοι χωρίς να συγκρούονται, κι η αγάπη μπορεί να πετάξει χωρίς αγωνίες. Εκεί επάνω, ένα αστέρι ανακαλύπτει μια άδεια γωνιά στο έδαφος και γρήγορα ξεκρεμιέται, αφήνοντας μια στιγμιαία γρατζουνιά στο παράθυρο αυτού του πρωινού. Στο κασετοφωνάκι ο Mario Benedetti, ένας Ουρουγουανός όλου του κόσμου λέει «Ustedes pueden irse, yo me quedo»[34].

34. «Εσείς μπορείτε να φύγετε, εγώ θα μείνω».

Στη σειρά *MICROMEGA* κυκλοφορούν:

IONESCO E. *Η ελεγεία του ρινόκερου*
VALÉRY P. *Σημειώσεις του καθρέφτη*
ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ *Κατά Αθηναίων*
SALOMÉ L.A. *Η ανθρώπινη φύση της γυναίκας*
SCHOPENHAUER A. *Δοκίμιο για τις γυναίκες*
ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ Π. *Ξενομανία*
FITZGERALD F.S. *Το ράγισμα*
CICERON Q. *Εγχειρίδιο προεκλογικής εκστρατείας*
LAWRENCE D.H. *Πορνογραφία και αισχρότητα*
FREUD S. *Μαθήματα ψυχικής ανατομίας*
LAFARGUE P. *Το δικαίωμα στην τεμπελιά*
ORTEGA y GASSET. J. *Η επιλογή στον έρωτα*
LOCKE J. *Κράτος και Εκκλησία*
MACHIAVELLI N. *Η χειραγώγηση του όχλου*
MORIN E. *Από την κρίση στην πίστη*
ΚΑΒΑΦΗΣ Κ.Π. *Πρώτο ταξίδι στην Ελλάδα*
ΚΟΡΑΗΣ ΑΔ. *Επιστολές προς το Έθνος*
ΛΑΣΚΑΡΑΤΟΣ Α. *Λαός και λαοπλάνοι*
ΘΑΝΑΣΕΚΟΣ Λ. *Οι περιπέτειες του Θεού*
ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ Α. *Οι φυλακές του Ναυπλίου*
ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ Α. *Έθνος υπό σκιάν*
ΡΕΝΙΕΡΗΣ Μ. - ΓΕΝΝΗΜΑΤΑΣ Π. *Τι είναι η Ελλάς*
THUAL FR. *Η κρίση στα Βαλκάνια και η Ελλάδα*
ZOLA É. *Μισώ*
LONDON J. *Τι είναι η ζωή για μένα*
PASCAL B. *Τα πάθη του έρωτα*
RENAN E. *Τι είναι έθνος - Προσευχή πάνω στην Ακρόπολη*
SNITKINA A. *Η ζωή μου με τον Ντοστογιέφσκι*
KAFKA FR. *Αφορισμοί*
STRINDBERG A. *Μικρή κατήχηση για τις κατώτερες τάξεις*
KIERKEGAARD S. *Διαψάλματα*

GANDHI M. *Θρησκεία και Αλήθεια - Οικονομία και Ηθική*
DEL VASTO L. *Τρεις μήνες με τον Γκάντι*
ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ *Ερωτικός*
ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ *Ιστορίας Επιγράμματα*
NORDAU M. *Ο κατά συνθήκην γάμος*
CARLYLE Th. *Σημεία των καιρών*
WALTER Bruno *Περί της ηθικής δύναμης της Μουσικής*
EMERSON R.W. *Άνθρωπος, ο μεταρρυθμιστής - Κύκλοι*
GORKI M. *Αναμνήσεις από τον Λ. Τολστόι*
JOUKOVSKI V. *Οι τελευταίες στιγμές του Πούσκιν*
ZWEIG S. *Το μυστήριο της καλλιτεχνικής δημιουργίας*
POE A. *Δοκίμια*
LA METTRIE J.O. de *Η τέχνη της απόλαυσης*
PASCAL B. *Περί του γεωμετρικού πνεύματος και της τέχνης της πειθούς*
LACLOS *Γυναικών παιδεία*
SWIFT *Οδηγίες προς υπηρέτες*

Στη σειρά *Ο ΚΟΣΜΟΣ ΧΩΡΙΣ ΣΥΝΟΡΑ* κυκλοφορούν:

KAPLAN R.D. *Η επερχόμενη αναρχία*
RALSTON SAUL J. *Πολιτισμός χωρίς συνείδηση*
PARKER G. *Γεωπολιτική – Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον*
KAPLAN R.D. *Φαντάσματα των Βαλκανίων*
DE SOTO H. *Το μυστήριο του κεφαλαίου*
KAPLAN R.D. *Πόλεμος και πολιτική*

Στη σειρά *ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ* κυκλοφορούν:

CENDRARS B. *Περιπλανήσεις*
CONRAD J. *Το πανδοχείο των δύο μαγισσών και άλλες νουβέλες*
DÜRRENMATT F. *Η Αποστολή*
DÜRRENMATT F. *Δικαιοσύνη*
DÜRRENMATT F. *Η Υπόσχεση*
DÜRRENMATT F. *Η Υποψία*
DÜRRENMATT F. *Η Πτώση*
FANTE J. *Μπαντίνι*
GIDE A. *Αν ο σπόρος δεν πεθάνει*
HAWKES J. *Περιπέτειες στο εμπόριο δέρματος της Αλάσκας*
HEMINGWAY E. *Το επικίνδυνο καλοκαίρι*
HEYM S. *Ο εξόριστος του Θεού*
IONESCO E. *Η φωτογραφία του Συνταγματάρχη*
JAMES H. *Η γοητεία ορισμένων παλιών ρούχων / Οι φίλοι των φίλων*
KADARÉ I. *Η κόχη της ντροπής*
KADARÉ I. *Ρημαγμένος Απρίλης*
KADARÉ I. *Ποιος έφερε την Ντορουντίν;*
KULKARNI V. *Γυμνός στο Ντεκάν*
LAGERKVIST P. *Το αιώνιο χαμόγελο*
LAGERKVIST P. *Η Σίβυλλα*
LAWRENCE D.H. *Η Παρθένα και ο Τσιγγάνος*
LEOPARDI G. *Πρώτη αγάπη*
MAUPASSANT G. de *Λόγια του έρωτα*
MAUPASSANT G.de *Περί Απιστίας*
PIRANDELLO L. *Το ταξίδι*
SALLIH T. *Η εποχή της μετανάστευσης στο Βορρά*
SIMENON G. *Η χήρα Κουντέρκ*
STENDHAL *Μίνα ντε Βάνγκελ / Η Κάσα και ο Βρυκόλακας*
TANIZAKI J. *Ο τροχός της τύχης*
THOMAS D. *Περιπέτειες στο εμπόριο δέρματος*
UNAMUNO M. de *Καταχνιά*
WELLS H.G. *Ο άνθρωπος που έκανε θαύματα*
WHARTON E. *Ήθαν Φρομ*
ZWEIG S. *Η γυναίκα και το τοπίο*
ZWEIG S. *Φόβος*
ZWEIG S. *Καυτό μυστικό*

Στη σειρά *ΡΩΣΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ* κυκλοφορούν:

ΑΓΚΕΕΦ Μ. *Μια ιστορία με κοκαΐνη*
ΑΝΤΡΕΓΙΕΦ Λ. *Αναμνήσεις ενός φυλακισμένου*
ΑΝΤΡΕΓΙΕΦ Λ. *Λάζαρος / Ιούδας ο Ισκαριώτης*
ΑΝΤΡΕΓΙΕΦ Λ. *Η ζωή του Βασίλι Φιβέισκι*
ΑΝΤΡΕΓΙΕΦ Λ. *Σάσκα Ζιγκουλιόφ*
ΑΝΤΡΕΓΙΕΦ Λ. *Η Άβυσσος και άλλα διηγήματα*
ΜΠΡΙΟΥΣΟΦ Β. *Οι τελευταίες σελίδες από το ημερολόγιο μιας γυναίκας*
ΜΠΡΙΟΥΣΟΦ Β. *Τα αρραβωνιάσματα της Ντάσα*
ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΦΣΚΙ Φ. *Μια Άνοιξη στην Αγία Πετρούπολη*
ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΦΣΚΙ Φ. *Αναμνήσεις από το Υπόγειο*
ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΦΣΚΙ Φ. *Ο Αιώνιος Σύζυγος*
ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΦΣΚΙ Φ. *Ο Παίκτης*
ΠΟΥΣΚΙΝ Α. *Ταξίδι στο Ερζερούμ*
ΤΟΛΣΤΟΪ Λ. *Έτσι πεθαίνει ο έρωτας*
ΤΟΛΣΤΟΪ Λ. *Άλμπερτ / Λουκέρνη*
ΤΟΥΡΓΚΕΝΙΕΦ Ι. *Την παραμονή*
ΤΣΕΧΩΦ Α. *Ω, γυναίκες, γυναίκες... και άλλα διηγήματα*

Τι συμβαίνει όταν ο νεαρός διανοούμενος, που ήρθε από την πόλη στη ζούγκλα για να γίνει αντάρτης, συναντά το σοφό Ινδιάνο γέροντα; Πού οδηγείται η μεξικανική επαναστατική αριστερά όταν αντί για «προλεταριάτο» ανακαλύπτει τους ιθαγενείς της Τσιάπας; Και πού βαδίζει ο Ζαπάτα, έχοντας γίνει ένα με τον Βοτάν, τον αρχαίο θεό των Μάγιας;

Οι ιστορίες αυτού του βιβλίου είναι σαν τα παλιά παραμύθια που αφηγείται ένας σοφός γέρος ή σαν τους πανάρχαιους μύθους των Μάγιας – ξεπήδησαν όμως από την πένα του πρώην πανεπιστημιακού καθηγητή Φιλοσοφίας και τωρινού «Υποδιοικητή» του αντάρτικου στρατού των Ζαπατίστας, του περίφημου Subcomandante Marcos. Ο αναγνώστης θα βρει σε αυτές ό,τι ο ίδιος επιθυμεί: στοιχεία μυθολογίας, φιλοσοφικές θέσεις, πολιτικά κείμενα, αλληγορίες πλασμένες με μαγευτική ευστροφία, αναμνήσεις απ' το αντάρτικο ή –απλώς– κάποια παραμύθια από μια μακρινή χώρα…

«Ο *Subcomandante Marcos*, κάνοντας οικονομία στις σφαίρες, βομβαρδίζει τον κόσμο με διηγήματα, παραμύθια, χιουμοριστικές αφηγήσεις και πολιτικούς λόγους που πολλές φορές μοιάζουν περισσότερο με ποιήματα.»

ISBN 960-283-169-3